

reticorum ipsorum, et imprimis (*Is.*, V): *Vae qui faciunt dulce amarum, et tenebras lucem*; istos scilicet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conservant; ut anima non alia sit, quam quæ vocatur, et caro non alia quam quæ videtur (1), et Deus non alius, quam qui prædicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens: *Ego sum, inquit (Is., XLV), Deus, et alius absque me non est*. Et cum in (2) alio (3) id ipsum eodem modo dicit: *Ante me Deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum Æonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine, neque ex carnis et viri voluntate, sed ex Deo (Joan., 1) natus est*. Hebioni respondit. *Æque, Etiamsi angelus de caelo (4) aliter evangelizaverit vobis quam nos, anathema sit (Gal., I)*; ad energema Apelleiæ virginis Philumenis filium (5) dirigit. Certe, *qui negat Christum in carne venisse, hic antichristus est (I Joan., IV)*. Nudam et absolutam et simplici nomine naturæ suæ pronuntians carnem, omnes disceptatores ejus ferit. Sicut et definiens ipsum quoque Christum unum, multiformis (6) Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Jesum; alium elapsam de mediis turbis, alium detentum; alium in secessu montis, in ambitu nabis sub tribus arbitris clarum; alium cæteris passivum, ignobilem; alium magnanimum, alium vero trepidantem; novissime,

alium passum, alium resuscitatum; per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseverant. Sed bene, quod idem veniet de cælis, qui est passus; idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus. Et videbunt et agnoscent, qui eum confixerunt (*Zach.*, XI; *Joan.*, XIX): utique ipsam carnem, in quam sævierunt; sine qua, nec ipse esse poterit, nec agnosci. Ut et illi erubescant, qui affirmant carnem in cælis vacuum sensu, ut vaginam exempto Christo sedere: aut qui carnem et animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem vero non jam.

CAPUT XXV.

Sed hactenus de materia præsentis satis. Jam enim arbitror instructam esse carnem in Christo, et ex virgine natæ, et humanæ probationem. Quod et solum discussum sufficere potuisset, (7) citra singularum ex diverso opinionum congressionem; quam et argumentationibus earum, et scripturis quibus utuntur, provocavimus ex abundantia, uti eo, quod probavimus, quid et unde fuerit Christi caro, quid non fuerit, adversus omnes præjudicaverimus (8). Ut autem clausulam (9) de præfatione communi faciat resurrectio carnis nostræ (10), alio libello defendenda, hic habebit præstructionem (a); manifesto jam, quale fuerit quod in Christo resurrexit (11).

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Alia sit qua videtur *Pam.*
 (2) In *abest a Rhen. Sent.*
 (3) Cum alias *Fran. Pam.*
 (4) *Corlis Rhen. Sent.*
 (5) *Filium Pam. Rhen.*
 (6) *Multiformes Fran.*

- (7) *Sed inser. Rhen. Sent.*
 (8) *Prædicaverimus Par. prædicaverimus Rig. Leop. Ven.*
 (9) *Clausula Rhen. Sent.*
 (10) *Nostræ abest a Rhen. Sent.*
 (11) *Resurrexit Rhen. Sent.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXV. — (a) *Ut autem clausulam de præfatione communi faciat resurrectio carnis nostræ. Hæc clausula respondet verbis illis quæ in hujusce præfatione operis leguntur: Qui fidem resurrectionis stu-*

dent inquietare, merito Christi quoque carnem quæstionibus distrahunt. Rig.

(1) *Manifesto jam. Subauditur, existente, ut græce δὲ λαοῦ ἐν: ος. RHEIN.*

QUINTI SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE RESURRECTIONE CARNIS.

ARGUMENTUM. — *De resurrectione carnis scripturus Ductor, imprimis tradit eam etiam sæculo, et præsertim Platonis ac Pythagoricis non ignotam fuisse. Cap. I.*

Hæreticos vero, etsi cum Sadducæis non agnoscant, revinci tamen tum libro præmisso DE CARNE CHRISTI, tum DE DEO CARNIS AUCTORE, ET CHRISTO CARNIS REDEMPTORE, libris ADVERSUS MARCIONEM scriptis; quod animæ resurrectionem non negent, præter solum Lucanum; contra quem animæ immortalitatem libro DE ANIMA tetatus sit. Cap. II.

Proinde hæreticos non debere vulgi in ea deneganda ignorantiam sequi. Cap. III.

Neque enim obstare carnis quam prætendunt ignobilitatem. Cap. IV.

Primum, quod a Deo facta sit. Cap. V.

Item, quod Dei manu extracta. Cap. VI.

Quod jam limus in carnem reformatus et immutatus sit. Cap. VII.

Quod apud christianos caro abluatur, unguatur, signetur, manus impositione adumbretur, corpore et sanguine Christi vescatur denique post conficiationes animæ, jejunia, virginitatem, viduitatem, pro nominis Christi fide moriatur. Cap. VIII.

Quod Christus carnem, etsi infirmam et peccatricem, dilexerit. Cap. IX.

Quod denique Scripturis caro illustretur. Cap. X.

Neque vero Dei potentiam excedere resurrectionem carnis. Cap. XI.

Divinæ enim potentiæ exemplum esse diei ac noctis, hyemis et æstatis, veris ac autumnii vicissitudines. Cap. XII.

Phœnicem etiam, Orientis alitem, qui semetipsum funerans renovat. Cap. XIII.

Atqui et causam restitutionis carnis idoneam subesse Dei in bono remunerando et malo puniendo iudicium. Cap. XIV.

Cum enim operarum inter se anima et caro societatem habeant, oportere etiam, aut pœnæ, aut gratiæ communicare mercedem. Cap. XV.

Etsi enim vas animæ caro appelletur, non tamen propterea, non et meritis animæ communicare. B Cap. XVI.

Atque adeo, cum animæ facta per carnem administrantur, non sufficere animam sœveri aut cruciari, sine carne, pro operibus carnis. Cap. XVII.

Deinde apud omnes edictum Dei pendere: resurrectionem mortuorum. Cap. XVIII.

Quam quidam male in imaginariam significationem distorquent. Cap. XIX.

Non omnia enim prophetas per imagines concionatos; tum quod, si omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? tum quod in ipsum Christum insigniora quæque luce clarius, vere, non figurate, adimpleta sint. Cap. XX.

Tot quoque esse instrumenta divina, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratæ significationem. Cap. XXI.

Respiciendum esse denique ad illas Scripturas, quæ non sinunt credere, resurrectionem aut jam factam, aut ab excessu statim vitæ fieri. Cap. XXII.

Etsi autem Apostolus, ad Colossenses, spiritualiter nos resuscitados dicat, non negare tamen, etiam corporaliter resurrecturos. Cap. XXIII.

Quippe cum ipse, Epistolis suis ad Thessalonicenses, resurrectionem aperte confirmet. Cap. XXIV.

In Apocalypsi similiter Joannis, ipsa tempora resurrectionis indicari. Cap. XXV.

Quid? quod liceat etiam corporalem resurrectionem de patrocinio figurati eloquii prophetici vindicare. Cap. XXVI.

Tum terræ, tum vestimentorum nomine. Cap. XXVII.

Imo, sicut vocibus, ita et rebus ac factis prophetatam resurrectionem. Cap. XXVIII.

Manifestissimam denique esse de eadem Ezechielis determinationem. Cap. XXIX.

Eamque talem, ut figurate aut allegorice non possit intelligi. Cap. XXX.

Cum aliis quoque manifestis prophetarum probetur testimoniis. Cap. XXXI.

Iisque ejuscemodi, quibus prædicatur etiam corporum insepulcorum resurrectio. Cap. XXXII.

Porro etiam in Evangeliiis, non omnia in parabolis a Domino pronuntiata. Cap. XXXIII.

Imo in omni resurrectionis mentione, corporalitatem

A carnis a Domino proprie significari, totumque hominem esse a Deo elevandum, quem diabolus totum elisit. Cap. XXXIV.

Utrumque proponi corpus et animam distincte ad gehennam et ad vitam æternam. Cap. XXXV.

Hinc susdeque vertitur Sadducæorum sententia. Cap. XXXVI.

Quamquam adeo carnem Christus dicat nihil prodesse, ex materia dicti sensum esse dirigendum. Cap. XXXVII.

Maxime, cum etiam factis mortuos resuscitando, futuram resurrectionem significarit. Cap. XXXVIII.

Resurrectionem quoque Apostolicorum Actorum instrumenta testari. Cap. XXXIX.

Perperam proinde suo etiam more hæreses pro se interpretari interiorem et exteriorem hominem, quasi per corruptionem, exterioris carnis corruptelam intelligat. Cap. XL.

Sicuti etiam illud de domo tabernaculi nostri quæ dissolvitur. Cap. XLI.

Sed demutari duntaxat cadavera, non morte devorari; cum gigantum antiquissimorum crates adhuc supersint, sicuti etiam dixerit Auctor alibi. Cap. XLII.

Neque vero etiam peregrinationem a corpore pro ipsis facere, quod addat Apostolus, reportare debere per corpus secundum quæ gessit quis, bonum sive malum. Cap. XLIII.

Item etiam inde quod dicat: Vitam Jesu manifestandam in corpore. Cap. XLIV.

Alia etiam cæcitate eos impingere in veterem et novum hominem. Cap. XLV.

Sicuti idem Apostolus carnem damnare videatur; carnis opera damnare. Cap. XLVI.

Carni enim salutem repromittere. Cap. XLVII.

Apertissime denique, I Cor. XV, resurrectionem carnis ab illo confirmari. Cap. XLVIII.

Atque adeo ex antecedentibus disci, quali conditione exhæredaverit a regno Dei carnem et sanguinem, nempe carnis opere. Cap. XLIX.

Imo, ommissis ejuscemodi interpretationibus, ipsas quoque substantias carnis et sanguinis, non aliter quam sunt, intellectas, licere resurrectioni vindicare. Cap. I.

Vel per Christum idipsum probari, qui carnem et sanguinem secum vexerit in cælum. Cap. LI.

Et vero, etiam eodem corpore venturos mortuos, disputare Apostolum. Cap. LII.

Neque enim corpus animale posse animam intelligi, sed carnem. Cap. LIII.

Nec etiam, ut supra attigit, carnem a vita devorari, sed id quod in ea mortale est. Cap. LIV.

Aliud insuper esse demutationem, aliud perditionem carnis. Cap. LV.

Alioqui absurdum esse, aliam substantiam, nempe carnis, operari; aliam, nempe animæ, mercede dispungi. Cap. LVI.

Oportere etiam resurrectionem integram credere, Scripturis id affirmantibus. Cap. LVII.

Et carnem itaque et animam, sententiam salutis aut pœnæ subituram. Cap. LVIII.

In aëro futuro aliam non fore dispositionem hominis A quoad substantiam. Cap. LIX.

Sexu etiam et membris saluum hominem resurrecturum; etsi vacent a solitis officiis vitæ necessariis. Cap. LX.

Præsertim cum quædam illorum officia, quibus Deum laudamus et prophetamus, remansura sint; et etiam in hac vita vacent cibis jejuniis functi; et sexum a genitura subducant spadones voluntarii, et Christo maritatae virgines. Cap. LXI.

Futuros denique nos, non angelos, sed sicut angelos Dei. Cap. LXII.

Quocirca concludi, resurrecturam carnem, et quidem omnem, et quidem ipsam, et quidem integram. Cap. LXIII.

CAPUT PRIMUM.

(a) Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum. B Illa (1) credentes sumus; hoc credere veritas cogit. Veritatem Deus aperit; sed vulgus irridet, ex-timans nihil superesse post mortem; et tamen (b) defunctis parentant, et quidem impensissimo officio, pro moribus eorum, pro temporibus esulentorum; ut quos negant (2) sentire quicquam, escam (5) desiderare præsumant (4). At ego magis rideo (5) vulgus, tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, iisdem ignibus et promerens et offendens. O pietatem de crudelitate ledentem! sacrificat, an (6) insultat, (c) cum crematis cremat? Plane cum vulgo interdum et sapientes sententiam suam (7) jungunt. Nihil esse post mortem Epicuri schola est. (d) Ait et Seneca, omnia post mortem finire, etiam ipsam. Satis est autem, si non minor philosophia Pythagoræ et Empedocli. Sed et (8) Platonici immortalem animam e contrario reclamant: imo adhuc proxime etiam in corpora re-

mesabilem affirmant; etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo; ut Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pavum recenseantur. Certe recidivatum animæ corporalem pronuntiaverunt; tolerabilius mutata (9), quam negata qualitate: (e) pulsata saltem (10), licet non adita (11) veritate. Ita sæculum resurrectionem mortuorum, nec cum errat, ignorat.

CAPUT II.

(f) Si vero et apud Deum aliqua secta est, Epicureis magis affinis quam prophetis, sciemus quid audiant a Christo Sadducæi. Christo enim servabatur, omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsentare; mortuorum certe resurrectionem, non modo per semetipsum, verum etiam in semetipso probare. Nunc autem (g) ad alios sadducæos præparamur, pariteris sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ; aspernati carnem, sicut et ipsum Dominum carnis. Nulli denique alii salutem corporali substantiæ invident, quam alterius divinitatis hæretici. Ideoque et Christum aliter dispo- nere coacti, ne creator carnis habeatur (12), in ipsa prius carne ejus erraverunt; aut nullius veritati contententes eam, secundum Marcionem et Basilidem; aut propriæ qualitatis, secundum hæreses Valentini, et Apellem. Atque ita sequitur, ut salutem ejus substantiæ excludant, ejus Christum consortem (13) negant; certi (14) illam summo præjudicio resurrectionis instructam, si jam in Christo resurrexit (15) caro. Propterea et nos volumus præmissimus *De Carne Christi*, quo eam et solidam probamus, adversum phantasmatis vanitatem (16) (h), et humanam vindicamus, adversus qualitatis proprietatem;

LECTIONES VARIANTES.

(1) Illam *Pam.*

(2) Negat *Rhen.*

(5) Etiam *Pam. Rhen. Seml.*

(4) Præsumat *Rhen.*

(5) Rideo *alii.*

(6) Cui *alii.*

(7) Suam *abest a Rhen.*

(8) Et *abest a Rhen.*

(9) Immutata *alii.*

(10) Salute *Rhen. Pam.*

(11) Adita *Rhen. Seml.*

(12) Creatoris habeatur *cod. Woupp. Urs.*

(13) Consortem *abest a Rhen.*

(14) Certe *Rig. Ven.*

(15) Resurrexerit *Rhen, Seml.*

(16) Nativitatem *Fran. Pam.*

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (a) *Fiducia Christianorum*, etc. Resurrectionem magnam Christianis omnibus spem et fiduciam præbere, priscis Ecclesiæ temporibus, atque etiam a B. Paulo demonstratum est. S. Cyrillus Hierosol. *Catech. XVIII*: ῥίζη τῆς ἀναστήσεως ἢ τῆς ἀνοστήσεως ἐλπὶς: *Resurrectionis spes, radix est cujuslibet boni operis*; et S. Epiphanius in *Anchor.*: πᾶντος σώφρονος λογισμοῦ κρηπίς: *Totius rationis fundamentum*. Nihil itaque antiquius habebant gentiles quam ut fiduciam illam et fundamentum convellerent. LE PA.

(b) *Defunctis parentant, et quidem impensissimo officio*. Hoc quidem ethnici. Sed et Christianos Augustini ævo quibusdam in locis talia factitasse arguit octavus sanctissimi viri liber *De Civitate Dei*, cap. 27. Epulas suas ad Martyrum memorias deferebant, orabant et offerebant ut vescerentur, vel ex eis etiam indulgentibus largiebantur. *Quod quidem*, inquit, *a Christianis melioribus non fit, ut in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo*. RIC.

(c) *Cum crematis cremat*. Hoc est, cum mortuis sacrificat. Utitur verbis, quæ morem ostendant magis vidiculum. RIC

(d) *Ait et Seneca, Omnia post mortem finire, etiam ipsam*. Hoc jam notavit libro *de Anima*; sic autem et in *Troade*, choro XI: *Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil*. RIC.

(e) *Pulsata saltem, licet non adita veritate*. Sic visum Latino. Sed vulgatam lectionem reddi placet, *pulsata salute*. Nam et convenit Septimiano sermone, et veterum exemplarium auctoritate firmatur. Pulsavere salutis januam Platonici, vindices immortalitatis animarum, sed qualitatem et modum immortalitatis ignoravere, non adita veritate. RIC.

CAP. II. — (f) *Si vero et apud Deum aliqua secta est*. Hoc est, apud Judæos vel Christianos, in sacris videlicet Scripturis. Sic lib. *de Testim. animæ*: *Et licet soli illum noverint Christiani, vel quæcumque apud Dominum secta*. RIC.

(g) *Ad alios Sadducæos*. De his sæpe fit mentio. Negabant animæ resurrectionem et immortalitatem, erantque secta Judæi; nunc sadducæos alios indigit Marcionem, Apellem, Valentinum, Basilidem, Saturninum, etc. LE PA.

(h) *Et humanam vindicamus adversus*, etc. Lib. de

cujus conditio (1) Christum et hominem, et filium h. minis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantis eum, (a) proinde et obducimus prescribendo nullum alium credendum Deum præter Creatorem, dum talem (2) ostendimus Christum, in quo dignoscitur Deus, qualis promittitur a Creatore. Obducti dehinc de Deo carnis auctore, et de Christo carnis redemptore, jam et de resurrectione carnis revinentur. Congruenter scilicet (3). Et hoc ferme modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationem. Nam et ordo semper a principalibus deduci exposcit, ut de ipso prius constet, a quo dicatur dispositum esse, quod quæritur. Atque adeo et hæretici, ex conscientia infirmitatis, nunquam ordinarie tractant. Certi enim, quam laborent in alterius divinitatis insinuatione adversus (b) Deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum; certe et in sacramentis priorem, et in prædicationibus manifestiorem; sub obtentu quasi urgentioris causæ, id est, ipsius humanæ salutis ante omnia requirendæ, a questionibus resurrectionis incipiunt: quia durius creditur resurrectio carnis, quam una divinitas: atque ita tractatum, viribus ordinis sui destitutum, et scrupulis potius oneratum depretiantibus carnem, paulatim (4) alterius divinitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione et demutatione. Dejectus enim unusquisque vel motus de gradu ejus spei quam susceperat apud Creatorem, facile jam declinatur ad alterius spei auctorem etiam ultro (5) suspicandum. Per diversitatem enim promissionum, diversitas insinuat deorum. Sic multos inreptos videmus, dum ante de resurrectione carnis eliduntur, quam de unione divinitatis elidunt. Igitur, quantum ad hæreticos, demonstravimus quo cuneo occurrendum (6) sit a nobis; et occursum est jam (7) suo quoque titulo, de Deo quidem unico, et Christo ejus, adversus Marcionem; de carne vero Domini, etiam adversus quatuor hæreses; ad hanc maxime quæstio-

nem præstruendam, uti nunc de sola carnis resurrectione ita digeram (8), tanquam penes nos incertum, dum sit quoque certum (9) penes Creatorem. Nam et multi rudes, et plerique sua fide dubii et simplices; plures, quos instrui, dirigi, muniri oportebit; quia et hoc latere unio divinitatis defendetur. Sicuti enim negata carnis resurrectione, concutitur; ita vindicata, constabatur. Animæ autem salutem credo retractu carere. Omnes enim fere hæretici eam quoque modo (10) velint (11), tamen non negant. Viderit unus aliqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ parens, quam secundum Aristotelem dissolvens, aliud quid pro ea subjicit, quasi sit tertium (12) quidam resurrecturum, neque anima, neque caro, id est non homo, (c) sed ursus forsitan, qua (13) Lucanus. Habet et iste a nobis plenissimum de omni statu animæ stylum, quam imprimis immortalem tuentes, (d) solius carnis et defectionem agnoscimus, (e) et refectionem cum maxime asserimus; reductis in ordinarium materiæ corpus, si qua et alibi pro caussarum incursione præstricta (14) distulimus. Nam ut quædam prælibari solemne est, ita differri necesse est, dummodo et prælibata suppleantur suo corpore, et dilata reddantur suo nomine.

CAPUT III.

Est quidem et (f) de (15) communibus sensibus sapere in Dei rebus; sed in testimonium veri, non in adjutorium falsi; quod sit secundum divinam, non contra divinam dispositionem. Quædam enim et natura nota sunt, ut immortalitas animæ penes plures, ut Deus noster penes omnes. (g) Utar ergo et sententia Platonis alienigenæ pronuntiantis: Omnis anima immortalis. Utar et conscientia populi, contestantis Deum deorum. Utar et reliquis communibus sensibus, qui Deum judicem prædicant: Deus videt; et: Deo commendo. At cum aiunt: Mortuum, quod mortuum; et: Vive, dum (16) vivis; et: Post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa; tunc meminero, et cor vulgi cinerem a Deo deputatum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Editio alii.
 (2) Tale Ven.
 (3) De Deo carnis auctore et de Christo carnis redemptore rursus add. Rh. Pam.
 (4) Ad inser. Fran. Pam.
 (5) Ultra Pam. Fran.
 (6) Decurrendum Rhen. Seml.
 (7) Etiam Rhen. Seml.
 (8) Digerendum sit Pam. Fran.

- (9) Nos quoque incerta, id est Fran. Pam.
 (10) Quomodo Rhen.
 (11) Volunt Rhen. Pam.
 (12) Quasi sit tertium absunt a Rhen.
 (13) Tanquam Rhen. Seml.
 (14) Perstricta Fran. Pam.
 (15) De omitt. Rhen. Seml.
 (16) Vivendum cod. vith. Rhen.

COMMENTARIUS.

Carne Christi, scilicet, in quo probavit contra Marcionem Christi carnem veram esse. Apelles et Valentinus veram carnem fatebantur, sed non humanam, sideream nempe, ælestem, animaleam confingebant. LE PR.

(a) *Proinde et obducimus*. Obducere pro evincere, ut mox, *Obducti dehinc de Deo* (sic enim distinximus, exposcente sensu) pro convicti RHEN.

(b) *Deum mundi naturaliter notum*. Adeo hæc opinio hominum omnium animis inhæsit, ut Athenienses sophistæ ejusdem Pythagoræ librum combusserint, qui in principio continebat, *An Deus sit?* Sic Cantabrigiensis Academiæ fundator, eum olim illac transiret, audissetque disputantes theologos *an Deus sit*, penituit ipsum fundatæ illius academiæ, in qua de

re naturali cognitione clara, adhuc dubitabatur. LE PR.

(c) *Sed ursus forsitan, qua Lucanus*. Lucanum Marcionitam hæreticum ridet. Nam *ursus vox* est Lucana, hoc est Lucaniæ provinciæ quæ nunc *Basilicata* dicitur. LE PR. — Allusio est ad gentis nomen (λύκος, lupus). RHEN.

(d) *Solius carnis defectionem*. Hoc est, mortem. RUG.

(e) *Et refectionem*. Hoc est, resurrectionem. RUG.

CAP. III. — (f) *De communibus sensibus*. Sensus communes sunt *αἰσθητικαὶ* seu notionem, omnium lere sensu et consensione comprobata. LE PR.

(g) *Utar ergo et sententia Platonis*. Haud dubie debet istud intelligi de omni anima rationali; nam de illa, et in *Phædone*, et alibi loquitur Plato, quoties cuique immortalem animam pronuntiat. PAM.

et ipsam sapientiam sæculi stultitiam pronuntiam. Tum si et (1) hæreticus ad vulgi vitia, vel sæculi ingenia confugerit: Discede, dicam, ab ethnico, hæretice; etsi unum estis omnes, qui Deum fugitis (2). dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum christianus tibi videris, alius ab ethnico es: redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid caeco duci inuiteris, si vides (3)? Quid vestiris a nudo, si Christum induisti? Quid alieno uteris clypeo, si ab apostolo armatus es? Ille potius a te discat carnis resurrectionem confiteri, quam tu ab illo diffiteri: quia si et (4) a christianis negari eam oporteret, sufficeret illis de sua scientia, non de vulgi ignorantia instrui. Adeo non erit christianus, qui eam negabit, quam confitentur Christiani, et his argumentis negabit, quibus utitur non christianus (5). Aufer (6) denique hæreticis quæ cum ethnicis (7) sapiunt; ut de Scripturis solis quæstiones suas sistant (8), et stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat, et compassio sententiarum (a), et familiaritas opinionum; eoque fideiiores existimantur, quia nuda et aperta et omnibus nota definiunt.

CAPUT IV.

Itaque hæretici inde statim incipiunt, et inde præstruunt; dehinc interstruunt, unde sciunt facile capi mentes, de communionem favorabili sensum. (b) An aliud prius vel magis audias tam (9) ab hæretico, quam ab ethnico? Et non protinus, et non ubique convicium carnis, in originem, in materiam, in casum (10), in omnem exitum ejus? Immundæ a primordio ex facibus terræ, immundioris deinceps ex seminis sui limo, (c) frivola, infirmæ, criminosa, onerosæ,

A molestæ, et (d) post totum ignobilitatis elogium (11), caduca in originem terram (12), et cadaveris nomea, et (e) de isto quoque nomine perituræ in nullum inde jam nomen, (f) in omnis jam vocabuli mortem? Hanc ergo vis, sapiens, et visui et contactui et recordatui tuo ereptam, persuadere (13) quod se receptura quandoque sit in integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in aliquid omnino de nihilo? Et utique redhibentibus eam ignibus et undis, et alvis ferarum, et rumis alitum, et lacibus (14) piscium, (g) et ipsorum temporum (15) propria gula? Adeo autem eadem sperabitur quæ intercedit, ut claudus, et luscus, et cæcus, et leprosus, et paralyticus revertantur, ut redisse non libeat ad pristinum? An integri, ut iterum talia pati timeant?

B Quid tum de consequentiis carnis? Rursusne omnia necessaria illi, et imprimis pabula atque potacula, et pulmonibus natandum, et intestinis restuandum, et pudendis non pudendum, et omnibus membris laborandum? Rursus, ulcera et vulnera, et febris, et podagra (16), et mors redoptanda (17)? Nimirum hæc erunt vota carnis recuperandæ, iterum cupere de ea evadere. Et nos quidem hæc aliquanto honestius pro styli pudore. Cæterum, quantum etiam spurciloqui licet (18) illorum in congressibus experiri, tam cibitorum, quam hæreticorum!

CAPUT V.

Igitur quoniam et rudes quique de communibus adhuc sensibus sapiunt, et dubii et simplices per eodem sensus denuo inquietantur; et ubique primus (19) iste in nos aries temperatur, quo carnis conditio quassatur; necessario et a nobis carnis primum con-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Et abest a Rhen. Seml.
 (2) Fugitis alii.
 (3) Videris Rhen. Seml.
 (4) Et abest a Fran. Pam.
 (5) Utuntur non Christiani alii.
 (6) Aufer Rhen. Seml.
 (7) Quæcumque ethnici Rhen. Jun.
 (8) Instruant Lat.
 (9) Tam abest a Rhen.
 (10) Causam alii.

- (11) Illogium Jun.
 (12) Terream Jun.
 (13) Persuadere Jun. Rhen.
 (14) Jactibus Seml.
 (15) Temporum abest a Rhen.
 (16) Podagra abest a Rhen.
 (17) Reoptanda alii.
 (18) Spurciloquio liceat Rhen. Pam.
 (19) In primis Rhen.

COMMENTARIUS.

(a) *Compassio sententiarum.* Inter eos scilicet quibusum intercedit communis sententiæ commune negotium. Sic contra, libro de *Virg. velandis*, jam se proprium opinionibus suis negotium passum esse præfatur. RIC.

CAP. IV. (b) *An aliud prius, etc.* Hæretici isti adversus quos agit Tertullianus malam dicebant carnem nostram, ut factam a Deo malo, sic etiam et gentiles (Epiphanius in *Anchorato*) Epicurei et alii philosophi in carnem nostram et generationem multis invehantur, ut constat ex Clemente Alex. lib. III *Strom.*, et Lactantio lib. III de *Opificio*. LAC.

(c) *Frivola.* Ob nuditatem, quia infans non nativo vestitu, ut alia animalia, sed nudus, tremulusque prodit, quod optime Sidonius expendit lib. VII epist. 4, et Lactantius lib. III de *Opificio* cap. 5. LAC.

(d) *Post totum dignitatis elogium.* Id est recensio-nem. In bonam et in malam partem accipitur elo-gium. Sic infra; *Religionem publico odio et hostili elo-gio obnoxiam.* RUEN.

(e) *De isto quoque nomine perituræ.* Post cadaveris nostri corruptionem, nullum est destinatum nomen, quo materia illa, quæ fuerat humani corporis, signe-

tur. Hoc vocat *mortem vocabuli.* Nam cadaver facessit in terram, vel alia animalia. LAC.

(f) *In omni jam vocabuli mortem.* Etenim mortui desinunt esse quicquid dum viverent vocabantur, et jam sunt nulli. Plinius lib. XI *Hist. nat.* ubi de natura terræ. RIC.

(g) *Et ipsorum temporum propria gula.* Alludit ad Vedii Pollionis gulosam sævitiam, et sævientem gulam; nam is damnata mancipia vivariis morientium immergebat, non tantum ut totum hominem pariter distrahi spectaret, quod Plinius prodit, verum etiam ut humana carne in piscibus vesceretur, quod docet Tertullianus in *de Pallio*, his verbis: *Immergo æque scalpellum, inquit, acerbitati qua Vedius Pollio servos murænis invadendos objectabat. Nova scilicet sævitia delectato terrenæ bestiæ exedentulæ et exanguis, et excornis, de piscibus placuit feras cogere, utique statim coquendis, ut in visceribus earum aliquid de servorum suorum corporibus et ipse gustaret.* Hæc illic. Ergo non sine causa hic dicit: *Et ipsorum propria gula redhibente;* subaudi. quæ devoraverat de carne humana.

ditio muniatur. Vituperationem laudatione depellas (1). Ita nos rhetoricari (a) quoque provocant hæretici, sicut etiam philosophari. Futile et frivolum illud corpusculum (b), quod malum denique appellare non horrent, etsi angelorum fuisset operatio, (c) ut Menandro et Marco placet; etsi ignei alicujus extractio, æque angeli, ut Apelles docet; sufficeret ad auctoritatem carnis secundæ divinitatis patrocinium. Angelos post Deum novimus. Jam nunc, quisquis ille summus Deus hæretici cujusque est, non immerito ab ipso quoque deducere carnis dignitatem, a quo voluntas producendæ ei adfuisse. Utique enim prohibuisset fieri, quam fieri scisset, si fieri noluisse. Ita et secundum illos, æque caro Dei res. Nihil operis non ejus est, qui passus est esse. Bene autem, quod plures et duriores quæque doctrinæ totam hominis figurationem Deo nostro cedunt. Quantus hic sit, satis nosti, qui unicum credidisti. Incipiat jam tibi caro placere, ejus artifex tantus est. Sed et mundus, inquis, Dei opus est, et tamen præterit habitus hujus mundi, Apostolo quoque auctore (1 Cor. VII): nec idcirco restitutio mundi præjudicabitur (2), quia Dei opus est. Et utique si universitas irreformabilis post decessum, quid portio? Plane, si portio universitati adæquatur. Ad distantiam enim provocamus. Primo quidem, quod omnia sermone Dei facta sunt, et sine illo nihil. Caro autem et sermone Dei constitit propter formam, ne quid sine sermone: *Faciamus enim hominem*, ante præmisit. Et amplius, manu, propter prælationem, ne universitati compararetur. *Et finxit*, inquit, *Deus hominem*. Magnæ sine dubio differentie ratio, pro conditione scilicet rerum. Minora enim quæ fiebant, eo cui fiebant. Siquidem homini fiebant, cui mox a Deo addita sunt. Merito igitur, (d) ut famula, jussu et imperio, et sola vocabili (3) potestate universa processerant. Contra, homo, ut dominus eorum, in hoc ab ipso Deo extractus est, ut dominus esse posset, dum sit a Domino.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Vituperatione laudatione dipulsa *Rhen. cod. Pith.*
 (2) Præjudicatur *Rhen.*
 (3) Vocati *Pam. Rhen.*
 (4) Dedicatum *Rhen. Seml.*

A Hominem autem memento carnem proprie dici, quæ prior vocabulum hominis occupavit: *Et finxit Deus hominem limum de terra*. Jam homo, qui adhuc limus. *Et insufflavit in faciem ejus flatum vitæ; et factus est homo*, id est limus, in animam vivam. *Et posuit Deus hominem, quem finxit, in paradiso*. Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eo commendarem, uti quicquid omnino homini a Deo prospectum atque promissum est, non soli animæ, verum et carni scias debitum; ut si non ex consortio generis, certe vel ex privilegio nominis.

CAPUT VI.

B Persequar itaque propositum; si tamen tantum possim carni vindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, jam tunc gloriantem, quod illa pusillitas, limus in manus Dei, quæcumque sunt, pervenit, satis beatus, etsi solummodo contactus. Quid enim, si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu Dei constitisset? Adeo magna res agebatur, qua ista materia extruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus Dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi Deum occupatum ac deditum (4), manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, et ipsa imprimis affectione, quæ linimenta ducebat (5). Quodcumque enim limus exprimebatur, (f) Christus cogitabatur homo futurus, quod et limus, et caro sermo (6), quod et terra tunc. Sic enim præfatio Patris ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit hominem Deus*. Id utique quod finxit, ad imaginem Dei fecit illum, scilicet Christi. Et Sermo enim Deus, qui in effigie Dei constitutus, (g) non rapinam existimavit paritari (7) Deo. Ita limus ille, jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed et pignus. Quo nunc facit, ad infuscandam originem carnis, nomen terræ ven-

D

COMMENTARIUS.

CAP. V.—(a) *Ita nos rhetoricari*. Minime libenter antiqui Patres philosophiæ et eloquentiæ rivos vertebant, quos modestia sua continebant, ac propterea Simon magus (II *recogn. B. Clem.*) et Julianus, et Porphyrius apud Eusebium, objiciebant Christianis philosophiæ et eloquentiæ imperitiam; sed quam falso, convincunt elegantissima et disertissima Patrum volumina, qui ab hæreticis coacti plena fluentia fuderunt. LAC.

(b) *Corpusculum, quod malum denique*. Puto Auctorem respicere ad Marcionis hæresin: quippe qui, eo ipso quo dicebat, corpus creatum a malo Deo et ex materia mala, indirecte concludebat etiam corpus malum esse. Verum aperta eum errorem postea secuti sunt Manichæi. PAM.

(c) *Ut Menandro et Marco placet*. Angelos mundum creasse, et proinde etiam humanam carnem, Menandri fuit cum Simone Mago suo magistro communis hæresis, sicuti supra videre est lib. *de Præscript. adversus hæreticos* cap. 46. PAM.

(d) *Ut famula, jussu et imperio*. Acute hic Tertullianus, quasi jam tunc in rerum creatione eas ipsas in-

auguraret, seu instrueret Deus servituti, hominis imperio. Et jussu facta sunt; secus homo, qui dominus futurus esset, non imperio factus, sed ad imaginem Dei, qui imperans est, summus factus est ab ipso Domino. Nam esse imaginem Dei hominem, juxta aliquos Patres, in rerum omnium imperio stetit. Isidorus Pelus. lib. III, epist. 95. LAC.

(e) *Homo, id est limus*. « Adam, homo, sive terrenus, aut indigena, vel terra rubra, » ait B. Hieronymus, *de Nom. Hebr. EDD.*

CAP. VI.—(f) *Christus cogitabatur homo futurus quod et limus, et caro sermo, quod et terra tunc*. Hæc aperta videntur distinctionibus adhibitis, ut in exemplari Pithæano: *Christus cogitabatur homo futurus quod et limus et caro; sermo quod et terra tunc*. RIC.

(g) *Non rapinam existimavit paritari Deo*. Nam Dei et Domini, hoc est Patris et Filii ex æquo divinitas est, inquit Gregor. Bæticus lib. *de Fide*; deinde adjicit: Dei enim voluntas et cujuslibet, non tamen Dei, paritari non potest. RIC.

tilare, ut sordentis, ut jacentis elementi? cum etsi alia materia excludendo (1) homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam et (2) eligendo dignam iudicasset, et tractando fecisset. Phidiae manus, (a) Jovem Olympium ex ebore molite, adorantur (5); nec jam bestia, et quidem insulsissimae, dens est, sed summum saeculi nomen; non quia elephantus, sed quia Phidias tantus: Deus vivus, et Deus verus, quaecumque materiae vilitatem non de sua operatione purgasset, et ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo Deum, quam hominem Deus finxerit? Nunc, etsi scandalum limus, alia jam res est. Carnem jam tenco, non terram: licet et (4) caro audiat, *Terra es, et in terram ibis*; origo recensetur, non substantia revocatur. Datum est esse aliquid (5) origine generosius, et demutatione felicius. Nam et aurum terra, quia de terra; hactenus tamen terra: ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atque nobilior, de obsoletiore (6) matrice. (b) Ita et Deo licuit, carnis aurum, de limi, quibus putas, sordibus excusato censu, eliquasse.

CAPUT VII.

Sed (7) diluitor videatur auctoritas carnis, quia non ipsam proprie manus divina tractavit, sicut limum. Quando in hoc tractavit limum, ut postmodum caro fieret ex limo, carnis (8) utique negotium gessit. Sed adhuc velim discas, quando et quomodo (9) caro floruerit (10) ex limo (c). Neque enim, ut quidam volunt, illae pelliciae (11) tunicae, quas Adam

et Eva, paradisum exuti, induerunt, ipsae erunt carnis ex limo reformatio; cum aliquanto prius et Adam, substantiae suae traducem in foemina (12) jam carnem (13) recognoverit (14): *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea*; et ipsa delibatio masculi in feminam carne suppleta sit, limo, opinor, supplenda, si Adam adhuc limus. Obliteratus igitur et devoratus est limus in carnem. Quando? cum factus est homo in animam vivam, de Dei flatu, vapore (15) scilicet idoneo (16) torrens quodammodo limum in aliam qualitatem; quasi in testam, ita in carnem. Sic et figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robustiorem recorporare, et in aliam ex alia fingere (17) speciem, aptiorem pristina, et sui jam generis ac nominis. Nam etsi scriptum est (Rom. IX): *Numquid argilla dicit (18) figulo?* id est, homo Deo; et si Apostolus, *In testaceis*, ait (II Cor. IV, 7), *vasculis*; tamen et argilla homo, quia limus ante; et testa caro, quia ex limo per (19) adflatu divini vaporem (d), quam postea pelliciae tunicae, id est, cutes superductae, vestierunt. Usque adeo, si detraxeris cutem, nudaveris carnem. Ita, quod hodie spoliium efficitur, si detrahatur, hoc fuit indumentum cum superstruebatur. Hinc et Apostolus, circumcisionem despoliationem carnis appellans, tunicam cutem confirmavit (20). Haec cum ita sint, habes et limum de manu Dei gloriosum, et carnem de afflatu Dei gloriosorem, quo pariter caro et limi rudimenta deposuit, et animae ornamenta suscepit. Non es diligentior Deo, ut tu quidem scythicas et indicas gemmas, et rubentis

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Excudendo *Rhen.*
- (2) In *add. alii.*
- (3) Molitur et adoratur *Pam. Rhen.*
- (4) Et *deest alii.*
- (5) In *inser. cod. Pith.*
- (6) Obsoletiore *Rhen. Jun.*
- (7) Ne *add. alii.*
- (8) Carni *Rhen.*
- (9) Quomodo et quando *Rhen.*
- (10) Fluxerit *alii.*

- C (11) Pelliciae *Seml. Pam.*
- (12) Foeminae *Rhen. Seml.*
- (13) Carne *Rhen. Seml.*
- (14) Cognoverit *Fran.*
- (15) Vaporeo *Rhen.*
- (16) Et *inser. Rhen. cod. Pith.*
- (17) Sringere *Rhen. Seml.*
- (18) Dicit *alii.*
- (19) Per *deest Riq. Ven.*
- (20) Adfirmavit *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Jovem Olympium ex ebore*, etc. Plinius lib. 34 cap. 8: Minoribus simulacris signisque, inquit, innumera prope artificum multitudo nobilitata est; ante omnes tamen Phidias Atheniensis, Jove Olympio facto, ex ebore quidem, sed et ex aere signa fecit.

Rhen.

(b) *Ita et Deo licuit carnis aurum, de limi quibus putas sordibus excusato censu, eliquasse.* Excusatus dicitur, extra causam legis, oneris aut criminis positus. Qui scilicet docuit in ea se causa non esse, ut onere aliquo sive accusatione aliqua premi, sive lege aliqua censi aut teneri debeat. Sic *Os cibo excusamus*, hoc est, abstinemus, et *Cervicem nostram a tanto jugo excusant*. Sic etiam hic, carnis census dici videatur excusatus sordibus limi, quasi sordium: exors limosarum, et libro de *Virg. velandis*, *Flos virgineus excusat humanam libidinem*, hoc est, recusat humanae libidinis maculas. Verumtamen Septimio nostro mentem fuisse aliam credimus: et aurum et carnem de terra esse ait; utrumque autem manibus artificis perfectum transire in materiam longe aliam, splendidiorem atque nobiliorem de obsoletiore matrice, ut jam non amplius terra, sed aurum et caro dicantur. Itaque ut licuit artificis aurum de terra excudere, e tunc violenta coetum adeo purgare, ut tandem

in perfectissimam proficiat bonitatem; ita etiam videri summo omnium artifice Deo, carnis nostrae aurum de limo excudere, ac virium divinarum sordibus excusatum et eliquatum in nobilissimae materiae censum referre, pristino illo terrae seu limi censu sordibus excusato. Censum materiam dixit, qualiscumque censeatur. Excusatum vero, excusum, ab eo quod est eudere et excudere, unde Excusare, quemadmodum ab eo quod est quaterere, jacere, premere, dicimus quas sare, jactare, pressare, unde et quassatum, jactatum, pressatum, quod alias quassum, jactum, et pressum. Ric.

CAP. VII. — (c) *Neque enim ut quidam volunt, illae pelliciae tunicae, quas Adam et Eva paradisum exuti induerunt, ipsae erunt carnis ex limo reformatio.* Carpit sententiam Valentinianorum, qui hominem a Deo creatum fuisse dicebant spiritualis substantiae censu, postea vero de paradisi regione ejecto carnalem superficiem supertextam, ut ait, adversus Valentinum. Vel ut Irenaeus adversus eosdem dixerat, circumdatam fuisse dermatinam tunicam, *δερματινὴν χιτῶνα*. Sic appellabant carnem obnoxiam sensui, *τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς σαρκὸς εἶναι λέγουσι*, inquit apud Epiphanium Irenaeus. Ric.

(d) *Caro, quam postea pelliciae tunicae, id est, cutis*

maris grana candentia; non plumbo, non ære, non ferro, (a) ne argento quoque oblaquees; sed electissimo et insuper operosissimo descrobes auro; vinis item (1) et unguentis pretiosissimis quibusque vasculorum prius congruentiam cures; proinde (b) perfectæ (2) ferruginis (3) gladiis vaginalium adæques dignitatem: Deus vero animæ suæ umbram, spiritus sui auram, oris sui operam, vilissimo (c) alicui commiserit capulo, et indigne collocando utique damnaverit. Collocavit autem, an potius inseruit et immiscuit carni, tanta quidem concreione, ut incertum haberi possit utrumne caro animam, an carnem anima circumferat; utrumne animæ caro, an anima appareat (4) carni. Sed et (5) magis animam invehi atque dominari credendum est, ut magis Deo proximam. Hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quod proximam Deo et continet, et ipsius dominationis compotem præstat. Quem enim naturæ usum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur? quidni? per quam omni instrumento sensum fulta est (6), visu, auditu, gustu, odoratu, contactu; per quam divina potestate respersa est, nihil non sermone perficiens vel tacite præmisso. Et sermo enim de organo carnis est; artes per carnem; studia, ingenia, per carnem; opera, negotia, officia, per carnem: atque adeo (d) totum vivere animæ carnis est, (e) ut non vivere animæ nihil aliud sit, quam a carne deveterere: sic etiam ipsum mori carnis est, cujus et vivere. Porro, si universa per carnem subjacent animæ, carni quoque subjaceant (7), per quod utaris (8), necesse est. Ita caro, dum ministra et famula animæ

deputatur, consors et cohæredes invenitur. Si temporalium, cur non et æternorum?

CAPUT VIII.

Et hæc quidem, velut de publica forma humanæ conditionis in suffragium (9) carni procuraverim. Videamus nunc de propria etiam christiani nominis forma, quanta huic substantiæ, frivoliæ ac sordidiæ, apud Deum prærogativa sit: et si sufficeret illi, quod nulla omnino anima salutem possit adipisci, nisi dum est (10) in carne crediderit: adeo caro salutis est cardo. Denique (11) cum anima Deo allegitur, ipsa est quæ efficit ut anima allegi possit. Scilicet (12) caro abluitur, ut anima emaculetur; caro ungitur, ut anima consecratur; caro signatur, ut et anima muniatur; caro magis impositione adumbratur, ut et anima spiritu illuminetur; caro corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima Deo saginetur (f). Non possunt ergo separari in mercede, quas opera conjungit. Nam et sacrificia Deo grata, conflictationes dico animæ, jejunia, et seras et aridas escas, et (g) appendices hujus officii sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat (13). Virginitas quoque et viduitas, et (h) modesta in occulto matrimonii dissimulatio, et una notitia ejus, de bonis carnis Deo adolentur (14). Age jam, quid de ea sentis, cum (i) pro nominis fide in medium extracta, et odio publico exposita, decertat; cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, pædore, contumelia victus; ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vincata ipsisque stramentis lancinata; cum jam et in luce omni (j) tormentorum machinatione laniatur; cum

LECTIONES VARIANTES.

(1) Vinis item non leguntur in Pith. Rhen.

(2) Perspectæ Fran. perfecte Rhen.

(3) Ferrugineis Rhen.

(4) Pareat Rhen. Seml.

(5) Etsi Pam. Fran.

(6) Fulciatur Rhen.

(7) Subjacent Rig. Ven. Seml. Forsan subjaceat. EDD.

(8) Cum eo utaris add. Pam. Rig. Ven.

(9) Suffragia Rhen. Seml.

(10) Est omit. alii.

(11) De qua Rhen.

(12) Sed et Rhen. Pam.

(13) Instauratur Rhen.

(14) Adolantur Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

superductæ vestierunt. Itaque Septimius pellicias tunicas cutes fuisse censet, non, ut Valentiniani, carnem ipsam. Rig.

(a) Ne argento quoque oblaquees. Ita recte divinavit legendum Rhenanus, qui illud oblaquees interpretatur, id est, circumdes, cingas, includas, ut sit a lacu deductum verbum oblaqueo, cujusmodi et quod sequitur D descrobes, id est, inseras, a scrobe, id est a fovea. Est autem adnotanda Angl. ms. Vaticani antiqua lectio, ferroginis pro ferruginis. Pam.

(b) Perfectæ ferruginis gladium. Sic emendavimus ex Pithæano codice, quod antea legebatur, perspectæ ferruginis. Perfectam ferruginem dicit perfectæ bonitatis ferrum, cujus est acies mera; nec solum ingenio venæ præstans, sed et factura, sed aquæ nobilitate, cui subinde candens immergitur. Rig.

(c) Alicui commiserit capulo. Corpus capulum animæ vocat, id est receptaculum. Rhen.

(d) Totum vivere animæ carnis est. Verissime dictum, dum est unita corpori anima, quia nihil operatur nisi per organa carnis, imo intellectio ipsa, quæ ipsius veluti animæ peculium est, non fit nisi cum dependentia specierum materialium et phantasmatis. Lac.

(e) Ut non vivere animæ nil aliud sit, etc. Etiam hoc dictum auctoris illo sensu verum est. Nam, nisi per ministeria corporalia nil operatur anima et velut

mortua est, ideo cum organa carnis materialia impediuntur, torpet anima, ut nil operari possit. Hæc enim lex sive societas lata est, dum sunt unitæ caro et anima, ut hæc absque subsidio illius nil efficiat. Præterea Tertullianus per vivere et vitam animæ hic intelligit informationem animæ, et vitam quam causat informatione sua in corpus. Lac.

CAP. VIII. — (f) Caro abluitur, caro ungitur, caro signatur, etc. Strictim hoc loco recensuit, sed appositisime declaravit Baptismum, Uctionem, Signaculum crucis, Manuum impositionem, Eucharistiam. Rig.

(g) Appendices hujus officii. Alibi dixit horrorem cineris et asperitudinem sacci. Quibus etiam addebant hæc Lacilliana, illuviem, imbalnitiam, imperfundiem, incuriam. Rig.

(h) Modesta in occulto matrimonii dissimulatio. Significat ipsa matrimonii secreta, quæ libro ad Uxorem II, penes sanctos esse ait officia sexus, ac debere cum honore ipsius necessitatis, tamquam sub oculis Dei, modeste ac moderate transigi. Rig.

(i) Pro nominis fide. Non semel adnotavimus a Tertulliano et B. Cypriano usitatum nomen pro christiano nomine. Sic etiam, cap. 40, supplicis nominis causa: Tertullianicæ sunt etiam voces. Pam.

(j) Tormentorum machinatione laniatur. Fertilem et ingeniosam tyrannorum sævitiam in adinveniendis

denique suppliciiis erogatur, enisa reddere Christo vicem, moriendo pro ipso, et quidem per eandem crucem sæpe, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum? Nec illa beatissima et gloriosissima, (a) quæ potest apud Christum Dominum parere (1) debito tanto, ut hoc solum debeat ei quod ei debere desiderit; hoc magis vincita, quod (2) absoluta.

CAPUT IX.

Igitur, ut retexam quam Deus manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suæ vivacitatis animavit, quam incolatui, fructui, dominatui, totius suæ operationis præposuit, quam sacramentis suis disciplinisque vestivit: cujus munditias amat, cujus castigationes probat, cujus passiones sibi adpretiat; hæccine non resurget totiens Dei? Absit, absit (3), ut Deus manuum suarum operam ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, (b) molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, (c) religionis suæ sacerdotem, testimonii sui militem, (d) Christi sui sororem, in æternum destituat interitum! Bonum Deum novimus; (e) solum optimum a Christo ejus (4) addiscimus; qui dilectionem mandaus, post suam, in proximum, faciet et ipse quod præcepit: diliget carnem, tot modis sibi proximam, etsi infirmam (Matth. XXVI, 41); sed virtus in infirmitate perficitur (II Cor., XII, 9); etsi imbecillam; sed medicum non desiderant, nisi male habentes (Matth. XXII); etsi inhonestam; (f) sed inhonestioribus majorem circumdamus honorem (II Cor., XII); etsi perditam; sed ego, inquit, veni ut quod perit salvum faciam (Luc., V); etsi peccatricem; sed malo mihi, inquit, salutem peccatoris, quam mortem (Ezech., XVIII); etsi damnatam; sed ego, inquit (Deut., XXXII), percutiam, et sanabo. Quid ea exprobras carni, quæ Deum exspectant, quæ in Deum sperant, quæ honorantur ab illo, quibus subvenit? Ausim dicere, si hæc carni non accidissent,

A benignitas, gratia, misericordia, omnis vis Dei benefica, vacuisset (5).

CAPUT X.

Tenes Scripturas, quibus caro infuscatur; tene etiam, quibus inlustratur. Legis, cum (6) caro deprimatur: adige oculos, et cum (7) caro relevatur (8). *Omnis caro fœnum* (Is., XLI); non hoc (9) solum pronuntiavit Esaias; sed et: (g) *Omnis caro videbit salutare Dei* (Ibid.). Notatur in Genesi dicens Deus (Gen., VI): *Non manebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt*; sed et auditor per Joelem (Joel., II): *Effundam de Spiritu meo in omnem carnem*. Apostolum quoque ne de uno stylo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam, etsi negat habitare boni quicquam in carne sua; etsi adfirmat eos qui in carne sint, Deo placere non posse, quia concupiscat adversus spiritum; et, si qua alia ita ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobrari oportere, nisi in animæ suggillationem, quæ carnem ministerio sibi subigit (10). Verum interim (h) et in illis literis Paulus est, cum stigmata Christi in corpore suo portat; cum (11) nostrum, ut Dei templum, vitiari vetat; cum corpora nostra membra Christi facit; cum monet tollere et magnificare Deum in corpore nostro. Itaque, si ignominie carnis resurrectionem ejus expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniam Deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobari interdum, quam in perditionem dedere, quod etiam aliquando (12) probavit.

CAPUT XI.

Hucusque de præconio carnis adversus inimicos, et nihilominus amicissimos ejus. Nemo enim tam carnaliter vivit, quam qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim ejus (13) pœnam, despiciunt et disciplinam. De quibus luculenter et (i) Paracletus per

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Par esse *Let. pariare Ciaccon.*
 (2) Quo *Pam. Fran.*
 (3) Absit *semel. Rhen.*
 (4) Ejus *abest a Rhen. Seml.*
 (5) Vacuisset *alii.*
 (6) Quando *Rhen.*
 (7) Quando *Rhen.*

- (8) Revelatur *alii.*
 (9) Hoc *abest a Pam. Fran.*
 (10) Subjicit *alii.*
 (11) Corpus *add. Rhen. Seml.*
 (12) Aliquando *deest Rhen.*
 (13) Ejus *deest Rhen. Seml.*

D

COMMENTARIUS.

suppliciiis tangit. De variis illis et inauditis pœnis videndus Eusebius. LE PR.

(a) *Quæ potest apud Christum Dominum parere debito tanto.* Sic habent exemplaria; nec puto mutandum esse quicquam, etsi maluerit Ciacconius *pariare*. Appellanti creditori paret debitor, cum satisfacit. Jubet qui exigit, paret qui præstat quod promisit. RIC.

CAP. IX.—(b) *Molitionis suæ reginam.* Molitionem dicit creationem. Creavit autem Deus hominem tamquam regem omnium quæ in terra, quæ in mari. RIC.

(c) *Religionis suæ sacerdotem.* Laudes et gratias immolantem Deo. RIC.

(d) *Christi sui sororem.* Quia cognatæ et congeneris cum carne Christi, non ut plerique hæreticorum illorum, adversus quos digladiatur auctor, putabant carnem Christi diversæ rationis fuisse, aut phantasticæ, aut sidereæ, aut animalis, aut spiritualis, de quorum hæresibus lib. præced. LAC.

(e) *Solum optimum a Christo ejus, etc.* Operibus

gratiæ optimus Deus agnitus est. Contra Marcionistas etiam dictum est hoc, qui cum duos deos distinguerent, deum malum creatorem, et deum bonum, hunc dicebant fuisse Deum ad quem Christus pertinet, et per Christum notam ejus bonitatem. LAC.

(f) *Sed inhonestioribus majorem circumdamus honorem.* Quæ cum nominari necesse est, honorem præfari solemus. RIC.

CAP. X.—(g) *Omnis caro videbit salutare Dei.* Infra cap. 59, eadem hæc Scripturæ iisdem pene verbis citantur. Legitur autem id secundum LXX, pro eo quod beatus Hieronymus vertit dumtaxat, et videbit omnia caro pariter: quam utramque lectionem eodem recidere, pulchre deducit Leo de Castro in Isaiam. LE PR.

(h) *Et in illis literis Paulus est.* Hoc est, et in illis Scripturæ testimoniis Pauli vox auditur. RIC.

CAP. XI.—(i) *Paracletus per prophetidem, etc.* Paracletum vocat Montani spiritum, cui jam hæserat auctor, cum hunc tractatum scripsit. Prisca vero alius

prophetidem Priscam : « Carnes sunt, et carnem ode-
runt. » Quam si tanta auctoritas munit, quanta illi ad
meritum salutis patrocinari possit, numquid etiam
Dei ipsius potentiam, et potestatem, et licentiam re-
censere debemus, an tantus sit qui valeat dilapsam, et
devoratum, et quibuscumque modis ereptum (1) taber-
naculum carnis reedificare atque restituere? An et
aliqua nobis exempla hujus sui juris (a) in publico
naturæ promulgavit (2), ne qui forte (b) adhuc nes-
ciant (5) Deum nosse, qui non alia lege credendus
est, quam ut omnia posse credatur? Plan (c) apud
Philosophos habes, qui mundum hunc innatum infec-
tumque defendunt : sed multo melius, quod omnes
fere hæreses natum et factum mundum annuentes,
conditionem Deo nostro adscribunt. Igitur confide (4)
illum totum hoc ex nihilo protulisse, et Deum nosti,
fidendo quod tantum Deus valeat. Nam et quidam,
inferiores hoc prius credere, de materia potius (5)
subjacenti velunt ab illo universitatem dedicatam (d)
secundum philosophos. Porro, etsi ita in vero habe-
retur, cum tamen longe alias substantias, longèque
alias species ex reformatione materiæ dicretur pro-
tulisse, quam fuisset ipsa materia; non minus defen-
derem ex nihilo eam protulisse, si ea protulerat, quæ
omnino non fuerant. (e) Quo enim interest, ex nihilo
quid proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit, fiat?
quando etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic et fuisse
e contrario, non nihil est fuisse. Nunc, etsi interest,
tamen utrumque mihi applaudit. Sive enim ex nihilo
Deus molitus est cuncta, poterit et carnem, in nihilum
perductam (6), exprimere de nihilo. Sive de materia
modulatus (7) est alia, poterit et carnem quocumque
dehaustam evocare de alio. (f) Et utique idoneus est
reficere, qui fecit; quanto plus est fecisse, quam refe-

ficere, initium dedisse, quam reddidisse, ita resti-
tutionem carnis faciliorem credas institutione.

CAPUT XII.

Aspice nunc ad ipsa quoque exempla divinæ po-
testatis. Dies moritur in noctem, et tenebris usque-
quaque sepelitur : (g) funestatur mundi honor; omnis
substantia denigratur; sordent, silent, stupent cuncta;
ubique justitiam est (8). Ita lux amissa logetur; et
tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole,
eadem et integra et tota universo orbi reviviscit; in-
terficiens mortem suam, noctem; resurgens sepulturam
suam, tenebras; hæres sibimet existens, donec
et nox reviviscat, cum suo et illa suggestu. Reduc-
centur enim et stellarum radii, quos matutina
succensio (9) exstinxerat : reducuntur et siderum ab-
sentia, quas temporalis distinctio exemerat : redor-
nantur (10) et specula lunæ, quæ menstruus numerus
adriverat : revolvuntur hyemes et æstates, (11) verna
et autumnus, cum suis viribus, moribus, fructibus.
Quippe etiam terræ de cælo disciplina est arbores
vestire post spolia, flores denuo colorare, herbas
rursus imponere, exhibere eadem quæ absumpta sunt
semina, nec prius exhibere quam absumpta. Mira
ratio! De fraudatrice servatrix, ut reddat, intercipit;
ut custodiat, perdit; ut integret, vitiat; ut etiam am-
pliet, prius decoquit. Siquidem uberiora et cultiora
restituit, quam exterminavit, revera fenore interitu,
et injuria usura, et lucro damno. Semel dixerim, uni-
versa conditio recidiva est. Quodcumque conveneris,
fuit : quodcumque amiseris, nihil non iterum est.
Omnia in statum redeunt, cum abscesserint : omnia
incipiunt, cum desierint : ideo finiuntur, ut fiant :
nihil deperit, nisi in salutem. Totus igitur (h) hic ordo
revolubilis rerum, testatio est resurrectionis mortuo-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Exemptum *Juv.*
(2) Promulgaret *Rhen.* promulget *alii.*
(3) Sitiant *Rhen. Seml.* sciant *Pam. Fran.*
(4) Confidet *Rig. Ven.*
(5) Totius *cod. Wouw.*
(6) Productam *Pam. Rhen.*

- (7) Moderatus *Rhen. Seml.*
(8) Quies rerum *add. Pith.*
(9) Suggestio *Rhen. Pith.*
(10) Redonantur *Rhen.*
(11) Et *inser. Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

Priscilla, cujus meminit Auctor *adv. Praxean*, et lib. *de jeuniis*, Montani prophetissa fuit. LAC.

(a) *In publico naturæ.* In publicis naturæ tabulis. D
Ipse, lib. *de Corona* : *Quæris igitur Dei legem? Habes communem istam in publico mundi, in naturatibus tabulis, ad quas et Apostolus solet provocare.* RIC.

(b) *Ne qui forte adhuc nesciant Deum nosse.* In Pitheano legitur, *sitiant*. Quæ forma loquendi Septimio familiaris. Sitiant nosse Deum, qui nondum norunt, adeoque nesciunt. Sic *Nihilominus tamen ipsius simplicitatis suæ sitiant interpretationem.* RIC.

(c) *Apud philosophos habes qui mundum hunc innatum.* Vulgatum est illud, *Ex nihilo nihil fit* : ex quo æternum fuisse mundum futurumque putat Aristoteles, *Physic. I*, et lib. *de celo*. Verum si vera principii illius ac germana explicatio attendatur, Deus dixit : *Ego sum qui sum* ; ergo ab existente illo Deo omnia profluxisse, mundumque creatum conjicere est. Aristotelem opinionem hanc retractasse putant nonnulli.

LE PR.

(d) *Secundum philosophos.* Plato, uti attestantur Athanasius, lib. *de Incarn. Verbi*, in princip. et Epi-

phan. *hæc. 6*, Deum dixit ex materia præjacente et infecta mundum condidisse. Quamvis Marsilius Ficinus in comp. *Timæi* platonici, cap. 9 et seq. conetur excusare illum ab hoc errore, et tantum voluisse Platonem materiam fuisse a Deo immediatius factam, quam res aliæ. LAC.

(e) *Quo enim interest, etc.* Non asseveranter hæc inquit Auctor, non audeus contemnere stas philosophiæ leges probatas Patribus, ut ad rem de qua agimus Gregor. hom. 20, in Ezech. LAC.

(f) *Et utique idoneus est reficere, qui fecit.* Manichæi, Cerdoniani, Marcionitæ, negabant illam refecionem, seu resurrectionem; cum tamen longe difficilius videatur e nihilo creare quam reficere. LE PR.

CAP. XII. — (g) *Funestatur mundi honor.* Solem innuit qui *κόσμος τὸ περιδρομὸν ὄμμα*, mundi cursatilis œculus, Orphico dicitur, et Proclo Lycio hym. 1, *καὶ ἰὸν θεῶν ἀριστὶ, πυρσπερεῖς, εἰθεῖ δαίμων* : ut deorum optime, qui igne cinctus, potens dæmon. LE PR.

(h) *Hic ordo revolubilis rerum.* E perpetua rerum vicissitudine, et fluxu continuo ac volubilitate resurrectionem demonstrat; ex illa quippe rerum natu-

(Vingt-six.)

rum. Operibus eam præscripsit Deus ante, quam A literis: viribus prædicavit ante, quam vocibus. Præmisit tibi naturam magistram, submissurus et prophetiam, quo facilis credas prophetiæ, discipulus naturæ: quo statim admittas, cum audieris quod ubique (1) jam videris; nec dubites Deum carnis etiam resuscitorem, quem (2) omnium noris restitutorem. Et utique si omnia homini resurgunt, cui procurata sunt, porro non homini, nisi et carni, quale est ut ipsa deperat in totum, propter quam et cui nihil deperit?

CAPUT XIII.

Si parum universitas resurrectionem figurat, si nihil tale conditio signat, quia singula ejus non tam mori, quam desuere dicantur, nec redanimari, sed reformari existimentur, accipe plenissimum (3) atque firmissimum hujus spei specimen. Siquidem animalis est res, et vitæ obnoxia, et morti: illum dico alitem Orientis peculiarem, de singularitate famosum, de posteritate monstruosum; (a) qui semetipsum lubenter funerals renovat, natali sine decedens atque succedens; iterum phœnix, ubi jam nemo; iterum ipse, qui non jam; alius idem. Quid expressius atque signatius in hanc causam? aut cui alii rei tale documentum? Deus etiam Scripturis suis: (b) *Et florebit* (4) enim, inquit (*Ps.*, XCI, 15), *velut phœnix*; id est, de morte, de funere; (c) uti credas, de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse. *Multis passeribus antistare nos* Dominus pronuntiavit: si non et phœnicibus, nihil magnum. Sed (5) homines semel interibunt, avibus Arabiæ de resurrectione securis?

- (1) Utiq̄e *Fraa.*
 (2) Qui *Rhen. Jun.*
 (3) Planissimum *alii.*
 (4) *Florebit Rhen. efflorebit alii.*
 (5) Scilicet *Jun.*
 (6) *Et Rhen. et sic Jun.*
 (7) Quia, puto *Jun.*

ralium serie sapientiores philosophi istud subodorati sunt, ut Plato in *Timæo* et *Phædone*, ut Seneca epist. 55: *Mors quam pertimescimus, et accusamus, intermittit vitam, non eripit; veniet iterum qui hos in lucem reponat dies.* Idem ep. 40, 92, 102, et ad Marciam, cap. 26. *LE PR.*

CAP. XIII. — (a) *Qui semetipsum lubenter funerals renovat.* Clemens ad *Corinthios* sic refert: Phœnicem, cum se morti proximum sentit, e thure ac myrrha cæterisque hujusmodi odoribus struere sibi *σπυγός* (Plinius nidum); eo mox alitem conditum mori. Ex mortui carne, nasci primo eeu verniculum, inde fieri pullum. Hanc nobis a Deo resurrectionis imaginem dari. *RIG.*

(b) *Et florebit enim, inquit, velut phœnix.* *ὡς φοινίξ, ut palma, Ps. XII.* Deceptus Auctor vocis græcæ ambiguitata. *SEML.* — Sic solet Septimius Scripturam ad propositum suum latissime interpretari. Itaque hic phœnicis vocabulum inter alitem et arborem ambiguum, pro phœnice alite positum voluit; et verbum *florebit* ad resurrectionem accommodavit. *RIG.*

(c) *Uti credas de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse.* Hæc indicia sunt Tertullianum in phœnicis historia secutum esse, quæ fuerant varie ab variis tradita; sumpsisse autem ab iis, quæ, tractationi suæ

CAPUT XIV.

Talia interim divinarum virium liniamenta non minus parabolis operato Deo, quam locuto, veniamus et ad ipsa edicta atque decreta ejus, quo cum maxime divisionem istam materiæ ordinamus. Exorsi enim sumus ab auctoritate carnis, an ea sit cui dilapsæ salus competat: dehinc, prosecuti de potentia Dei, an tanta sit quæ salutem conferre dilapsæ rei soleat: nunc, si probavimus utrumque, velim etiam de causa requiras an sit aliqua tam digna, quæ resurrectionem carnis necessariam, et rationi certe omnimodo debitam vindicet, quia subest dicere, etsi caro caput restitui, etsi divinitas idonea restituendi, sed (6) causa restitutionis præesse debet. Accipe igitur et causam, qui apud (7) Deum discis, (d) tam optimum, quam et justum; de suo optimum, de nostro justum Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodo Deum nosset, ex naturæ proprietate; at nunc etiam justum eum patitur, ex causæ (8) necessitate; tamen et hoc ipso optimum, dum et justum. Et bono enim juvando, et malo puniendo, justitiam exhibens, utramque sententiam bono præstat: hinc vindicans istud, inde remunerans illud. (e) Sed cum Marcione plenius discas, an hoc sit Dei totum. Interim talis est noster; merito iudex, quia Dominus; merito Dominus, quia auctor; merito auctor, quia Deus. Hinc et ille nescio quis hæreticorum, merito non iudex, non enim Deus (9); merito non Dominus, non enim auctor: nescio jam si Deus (f), qui nec auctor, quod Deus, nec Dominus, quod auctor (10). Igitur si (11) Deo et Domino et (12) auctori congruentissimum est, iudicium in hominem destinare, de hoc ipso an Dominum et auctorem suum (13) agnoscere et observare

LECTIONES VARIANTES.

- (8) *Sua: add. Fran. Pam.*
 (9) *Dominus lib Ursin. Wouw.*
 (10) *Quod dominus... quod auctor desunt lib. Ursin. Wouw.*
 (11) *De inser. Wouw.*
 (12) *Non inser. Rhen.*
 (13) *Et auctorem suum desunt cod. Wouw.*

COMMENTARIUS.

facere plurimum vidit. Et Clementis epistola, de prescente phœnicis carne, non de cremata, phœnicem renasci tradiderat. Ergo ut corporum restitutionem etiam in eo mortis genere, quo magis aboleri spes restitutionis videbatur, confirmaret, ad eos se convertit qui de cineribus cremati phœnicis novam restitui scripserant. *Uti credas, inquit, de ignibus quæque substantiam corporis exigi posse.* Quod et citato Psalmi versiculo subiungit, quasi fuerit in meate Psalmographi de phœnice cremato historia. *RIG.*

CAP. XIV. — (d) *Tam optimum quam et justum.* Marcionitas ferit, qui in uno Deo justitiam et bonitatem non compingebant, sed discidentes divinam substantiam in duos Deos, alium bonum dicebant, alium malum et justum. Hunc Marcionis errorem retulit cum suis rationibus Theodoretus lib. V de *Dei. divin.* *LAC.*

(e) *Sed cum Marcione plenius discas.* Remittit lectorem ad libros, quos adversus Marcionem scripsit. *RHEN.*

(f) *Nescio jam si Deus, etc.* Sensus esse videtur: Nescio an Deus hæreticorum Deus sit, quando nec auctor est, quod tamen verus, id est noster Deus esse scitur; nec item dominus est, quod esse debebat si auctor esset. *RHEN.*

curarit (1), an non utique (2) iudicium resurrectio expunget. Hæc erit tota causa, imo necessitas resurrectionis (a); congruentissima scilicet Deo destinatio iudicii: de cuius dispositione dispicias, an utriusque substantiæ humanæ dijudicandæ censura divina præsideat, tam animæ quam et carni. Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari. Dicimus plenum primo perfectumque credendum iudicium Dei, ut ultimum jam atque exinde perpetuum: ut sic quoque iustum, dum non in aliquo minus: ut sic quoque Deo dignum, dum pro tanta ejus patientia, plenum atque perfectum: itaque (5) plenitudinem perfectionemque iudicii, non nisi de totius hominis representatione constare. Totum porro hominem ex utriusque substantiæ concrectione (4) parere (5); ideoque in utraque exhibendum, quem totum oporteat iudicari: qui nisi totus, utique non vixerit. Qualis ergo vixerit, talem iudicari, quia de eo quod vixerit, habeat iudicari. Vita est enim causa iudicii; per tot substantias dispungenda, per quot et facta est.

CAPUT XV.

Age jam, scindant adversarii nostri carnis animæque contextum, prius in vite administratione, ut ita videant scindere illud etiam in vite remuneratione. (b) Neque operarum (6) societatem, ut merito possint etiam mercedem negare. Non sit particeps in sententiâ caro, si non fuerit et in causa. Sola anima revocetur, si sola decedit (c). Atenim non magis sola decedit, quam sola decucurrit illud unde decedit: vitam hanc dico. Adeo autem non sola (7) anima transigit vitam, ut nec cogitatus, licet solos, licet non ad effectum (8) per carnem deductos, auferamus a collegio carnis. Siquidem in carne, et cum carne, et per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde. Hanc denique carnis speciem, arcem animæ, etiam Dominus in sugillationem cogitatum (9) taxat: *Quid cogitatis in cordibus vestris nequam (Matth. IX)? et: Qui conspexerit mulierem ad concupiscendum, jam adulteravit in corde (Matth. V).* Adeo et sine opere et

A sine effectu cogitatus, carnis est actus. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel ubi ubi (10) philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod hegemonicon appellatur, (d) caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquam anima sine carne est, quamdiu in carne est. Nihil non cum illa agit, sine qua non est. Quæro adhuc an cogitatus quoque per carnem administrantur (11), qui per carnem dinoscuntur extrinsecus. Volutet aliquid anima, vultus operatur iudicium (12): facies intentionum omnium speculum est (e). Neque factorum societatem, cui negare non possunt cogitatorium. Et illi quidem delinquentias carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos vero etiam virtutes carnis opponimus: ergo et bene operata tenebitur premio. Et si anima est que agit et impellit in omnia, carnis obsequium est, Deum non licet aut injustum iudicem credi, aut inertem: injustum, si sociam bonorum operum a præmiis arcet; inertem, si sociam malorum a suppliciis secernat: cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec parens, nec invidens illis, quin minus cum auctoribus, aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum.

CAPUT XVI.

Sed cum imperium animæ, obsequium carni distribuimus, prospiciendum est, ne et hoc alia argumentatione subvertant, ut velint carnem sic in officio animæ collocare, non quasi ministram, ne ex hoc (15) sociam cogantur agnoscere. Dicent enim ministros et socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, et potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet et ipsos; ideoque cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant (14); carnem autem, nihil sapientem; nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem, (f) vice potius vasculi apparere animæ, ut instrumentum, non ut ministerium. Itaque animæ solius iudicium præsidere, qualiter usa sit vasculo carnis; vasculum vero ipsum non esse sententiæ obnoxium: quia nec ca-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Curaret *Rhen. Seml.*
 (2) Itaque *Seml. Rhen.* id quoque *Pam.*
 (3) Perfectam *add. Pam. Fran.*
 (4) Congregatione *Rhen.*
 (5) Parari *Lat.*
 (6) Operum *alii.*
 (7) Solum *Rhen. Seml. Oberth.*

- (8) Adfectum *Rhen.*
 (9) Sugillatione cogitatum *Pam.*
 (10) Ubi *semel Rhen. Seml.*
 (11) Administrantur *Rhen. Seml.*
 (12) Iudicium *Rhen. Seml.*
 (13) Ne et *Rhen. Seml.*
 (14) Accommodariunt *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Congruentissima scilicet Deo destinatio iudicii.* Ita legendum, siquidem præcedit iudicium in hominem destinare, et infra: *Denique hæc erit ratio in ultimum finem destinati iudicii.* RUEN.

CAP. XV. — (b) *Neque operarum societatem, etc.* Ratio hujus capitis desumpta est ex bono et æquo, et congruo, ac usi sunt illa quotquot de resurrectione carnis post Tertullianum scripserunt. LAC.

(c) *Sola decedit. Decedere non accipit, pro interire humano, nam anima immortalis persistit, sed pro deficere ab hac vita dependenti ministerii carnis.* LAC.

(d) *Caro erit omne animæ cogitatorium.* Cogitatorium a Tertulliano dicitur locus in corpore, sive pars cor-

poris ubi anima cogitat. RIC.

(e) *Facies intentionum omnium speculum est.* In vultu notari solent animi affectiones; adeo ut tristitia, hilaritas, amor, odium alique affectus facile e vultu dijudicentur; unde a volendo vultum dixerunt Grammatici. Animi signa in vultu observari ipse etiam dixit Tullius in Pisonem: *Oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, sermo quidam tacitus mentis est.* LE PR.

CAP. XVI. — (f) *Vice potius vasculi apparere.* Apparere, id est, ministrare, famulari, inservire, et est, ut Asconius docet, minoris ad majorem; unde apparitores dicitur viatores, qui iudicibus præsto sunt, et jussa nutusque eorum expectant. RUEN.

licem damnari, si quis eum veneno temperarit; nec (a) A gladium ad bestias pronuntiari, si quis eo latrocinium fuerit operatus. Jam ergo innocens caro, ex ea (4) parte qua non reputabuntur illi operæ malæ: et nihil prohibet innocentie nomine salvam eam fieri. Licet enim nec bonæ operæ (2) reputentur illi, sicut nec malæ (3); divinæ tamen benignitati magis competit innocentes liberare: beneficis enim debet; optimi est (4) autem, etiam quod non debetur (5) offerre. Et tamen calicem, non dico venenarium, (b) in quem mors aliqua ructarit (6), sed (c) fictricis (7), vel archigalli (8), vel gladiatoris, aut carnificis spiritu infectum, quæro an minus damnes, quam oscula ipsorum? Nostris quoque sordibus nubilum, vel non pro animo temperatum, elidere solemus, quo magis pæro irascamur: gladium vero (9) latrocinii ebrum quis non a domo tota, nedum a cubiculo, nedum (d) a capitis sui officio relegabit (10), præsumens scilicet, nihil aliud se quam inludia (11) animarum somniaturum, urgentium et inquietantium (e) sanguinis sui concubinum? Atenim et calix bene sibi conscius, et de diligentia ministerii commendatus, de (12) coronis quoque potatoris sui ornabitur (13), aut aspergine florum honorabitur: et gladius bene de bello cruentus, (f) et melior homicida, laudem suam consecratione pensabit. Est (14) ergo et in vascula et in instrumenta (g) sententiam figere, ut dominorum et auctorum meritis et ipsa communicent; ut huic quoque argumentationi satisfecerim, licet ab exemplo vacet diversitas rerum. Omne enim vas vel instrumentum aliunde in usus venit, extranea omnino materia a substantia hominis; caro autem ab exordio

uteri consata (15), conformata, congenita animæ, etiam in omni operatione miscetur illi. Nam etsi vas vocatur apud Apostolum, quam jubet in honore tractari (16), eadem tamen ab eodem homo exterior appellatur: ille scilicet limus, qui prior titulo hominis incisus est, non calicis, aut gladii, aut vasculi ulius. Vas enim capacitatis nomine dicta est, qua animam capit et continet; homo vero, de communione naturæ, quæ eam non instrumentum in operationibus præstat, sed ministerium. Ita et ministerium tenebitur iudicio, etsi (17) de suo nihil sapiat; quia portio est ejus quæ sapit, non supplet. Hoc et Apostolus sciens, nihil carnem agere per semetipsam, quod non animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem, ne eo quod ab anima videtur impelli, iudicio liberata credatur. Sic et cum aliquas laudis operas carni iudicet (1 Cor. XV): *Glorificate*, inquit, et (18) *tollite Deum in corpore vestro*, certus et hos conatus ab anima agi; idcirco tamen et carni eos mandat, quia et illi fructum repromittit (19). Alioquin nec exprobratio competisset in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: et exprobratio enim, et exhortatio vacarent erga carnem, si vacaret et merces, quæ in resurrectione captatur.

CAPUT XVII.

Simplicior quisque fautor sententiæ nostræ putabit, carnem etiam idcirco repræsentandam esse iudicio, (h) quia aliter anima non capiat passionem tormenti seu refrigerii, utque incorporalis: hoc enim vulgus existimat. Nos autem animam (i) corporalem et hic profitemur, et in suo volumine probamus, ha-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ea neglig. Pan. Fran.
 (2) Bona opera Rhen. Seml.
 (3) Mala Rhen. Seml.
 (4) Beneficus enim est atque optimus. Debet Rhenan. Seml.
 (5) Deberetur Rhen. Seml.
 (6) Ructaret Rhen.
 (7) Fictricis Rhen. Seml. fascinatricis lib. Ursin. cod. Wouw.
 (8) Thraxis vel galli Ciaccon. archithreys vel archigalli Camterus.
 (9) Vel Rhen. Seml.

- (10) Relegarit Pam. Fran. Rig. Ven.
 (11) Invidia Rhen. cod. Pithæ. invidiam conjic. R'g.
 (12) De omit. Rhen.
 (13) Inorabitur Seml. Rig. Ven. ornabitur Rhen. coronabitur alii.
 (14) Ne add. Rhen. Seml.
 (15) Consita Rhen. Seml.
 (16) Tractare Rhen. Seml.
 (17) Ut Rhen. Seml.
 (18) Inquit, et abest a Rhen. ait ille Jun.
 (19) Repromittunt Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

(a) *Gladium ad bestias pronuntiari.* Ad bestias damnare, hoc est ad pugnandum cum belluis, in usu fuisse apud Romanos norunt omnes, ut et ad metalla, ad lapidicinas, ad insulas. LE PR.

(b) *In quem mors aliqua ructarit.* In quem aliquis celeritate veneni correptam animam inter sorbendum cum ructu efflaverit. RIC.

(c) *Sed fictricis vel archigalli.* Legendum esset forsitan *fictricis*, sicque locutus esset Tertullianus de poculis quæ frictrices illæ propudio æ mulieres, seu eunuchi cum osculo sorbebant. LE PR. — *Fictricis vel archigalli.* Archigalli principes sunt gallorum sive exsectorum, auctore Julio Firmico. Vemus in decimo ab horoscopo loco, facit eunuchos et archigallos. Cæterum hoc hominum genus velut inauspicatum, exosum esse solet, et propter eos qui tales habent in deliciis, etiam turpe et flagitiosum. RHEM.

(d) *A capitis sui officio.* A cervicalis. RIC.

(e) *Sanguinis sui concubinum.* Quasi cæsorum sanguini incubet, qui gladium cæsorum sanguine tinctum cervicali supposuit suo. RIC.

(f) *Et melior homicida.* Gladium de bello cruentum homicidam vocat, sed meliorem, ut cogitare liceat pejorem esse homicidam gladium de latrocinio cruentum. Ait igitur illum esse meliorem, sed tamen homicidam. Etenim bella gerere nolebat Christianos. RIC.

(g) *Sententiam figere.* Hoc est, intrepide et constanter asserere. RIC.

CAP. XVII. (h) *Quia aliter anima non capiat passionem tormenti*, etc. Adeo olim etiam facessit negotium hoc argumentum, quo pacto spiritus igni corporeo torquerentur, ut et Tertulliano non leve fuerit, atque in suum paradoxum de corporalitate animæ præsertim impelleret, et Augustinus videatur aliquantulum hæsitasse seu non penitus refellisse obidem argumentum Dæmones corporeos esse, quamvis demum constitit hæc sententia, ut spiritus possent torqueri illo igne. August. lib. 21 de Civ. cap. 10. LAC.

(i) *Corporalem et hic profitemur.* De hoc Tertulliano novo D. August. cap. 89, de hæres. ad Quod val. Deum, et D. Thom. II contra Gentes, cap. 89. LAC.

bentem proprium genus substantiæ, soliditatis, per A quam quid et sentire et pati possit. (a) Nam et nunc animas torqueri, (b) foverique penes Inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probavit (1) Lazari exemplum. (c) Dedi (2) igitur adversario dicere: Ergo, quæ habet corpulentiam propriam, de suo sufficit ad facultatem passionis et sensus, ut non egeat representatione carnis. Imo eatenus egebit, non qua (3) sentire quid sine carne non possit, sed qua (4) necesse est illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum et (5) ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solummodo cogitare, vel cupere, disponere; ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque et ad patiendum, societatem carnis exposulat; ut tam plene per eam pati possit, quam sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quæ de suo sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiæ, et cogitatus, et voluntatis. Porro, si hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, ut non requirerentur et facta, sufficeret in totum anima ad perfectionem iudicii, de his iudicanda, in quæ agenda sola suffecerat. Cum vero etiam facta devincta sint meritis, facta autem per carnem administrantur; jam non sufficit animam sine carne foveri, sive cruciari, pro operibus etiam carnis, (d) etsi habet corpus, etsi habet membra; quæ proinde illi non sufficiunt ad sentiendum plene, quemadmodum (6) nec ad agendum perfecte. Idecirco, pro quoquo (7) modo egit, pro eo et C

patitur apud Inferos, prior degustans iudicium, sicut prior induxit admissum: expectans tamen et carnem, ut per illam etiam facta compenset, cui cogitata mandavit. Denique, hæc erit ratio in ultimum finem destinati iudicii, ut exhibitione carnis omnis divina censura perfici possit. Alioquin non sustineretur in finem, quod et nunc animæ decerpunt (8) apud Inferos, si solis animabus destinaretur.

CAPUT XVIII.

Hucusque præstructionibus egerim ad muniendos sensus omnium Scripturarum, quæ carnis recidivatum pollicentur. Cui cum tot auctoritates (9) iustorum patrocipiorum procurent; honores dico substantiæ ipsius, tum vires Dei, tum exempla earum, tum rationes iudicii, et necessitates (10) ipsius: utique secundum præiudicia tot auctoritatum Scripturas intelligi oportebit, non secundum ingenia hæreticorum, de sola incredulitate venientia: quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia aut (11) substantiæ ipsi inemeribile (12) sit, aut Deo impossibile, aut iudicio inhabile (13). Plane (14) incredibile, si nec prædicatum (15) divinitus fuerit: nisi quod, etsi prædicatum id a Deo non fuisset, ultro præsumi debuisset, ut propterea non prædicatum, quia tot auctoritatibus præiudicatum. At cum divinis quoque vocibus personet (16), tanto aest ut aliter intelligatur, quam desiderant illa a quibus etiam sine divinis vocibus persuadetur (17). Videmus igitur hoc primum, quoniam (18) titulo (19) spes ista proscripta sit. (e) Unum, opinor, (f) apud omnes

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Probabit *Rhen Seml.*
- (2) Dedim *Pam. Fraut.*
- (3) Quia *Rhen. Seml.*
- (4) Quia *Rhen. Seml.*
- (5) Etiam *alii.*
- (6) Plene, quemadmodum *non habet Rhen.*
- (7) Quo *Rhen. Seml.*
- (8) Decerpuntur *Rhen. Seml.*
- (9) Tota auctoritate si *Rhen.*
- (10) Rationis j. et necessitatis *Frm.*

- (11) Et *Rhen. Seml.*
- (12) Inremerabile *conjic. Rhen.*
- (13) Inhabitabile *Rhen.*
- (14) Aut plane *Rhen.*
- (15) Prædicatum *Rhen.*
- (16) Personat *Rhen. Pam. Seml.*
- (17) Persuadeatur *Rhen. Seml.*
- (18) Quoniam *Ven.*
- (19) Stylo *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) Nam et nunc animas torqueri. Hic se correxerat Auctor, nam. cap. 48 *Apolog.* et cap. 4 de testimonio *Anima*, dixerat, animas in inferno sine carne nullo modo posse torqueri. Hic palam jam resipuit, et lib. de *anima* cap. ult. *LAC.*

(b) Foverique penes Inferos. Alludit ad petitionem divitis avari, cum petiit guttam aquæ a Lazaro, qui in sinu Abrahamæ fovebatur, unde ortum paradoxum aliud Tertulliani, qui putavit animas sanctorum in sinu Abrahamæ seu paradiso, sive sub altari foveri, et gaudere ad diem usque iudicii, de quo lib. de *anima* cap. 7, 9, 55, 56, et 58. *LAC.*

(c) Dedi igitur adversario dicere. Sic emendavimus ex codicibus Ursini et Pithœi. *RIG.*

(d) Etsi habet corpus. Error hic Tertulliani excusari potest, si multitudo eorum, qui iis temporibus in eum impingebant, alicujus sit momenti. Unicum tamen addam testimonium (ne longior sim) Clementis Alexand. in Epitome edit. gr. Sylburgii: καὶ οἱ ἄγγελοι σώματα εἰσιν, ἐρῶντες γὰρ ἄλλὰ καὶ ψυχὴ σώμα: Angeli corpora sunt, videntur enim, sed et anima corpus est. Quoniam vero hic locus de Angelis quoque mentionem facit, moneo Tertullianum idem sensisse de Angelis, istudque paradoxum lib. 3. contra *Marc.* cap. 9, et de *Carne Christi*, cap. 3 et 6, statuisse, ubi vera corpora assumpsisse Angelos docet. Sanctus Basilius in ea quo-

que videtur sententia, lib. de *Spir. S.* ad *Amphil.* c. 16. Lactantius etiam, lib. 2, *Instit.* cap. 15, ubi Angelos ait spiritus esse tenues. Cassianum, *Collat.* 7, c. 13, adde et Joannem Thesalonic. in septima synodo. B. Augustinus *Enchirid.* c. 59, hæsitare videtur, ut postea S. Bernardus, hom. 5, in *Cant.*, utrum ipsis spiritibus naturalia corpora sint, sicut hominibus sua. Cum vero πῦρ φλέγων, ignis urens, dicuntur, ps. 105, in eum locum ait Augustinus non id dici proprie, sed metaphorice, dum scilicet his verbis significantur Angeli, Dei ministri, spiritu ferventes. B. Joannes Chrysostomus huic interpretationi conformis est in cap. 6 *Esaiæ*: τὸ ταχὺ, τὸ κούρον, τὸ δραστήριον ἡμῶν διὰ τῶν στοιχείων ἐνδοκνήματος: velocitatem, levitatem, et agendi industriam his elementis significans. Idem ferme habet Theodoretus in eundem psal. 105. *LE PR.*

CAP. XVIII. (e) Unum opinor apud omnes edictum Dei pendet. Cum appensa tabula, unde de plano recte legi possit. Sic Ausonius *Paneg.*... *Has ego literas tuas si in omnibus pilis atque porticibus, unde de plano legi possint, instar edicti pendere mandavero*, etc. Sic vocat symbolum fidei christianæ, et supra dixit, quoniam titulo spes ista proscripta sit, alludens ad edicta prætorum aut Cæsarum, quæ in albo, hoc est, tabula proseribi et proponi solebant. *RIG.*

(f) Apud omnes edictum Dei pendet. Nihil addo ex-

denique suppliciiis erogatur, enisa reddere Christo vicem, moriendo pro ipso, et quidem per eandem crucem sæpe, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum? Nec illa beatissima et gloriosissima, (a) quæ potest apud Christum Dominum parere (1) debito tanto, ut hoc solum debeat ei quod ei debere desierit; hoc magis vineta, quod (2) absoluta.

CAPUT IX.

Igitur, ut retexam quam Deus manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suæ vivacitatis animavit, quam incolatui, fructui, dominatui, totius suæ operationis præposuit, quam sacramentis suis disciplinisque vestivit: cujus munditiis amat, cujus castigationes probat, cujus passiones sibi adpretiat; hæccine non resurget totiens Dei? Absit, absit (3), ut Deus manuum suarum operam ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, (b) molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, (c) religionis suæ sacerdotem, testimonii sui militem, (d) Christi sui sororem, in æternum destituat interitum! Bonum Deum novimus; (e) solum optimum a Christo ejus (4) addiscimus; qui dilectionem mandans, post suam, in proximum, faciet et ipse quod præcepit: diligit carnem, tot modis sibi proximam, etsi infirmam (Matth. XXVI, 41); sed virtus in infirmitate perficitur (II Cor., XII, 9); etsi imbecillam; sed medicum non desiderant, nisi male habentes (Matth. XXII); etsi inhonestam; (f) sed inhonestioribus majorem circumdamus honorem (II Cor., XII); etsi perditam; sed ego, inquit, veni ut quod perit salvum faciam (Luc., V); etsi peccatricem; sed malo mihi, inquit, salutem peccatoris, quam mortem (Ezech., XVIII); etsi damnatam; sed ego, inquit (Deut., XXXII), percutiam, et sanabo. Quid ea exprobras carni, quæ Deum expectant, quæ in Deum sperant, quæ honorantur ab illo, quibus subvenit? Ausim dicere, si hæc carni non accidissent,

- (1) Par esse Lat. pariare Ciaccon.
 (2) Quo Pam. Fran.
 (3) Absit semel. Rhen.
 (4) Ejus abest a Rhen. Seml.
 (5) Vacavisset alii.
 (6) Quando Rhen.
 (7) Quando Rhen.

suppliciiis tangit. De variis illis et inauditis pœnis videndus Eusebius. LE PR.

(a) Quæ potest apud Christum Dominum parere debito tanto. Sic habent exemplaria; nec puto mutandum esse quicquam, etsi maluerit Ciacconius pariare. Appellanti creditori paret debitor, cum satisfacit. Jubet qui exigit, paret qui præstat quod promisit. RIC.

CAP. IX.—(b) Molitionis suæ reginam. Molitionem dicit creationem. Creavit autem Deus hominem tamquam regem omnium quæ in terra, quæ in mari. RIC.

(c) Religionis suæ sacerdotem. Laudes et gratias immolantem Deo. RIC.

(d) Christi sui sororem. Quia cognatæ et congeneris cum carne Christi, non ut plerique hæreticorum illorum, adversus quos digladiatur auctor, putabant carnem Christi diversæ rationis fuisse, aut phantasticæ, aut sidereæ, aut animalis, aut spiritualis, de quorum hæresibus lib. præced. LAC.

(e) Solum optimum a Christo ejus, etc. Operibus

benignitas, gratia, misericordia, omnis vis Dei benefica, vacuisset (5).

CAPUT X.

Tenes Scripturas, quibus caro infuscatur; tene etiam, quibus inlustratur. Legis, cum (6) caro deprimatur: adige oculos, et cum (7) caro relevatur (8). Omnis caro fœnum (Is., XLI); non hoc (9) solum pronuntiavit Esaias; sed et (g) Omnis caro videbit salutare Dei (Ibid.). Notatur in Genesi dicens Deus (Gen., VI): Non manebit Spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt; sed et auditur per Joelem (Joel., II): Effundam de Spiritu meo in omnem carnem. Apostolum quoque ne de uno stylo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam, etsi negat habitare boni quicquam in carne sua; etsi adfirmat eos qui in carne sint, Deo placere non posse, quia concupiscat adversus spiritum; et, si qua alia ita ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobrari oportere, nisi in animæ suggillationem, quæ carnem ministerio sibi subigit (10). Verum interim (h) et in illis literis Paulus est, cum stigmata Christi in corpore suo portat; cum (11) nostrum, ut Dei templum, vitiari vetat; cum corpora nostra membra Christi facit; cum monet tollere et magnificare Deum in corpore nostro. Itaque, si ignominie carnis resurrectionem ejus expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniam Deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdum, quam in perditionem dedere, quod etiam aliquando (12) probavit.

CAPUT XI.

Hucusque de præconio carnis adversus inimicos, et nihilominus amicissimos ejus. Nemo enim tam carnaliter vivit, quam qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim ejus (13) pœnam, despiciunt et disciplinam. De quibus luculenter et (i) Paracletus per

LECTIONES VARIANTES.

- (8) Revelatur alii.
 (9) Hoc abest a Pam. Fran.
 (10) Subjicit alii.
 (11) Corpus add. Rhen. Seml.
 (12) Aliquando deest Rhen.
 (13) Ejus deest Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

gratiæ optimus Deus agnitus est. Contra Marcionistas etiam dictum est hoc, qui cum duos deos distinguerent, deum malum creatorem, et deum bonum, hunc dicebant fuisse Deum ad quem Christus pertinebat, et per Christum notam ejus bonitatem. LAC.

(f) Sed inhonestioribus majorem circumdamus honorem. Quæ cum nominari necesse est, honorem præfari solemus. RIC.

CAP. X.—(g) Omnis caro videbit salutare Dei. Infra cap. 59, eadem hæc Scripturæ iisdem pene verbis citantur. Legitur autem id secundum LXX, pro eo quod beatus Hieronymus vertit dumtaxat, et videbit omnis caro pariter: quam utramque lectionem eodem recidere, pulchre deducit Leo de Castro in Isaiam. LE PR.

(h) Et in illis literis Paulus est. Hoc est, et in illis Scripturæ testimoniis Pauli vox auditur. RIC.

CAP. XI.—(i) Paracletus per prophetidem, etc. Paracletum vocat Montani spiritum, cui jam hæserat auctor, cum hunc tractatum scripsit. Prisca vero alias

statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacite autem, secundum conscientiam suam, hoc sentiunt: Vae qui non, dum in carne est, (a) cognoverit arcana hæretica: hoc est calum apud illos resurrectio. Sed et plerique ab excessu animæ resurrectionem vindicantes, de sepulchro exire, de sæculo evadere interpretantur: quia et sæculum mortuorum sit habitaculum, id est, ignorantium Deum. Vel etiam de ipso corpore, quia et corpus vice sepulchri conclusam animam, in sæcularis vite morte detineat (1).

CAPUT XX.

Ob hujusmodi igitur conjecturas, primam præstructionem eorum depellam, qua volunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsæ quidem imagines distingui potuissent, si non et veritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagines delinearentur (2). Atque adeo, si omnia figuræ, quid erit illud, cujus figuræ? quomodo speculum obtendes, si nunquam est facies? Adeo autem non omnia imagines, sed et veritates; nec omnia umbrae, sed et corpora: ut in (3) ipsum quoque Dominum insigniora quoque luce clarius prædicarentur. Nam et virgo concepit in utero, non figuratæ; et p. perit Emmanuel, nobiscum Deum (4) Jesum, non oblique; et si oblique accepturum virtutem Damasci, et spolia Samaritanæ (Is., VIII, 4), sed manifeste venturum in judicium cum presbyteris et archontibus (5) populi (Is., III, 14). Nam et tumultuatae sunt gentes (Ps., II) in persona Pilati, et populi meditati sunt inania in persona Israel. Assiterunt reges terræ, Herodes: et archontes congregati sunt in unum, Anna et Caïpha: adversus Dominum, et adversus Christum ejus, qui et (Is., LIII) tanquam ovis ad jugulationem (6) adductus est, et tanquam agnus ante tondentem (7), scilicet Herodem, sine voce, sic non aperuit os suum, dorsum suum ponens ad fla-

gella, et maxillas ad (8) palmas, et faciem non averteus a sputaminum jaculis (9); deputatus etiam inter iniquos; perfossus (Ps., XXI) manus et pedes; sortem passus in vestimento, et potus amarus, et caputum irridendum nutus; triginta argenteis (Zach., XI, 12) adpretiatus a proditore. Quæ hic figuræ apud Esaiam? quæ imagines apud David? quæ ængnata apud Hieremiam (b), ne virtutes quidem ejus per parabolas profectos (10)? Aut numquid nec (Es., XXXV, 6) oculi profecti sunt cæcorum, nec inclavit lingua mutorum? nec manus arida et genua dissoluta revolvuerunt, nec claudi (11) salierunt ut cervus? (c) Quæ etsi ipsi (12) spiritaliter quoque interpretari solemus, secundum comparationem (d) animalium vitiorum a Domino remediatorum; cum tamen et carnaliter adimpleta sunt, ostendant prophetas in utraque specie prædicasse; salvo eo quod (13) plures vacans coram nude et simplices, et ab omni allegoria nubilo pure defendi possint (14): ut cum exitus gentium (e) et urbium resonant (Is., XIII) Tyri, et Ægypti, et Babylonis, et Idumææ, et Carthaginiensium navium; ut cum ipsius Israelis plagas aut venias, captivitates, restitutiones, ultimæque dispersionis exitum perorat. Quis hæc interpretabitur magis, quam recognoscat? Res in literis tenentur, ut literæ in rebus legantur (15). Ita non semper, nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquii, sed interdum et in quibusdam.

CAPUT XXI.

Si ergo interdum et in quibusdam, inquis, cur non et in edicto resurrectionis spiritaliter intelligenda? Quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim, quid facient tot ac alia (16) instrumenta divina, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem, (f) ut nullam admittant figuratæ significantiæ suspicio-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Detinebat *Par.*
- (2) Delinearentur *Jim.*
- (3) In *abest a Rig. Ven.*
- (4) Dominum *Rhen. Seml.*
- (5) Principibus *Rhen. Seml.*
- (6) Victimam *Fran.*
- (7) Se *add. alii.*
- (8) In *alii.*
- (9) Fœditate sputaminum *cod. Pi. h. Pan. Fran. a spu- D*

- aminum maculis *Jur. fœditate sputorum Paris.*
- (10) Prælatos *alii.*
- (11) Clodi *Fran.*
- (12) Et ipsi *Fran. Rig. ipsi deest Seml.*
- (13) Quo *Rig. Ven.*
- (14) Possunt *Rhen. Seml.*
- (15) Ligantur *Pam. Fran. Rig. Ven.*
- (16) Ac talia *Fran. Pam. tot alia Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Cognoverit arcana hæretica.* Quoniam hæretici magis oderunt lucem quam tenebras, arcana traditione et tenebrosa utantur, veriti ne, si turpitudinem suam revelent, commenta sua abeant in fumos. Qui vero arcana illa semel detexerit, victoriam adeptum se confidat: hæreses enim demonstrasse vicis-e est, id Tertullianus docet cap. 5, lib. *adv. Valentinos.* LE PR.

(b) *Apud Hieremiam.* Hic profecto Hieremias ponitur pro Zacharia; in iis enim quæ præcedunt nulla verba citantur Jeremias, sed mentio fit triginta argenteorum, de quibus Zacharias. Eadem licentia usus est B. Mattheus evangelista, cujus festum hodie colimus. EDD.

(c) *Quæ etsi spiritaliter quoque interpretari solemus.* Sic interpretatus est Paulus *ad Hebr.* 12, alludens ad locum Isaie, cap. 55: *Propter quod remissas manus,* etc. Ubi non sine metaphora stadii, cui plerumque instat Apostolus, et erudite Faber in suo agonistico: non enim loquitur, imo nec alludit ad debilitatem

ex morbo, sed ex pugna et lassitudine, adhortans, ut id faceremus, quod strenui agonistæ, qui quantumvis fatigati, fortes et interriti persistebant. LAC.

(d) *Animalium vitiorum, ψυχικῶν.* RIG.

(e) *Ut cum exitus gentium,* etc. Intelligit hand dubie Isaiam, ubi exitus sive exitia prædicantur, Tyri, cap. 25, et Ægypti, cap. 20, et Babylonis cap. 15, et Idumææ cap. 21, et navium Carthaginiensium, quod lego ex angl. *cod. pro Carthaginiensium,* dicto cap. 25, ubi juxta LXX, legitur *πλοῖα καρθηδόνες*, id est, *naves Carthaginiæ*, pro eo quod apud Hebr. *naves Tharsis*, id est, maris, juxta B. Hieronymum: quam vocem etiam solent *mare reddere LXX*, præterquam hoc solo capite, idque non semel, sed etiam tertic. PAM.

CAP. XXI.—(f) *Ut nullam admittant figuratæ significantiæ,* etc. Suspicionem dicit, ut supra nubilum allegoriæ. Est enim suspicari in occultis, obscuris et

nem. Et utique æquum sit, quod et supra demandavimus, incerta de certis, et obscura de manifestis præjudicari: vel ne inter discordiam certorum, et incertorum, manifestorum et obscurorum, (a) fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa divinitas ut inconstans denotetur: tum (1) quod verisimile non est, (b) ut ea species sacramenti, in quam fides tota committitur, in quam disciplina tota conmittitur, ambigue annuntiata (2), et obscure proposita videatur; quando spes resurrectionis, nisi manifesta de periculo et præmio, neminem ad ejusmodi præsertim religionem, publico odio et hostili elogio obnoxiam, persuaderet. Nullum opus certum est mercedis incerte. Nullus timor justus est periculi dubii. Et merces autem et periculum in resurrectionis pendet eventum. Sed (5) etsi temporalia, et localia, et personalia Dei decreta atque judicia in urbes, et gentes, et reges, tam aperte (4) prophetia jaculata est, quale est, ut æternæ dispositiones ejus et universales in omne hominum (5) genus, lucem sui fugerint? quæ (6), quanto majora, tanto clariora esse deberent, ut majora crederentur. Et puto Deo nec livorem, nec dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium adseribi posse, (c) per quæ fore promulgatio majorum cavillatur.

CAPUT XXII.

Post hæc, ad illas etiam Scripturas respiciendum est, quæ non sinunt resurrectionem (d) secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut (e) hic jam

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Tunc Rhen. Seml.
- (2) Annata Rhen. Seml. annata vel annutata Jam.
- (3) Sed abest a Seml.
- (4) Aperta Pam. Rhen.
- (5) Humanum alii.
- (6) Quæ abest a Rig. Ven.
- (7) Æque alii, utrumvis abest a Seml. Rhen.
- (8) Adventu Rhen. Seml.
- (9) In abest a Rhen. Seml.

A in veritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim vitæ vindicari. Cum enim et tempora totius spei fida sint sacrosancto stylo, nec liceat eam ante consisti, quam (7) in adventum (8), opinor, Christi, (f) vota nostra suspirant in (9) sæculi hujus occasum, in transitum mundi quoque ad diem Domini magnum, diem iræ et retributionis, diem ultimum, et occultum, nec ulli præter quam (10) Patri notum, et tamen signis atque portentis, et concussionibus elementorum, et conflictationibus nationum prænotatum. Evolverem prophetias, si Dominus ipse tacuisset: nisi quod et prophetiæ vox erant Domini: sed plus est (ff), quod illas suo ore consignat. (g) Interrogatus a discipulis, quando eventura essent, quæ interim de templi exitu eruperant (12), ordinem temporum, primo Judaicorum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium, usque ad conclusionem (15) sæculi, dirigit (14). Nam posteaquam edixit: *Et tunc erit Hierusalem conculcata nationibus, donec adimpleantur tempora nationum, allegandarum (15) scilicet a Deo, et congregandarum cum reliquiis (16) Israelis; inde jam in orbem et in seculum prædicat, (h) secundum Joëlem, et Daniëlem, et universum concilium prophetarum, futura signa in sole et in luna et in stellis, conclusionem (17) nationum cum stupore; sonitus maris, et motus refrigescensium (18) hominum, præ metu et expectatione eorum quæ immincant orbi terræ. Virtutes enim, inquit (Matt., XXI), caelorum commovebuntur: et tunc videbunt Filium hominis venientem in*

- C (10) Quam abest a cod. Pith. Rig. Ven.
- (11) Est abest a Rhen. Seml.
- (12) Eruperat Rhen. Seml.
- (13) Consummationem alii.
- (14) Digerit lib. Ursin.
- (15) Allegandarum Fran. Pam.
- (16) Reliquo Par.
- (17) Conlisionem alii.
- (18) Perfrigescentium alii, arescentium alii.

COMMENTARIUS.

mysticis. Sic Georgius Bætiens, lib. de Fide: *Adhuc si non intelligis de tot supra editis dictionibus, vel ex consequentibus animadvertite, omnes suspensiones impiæ interpretationis exclusas. Ric.*

(a) *Fides dissipetur, veritas periclitetur*, etc. Si discordi sensu acciperentur, quæ de resurrectione sunt prædicta, ut conspicua et aperta testimonia, quæ de corporum resurrectione palam loquuntur, non cogent ea quæ obscuriora sunt interpretari de corporali resurrectione, sed hæc ambigua detorquerentur ad resurrectionem tantum animarum, aperte sequuntur hæc absurda, nam Deus inconstans haberetur, cum in manifestis locis prædixisset corporalem resurrectionem, et in aliis animarum tantum, ut adversarii volebant, quare et veritas periclitaretur; nam cum contraria fuissent vaticinia, periculum incurrisset errandi, assentiendo prophetiæ falsæ, et fides dissiparetur; nulla enim prædicenti fides omnis merito negaretur. Lac.

(b) *Ut ea species sacramenti*. Hoc est, fidei christiane caput, carnis resurrectio.

(c) *Per quæ fere promulgatio majorum cavillatur*. Majorum, hoc est, potentiorum, magistratuum, potesta u n. Ric.

CAP. XXII.—(d) *Secundum animales istos*. Maluit hic Valentinianos animales dicere quam spiritales: licet enim Scripturæ loca de resurrectione spiritali-

ter interpretarentur: animales tamen hic dicuntur, quia Scripturæ loca ad resurrectionem animarum tantum detorquebant. Le Pr.

(e) *Hic jam in veritatis agnitione*, etc. Cum mortem dicerent hæretici fuisse ignorantiam, ut constat cap. 19, consecrariæ agnitioni veritatis fuisset resurrectio. Sic dicebant hic in hac vita et sæculo factam resurrectionem, cum quis pervenerit ad veritatis agnitionem, ad quod, ut Paulus dixit, desiderat Deus homines universos venire. Lac.

(f) *Vota nostra suspirant*. Aliter igitur ad gentes, aliter ad christianos. Nam ad gentes in apolog. *Oramus*, inquit, *pro mora finis*, finem vero sæculi intelligit, et lib. de orat. *Quomodo quidam protraxerunt quemdam sæculo postulabant? cum regnum Dei, quod ut adveniat oramus, ad consummationem sæculi tendat?* Ric.

(g) *Interrogatus a discipulis*. Quia sequentia ex solo affert Luca evangelista, duntaxat adnotavimus ad marginem, Luc. 21, atque adeo de verbis Evangelista: lectorem remittimus ad lib. IV, adv. Marc. ubi explicatur hoc cap. 21, latius. Pam.

(h) *Secundum Joëlem et Daniëlem*. Joëlis cap. 2, locus infra loco dicto citatur, sicuti etiam Daniëlis, cap. 7, ad quem hic etiam adludere Auctorem constat ex verbis utrobique citatis, tum de portentis in cælo, tum de filio hominis venturo in nubibus. Pam.

habibus cum plurimo potentatu et gloria. Ubi autem A
cæperint ista fieri, emergetis (1), et elevabitis capita
vestra, quod redemptio vestra appropinquet (2). Et
tamen adpropinquare eam dixit, non, adesse jam; et
cum cæperint ista fieri, non, cum facta fuerint; quia
cum facta fuerint, tunc aderit redemptio nostra, quæ
eo usque appropinquare dicitur, erigens interim et
excitans animos ad proximum jam spei fructum. Cu-
jus etiam parabola subtexitur tenerescentium arborum
in caulem floris, et dehinc florem, frugis ante-
cursorem: Ita et vos cum videritis omnia ista fieri, sci-
tote in proximo esse regnum Dei. Vigilate ergo omni in
tempore, ut digni habeamini effugere omnia ista, et
stetis ante filium hominis: utique per resurrectionem,
omnibus ante transactis. Ita, etsi in agnitione sacra-
menti fructat (3), sed in Domini representatione
florescit atque frugescit. Quis ergo Dominum tam in-
tempestive, tam acerbè excitavit jam ad dexteram Dei,
ad confringendam terram secundum Esaiam, quæ puto
adhuc integra est? quis inimicos Christi jam subjecit
pedibus ejus, secundum David, quasi velocior Patre,
omni (a) adhuc popularium cœtu clamante (4), (b)
Christianos ad leonem? quis cœlo descendentem Je-
sum talem conspexit, qualem ascendentem Apostoli
viderant, secundum angelorum constitutum? Nulla
ad hodiernum tribus ad tribum pectora cæciderunt,
agnoscentes quem pupugerunt: nemo adhuc excepit
Heliam: nemo (c) adhuc fugit antichristum: nemo
adhuc Babylonis exitum flevit. Et (5) est jam qui
resurrexerit (6) nisi hæreticus? (d) Exiit plane jam
de corporis sepulcro, (e) etiam nunc febribus et ulce-
ribus obnoxius; et conculcavit jam inimicos, etiam
nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utique
jam regnat, etiam nunc Cæsari quæ sunt Cæsaris
debens.

CAPUT XXIII.

Docet quidem Apostolus, Colossensibus scri-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Evergetis cod. *Wovav*.
- (2) Adpropinquaverit *Rhen. Seml.*
- (3) Fructificasset *Rhen. fructificat alii.*
- (4) Reclamanti *Rhen. Seml.*
- (5) Et abest a *Rhen. Seml.*
- (6) Resurrexit *alii.*
- (7) Sensu *conjec. Edd.*
- (8) Suscitavit *alii.*
- (9) Præputio *alii.*
- (10) Quasi quidem *Fran. Fam. quid quasi Jun.*
- (11) Quæremus *Ven.*

hens (Col. I, 29), mortuos fuisse nos aliquando aliena-
tos, et inimicos sensus (7) Domini, cum in operibus
pessimis agebamus; dehinc, consepultos Christo in
baptismate, et conresuscitados in eo per fidem efficacæ
Dei, qui illum suscitavit (8) a mortuis. Et vos cum
mortui essetis in delictis et præputiatione (9) carnis
vestræ, vivificavit cum eo, donatis vobis omnibus deli-
ctis. Et rursus: Si cum Christo mortui estis ab elemen-
tis mundi, quomodo quidam, quasi (10) viventes in
mundo, sententiam fertis? Sed cum ita nos mortuos
faciat spiritualiter, ut tamen et corporaliter quan-
doque morituros agnoscat, utique et resuscitados
proinde spiritualiter deputans, æque non negat
etiam corporaliter resurrecturos. Denique: Si
resurrexistis, inquit, cum Christo, ea quæ sursum
sunt querite, ubi est Christus in dextera Dei residens:
ea quæ sursum sunt sapite, non quæ deorsum. Ita animo
ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus cœle-
stia attingere; quæ non quæreremus (11), nec sapa-
remus, si possideremus. Subjecit etiam: Mortui enim
estis, scilicet delictis, non vobis; et (12) vita vestra (13)
abscondita est cum Christo in Deo. Nondum ergo ap-
prehensa est, quæ abscondita est. Sic et Joannes:
Et nondum, ait, manifestatum (14) est, quid futuri si-
mus (15). Scimus quia si manifestaverit (16), similes
ejus (17) erimus. Tanto abest, ut simus jam quod
nescimus: utique scituri, si jam essemus. Adco con-
templatio est spei in hoc spatio per fidem, non repræ-
sentatio (18), nec possessio, sed expectatio. De qua
spe et expectatione Paulus ad Galatas (Gal. V): Nos
enim spiritu ex fide spem justitiæ expectamus: non autem
tenemus. Justitiæ autem Dei dicit, ex judicio, quo
judicabimur (19) de mercede. Ad quam pendens et
ipso, cum Philippensibus scribit (Philip. III): Si
qua (20), inquit, concurrat in resurrectionem (21)
quæ est a mortuis: non, quia jam accepi, aut consum-

D

COMMENTARIUS.

(a) *Omni adhuc popularium cœtu clamante*, etc. Hoc
est, universo populo, toto circo. Et lib. de *Spectac.*
Discrimina popularium, hoc est, populus pro enjus-
que conditione et statu distinctus. Juvenalis—*Quem-
libet occidit populariter*. RIC.

(b) *Christianos ad leonem*. Quos odio implacabili
prosequantur olim gentiles, hos ad bestias, ad leo-
nes destinabant. Christiani, tanquam ratio exosa, eo
affliciebantur supplicio. Eusebius in Martyrio Poly-
carpi refert dictum τῶ Πεδυκάρπου λέοντα. Vide Cypria-
num ep. 55. LE PN.

(c) *Nemo adhuc fugit Antichristum*, etc. Prius istud
disertis verbis non habetur in Apocal., sed satis in-
nuitur cap. 12, ubi dicitur mulier, quod est Ecclesia,
fugisse in solitudinem a facie draconis, et maxime

cap. 18, ubi jubetur populus exire de Babylone, et
insuper legitur: *Et flebunt et plangent se super illum
reges terræ*: quare et solum hunc locum ad margi-
nem adnotavimus. PAM.

(d) *Exiit plane jam de corporis sepulcro*. Ironia est
ista de Christo, qua (mea quidem sententia) opinio-
nem eorum hæreticorum irridet, qui Christum resur-
rexisse quidem fatebantur, sed adhuc mortalem, al-
ludens interea tacite, tum ad illud *Ephes. 6: Nobis
colluctatio est adversus mundi rectores*, sive ut ipse
vertit, *mundi potentes*, quod grace est κοσμηκράτορας,
et ad illud *Math. 22: Reddite quæ sunt Cæsaris,
Cæsari*. PAM.

(e) *Etiam nunc febribus et ulceribus*. Sensus est,
quia hæretici nugabantur resurrectionem jam factam,

matum sum. Et utique crediderat, et (a) omnia sacramenta cognoverat, vas electionis, doctor nationum; et tamen adjicit: *Persequor autem si (1) apprehendam in quo sum apprehensus a Christo. Eo amplius: Ego me, fratres, non puto apprehendisse. Unum plane: oblitus posteriorum, in priora me extendens, secundum scopum persequor (b) ad palmam incriminationis, per quam concurrerem: utique in resurrectionem a mortuis; suo tamen tempore, sicut ad Galatas (Gal. VI): Bene autem facientes ne tædeat: tempore enim suo metemus (2). Sicut et ad Timotheum (II Tim. I) de Onesiphoro: Det illi Dominus invenire misericordiam in illo die. In quem diem ac tempus, et ipsi præcipit (I Tim. VI) custodire mandatum immaculatum, irreprehensibile, in apparentiam Domini Jesu Christi, quam suis temporibus ostendet beatus et solus potentator, et rex regnantium, et dominus dominantium; de Deo dicens. De quibus temporibus et Petrus in Actis (Act. III): Paviteat itaque vos, et respiscite ad abolenda delicta vestra, ut tempora vobis superveniant refrigerii ex persona Dei, et mittat prædesignatum vobis (3) Christum; quem oportet accipere caelos, adusque tempora exhibitivis omnium, quæ locutus est Deus, ore sanctorum prophetarum.*

CAPUT XXIV.

Quæ hæc (4) tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim (I Thess. I): *Qualiter conversi sitis ab idolis, ad serviendum vivo et vero Deo, ad expectandum e (5) ælis Filium ejus, quem suscitavit ex mortuis, Jesum. Et rursus (I Thess. II): Quæ enim spes nostra, vel gaudium, vel exultationis corona, quam et (6) vos coram Domino nostro Jesu Christo, in adventu ipsius? Item (I Thess. II): Coram Deo et Patre nostro, in adventu (7) Domini nostri Jesu Christi, cum universis sanctis ejus. De quorum dormitione minus mærenda (8) docens, simul et tempora*

- (1) Quo modo *add. alii.*
 (2) Metemur *Pam. Fran. Rig. Ven.*
 (3) Nobis *Rhen. Seml.*
 (4) Hæc abest a *Rhen. Seml.*
 (5) A *Rhen. Seml.*
 (6) Quam ut et *alii, qua et Seml.*
 (7) Adventum *Rhen. Seml.*
 (8) Miseranda *alii.*
 (9) Dei *Rhen. Seml.*

LECTIONES VARIANTES.

- (10) Domino *Fran.*
 (11) Vocari *alii.*
 (12) Excludendo *Rhen. Seml. Rig. Ven.*
 (13) Forte prima *Seml.*
 (14) Autem abest a *Rhen. Seml.*
 (15) Pseudopostolorum *Rhen. Seml.*
 (16) Pseudoprophetarum *Rhen. Seml.*
 (17) Instat *Ven.*

COMMENTARIUS.

per vitam spiritalem, et quamdam remotionem et separationem a corpore, quod sepulcrum dicebant, cum anima a corporis legibus, et pondere quodammodo se assereret et absolveret (neque enim tantum loquebantur, de emersione a corpore, quæ sit naturali morte), argute et ironice inquit Auctor, bene, exeat de corporis sepulcro hæreticus suscitatus, at quomodo febribus et ulceribus obnoxius, quæ sarcinam corporis arguunt. *Lac.*

CAP. XXIII. (a) *Omnia sacramenta cognoverat. Sacramenta vocat quicquid ad veram seu christianam fidem pertinet. Supra dixit, veritatis agnitionem, et infra mox dicit, agnitionem sacramenti. Rig.*

(b) *Ad palmam incriminationis. Sic igitur apud Apostolum legit Septimius, ἐπὶ τῷ βραβείῳ τῆς ἀνιγκλήσεως, non ut hodie legimus, τῆς ἀνω κλήσεως. Rig.*

(c) *Quoniam nisi venerit abscessio primo, hujus utique reperi Pauli sententia est I Epist. ad Cor VII, ἡ αἰὼς οὐκ ἔσται ἀφ᾽ ἑσθῆς τὸ λοιπὸν ἔστιν. Unde Tertullia-*

A resurrectionis exponit dicens (I Thess. III et IV): *Si enim credimus quod Jesus mortuus sit, et resurrexerit; sic et Deus eos qui dormierunt, per Jesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini (9), quod nos qui vivimus, qui remanemus in adventum Domini nostri, non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce archangeli et tuba Dei descendet de cælo, et mortui in Christo primi resurgent; deinde nos qui vivimus; qui simul cum illis tollemur in nubibus obviam Christo (10) in aërem, et ita semper cum Domino erimus. Quæ vox archangeli, quæ tuba Dei audita jam? nisi forte in cubiculis hæreticorum. Nam etsi tuba Dei evangelicæ sermo dici potest, qui illos jam vocaret (11); sed aut mortui erunt jam corporaliter, ut resurrexerint; et quomodo vivunt? aut in nubes crepti; et quomodo hic sunt? miserrimi revera, ut Apostolus pronuntiavit, qui in ista tantum vita sperantes habebuntur, excludendi (12). dum præripiunt, quod post illam repromittitur; frustrati circa veritatem, non minus quam Phygellus et Hermogenes. Et ideo majestas Spiritus Sancti perspicax ejusmodi sensuum, et in ipsa (13) ad Thessalonicenses Epistola suggerit (I Thess. V): *De temporibus autem et temporum spatiis, fratres, non est necessitas scribendi vobis: ipsi enim certissime scitis quod dies Domini, quasi fur nocte, ita adveniet. Cum dicent, pax, et tuta sunt omnia, tunc illis repentinus insidet interitus. Et in secunda, pleniore sollicitudine ad eisdem (II Thess. II): Obsecro autem (14) vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et congregationem nostram ad illum, ne cito commoveamini animo, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermone, scilicet pseudoprophetarum (15), neque per epistolam, scilicet pseudopostolorum (16), ac si per nostram, quasi insistat (17) dies Domini. Ne quis vos seducat ullo modo: (c) quoniam nisi veniat abscessio**

D nus transtulit suum illud, *Tempus est in collecto. Nec alio sensu posteriore sua Petrus affirmat, non tardare diem Domini, qui sanctis promissa gaudia repræsentet. Hujusce autem admonitionis interpretatio quorundam e plebe Thessalonicensium christiana mentes ambiguas sic tenuit, ut jam inciperent, velut expectando fessi, spes suas inanes dicere, ac de adventu Domini desperare, adeoque sollicitantibus ad defectionem imposturis aures præbere: Quis non stupet, homines ipsius Apostoli divina mandata ministrant sermonibus formatos, bene concepta non continere, tam futiles? Ergo periculose laborantibus succurrit Paulus, rogatque ne temeraria levitate fidem suam labefactari patiantur, memores eorum quæ coram illis de fine sæculi, deque supremi judicii die disceptaverat. Non adfore diem illum Domini priusquam acciderit discessio primum, ac subinde hominis peccati, hominis perditionis, factio manifesta. Ait igitur Apostolus, non esse quod illi commoveau-*

primo, hujus utique regni, et reveletur delinquentiae homo, id est Antichristus, filius perditionis, qui (1) adversatur et superextollitur in omne quod Deus dicitur, vel religio; uti sedeat in templo Dei, adfirmans Deum se. Nonne meministis, quod cum apud vos essem, hæc dicebam vobis? et nunc quid (2) detineat (3) scitis, ad revelandum eum in suo tempore. Jam enim arcanum iniquitatis agitur; (a) tantum qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat. Quis, nisi romanus

status? cujus abscissio in decem reges dispersa Antichristum (4) superducat. Et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et evacuabit (b) apparentia sui; (c) cujus est adventus secundum operationem satanae in omni virtute et signis atque portentis mendacii, et in omni seductione iniquitatis eis qui pereunt.

CAPUT XXV.

Etiā (d) in Apocalypsi Joannis (5), ordo tempo-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Quia Fran. Pam.
- (2) Qui Rhen.
- (3) Teneat Rhen. Seml.

- (4) Antichristi Rhen. Seml.
- (5) Joannis abest a Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

tur, quasi mendacibus promissis delusi. Etenim praecessura duo, defectionem, et hominem illum peccati. De duobus istis multa verba fecisse Paulum cum Thessalonicam venisset, ex eo colligere est, quod increpat velut oblitus ac parum tenaces. Dein obscure ac per aenigmata mentionem suggerit eorum de quibus apertius apud eos egerat. Nam, *Mysterium*, inquit, jam operatur iniquitatis, tantum ut qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat. Dixerat supra, sic ordinatum esse Dominici regni adventum, ut precedere oporteat dispressionem primum, deinde hominem peccati. Et huic quidem peccati hominem mysterium iniquitatis jam tunc operari dicit, impostores innuens, et falsos fratres ac perversos christianos, qui sententiam apostolicam sterilibus avertis et infelici lilio suffocatum irent furtim et clanculum. Hæc nimirum conabula Antichristi, jam pone Apostolorum vestigia subrepentis, nec manifesto latrocinio grassantur, nisi facta prius defectione. Tantum ut qui tenet, teneat, donec de medio eat. Quæ profecto tam diligenter haud involvisset Apostolus, nisi aliquid significaret, quod apertius declaratum vel sibi ipsi, vel etiam Thessalonicensium ecclesiae nocuisset. Tenebras igitur iterum ac tertio quesivit. Etenim postquam dixit non venturum diem Domini, nisi venerit discessio primum, addidit, *Quid detineat scitis*. Ac deum caliginem superfudit: *μόνον κατέχον ἄρτι, τῶς ἐκ μέσου γίνεσθαι*; quod vetus interpret, quantum in se fuit, obscurioribus adhuc latebris mersit: *Tantum ut qui tenet, teneat, donec de medio fiat*. Verum hæc ignorata quidem fuerint iis a quibus ignorantia Christianorum quieti conducebat. Minime autem crediderim obscura fuisse Thessalonicensibus, quibuscumque Apostolus ea de re coram verba fecerat. Minime item succedentibus proximæ Apostolorum traditioni Christianis, a quibus Tertullianus accepisse videtur, quæ libro de *Resurrectione Carnis*, Apostoli verbis interserit clarissima tandem luce. Verba ipsa refert, quibus ostenditur diem Domini non instare, neque venturum, nisi veniat abscissio primo: *Hujus utique regni, inquit, aperte Romanum significans, et reveletur delinquentiae homo, id est Antichristus, filius perditionis, qui adversatur et superextollitur omne quod Deus dicitur, vel religio, uti sedeat in templo Dei, adfirmans Deum se. Nonne meministis quod, cum apud vos essem, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, ad revelandum eum in suo tempore. Jam enim arcanum iniquitatis agitur; tantum qui nunc tenet, teneat, donec de medio fiat. Quis, nisi Romanus status, cujus abscissio in decem reges dispersa Antichristum superducat, et tunc revelabitur iniquus? Tanti viri, tamque Apostolorum temporibus propinqui interpretationem, ut rei de qua agebatur convenientissimam, communi omnium postea scriptorum consensu comprobata fuisse animadvertimus, præterquam Augustini ac Theodoretī. Plane Augustinus libro de *Civitate Dei* vigesimo, prorsus quid dixerit Apostolus se ignorare fatetur. Et tamen continuo disertissime subjicit suspicionem, etiam vocat, existimantium: propterea Paulum*

noluisse id aperte scribere, ne calumniam videlicet incurreret, quod Romano imperio male optaret, cum speraretur æternum. Quam certe suspicionem seu potius sententiam Chrysostomus adeo veritati congruam censuit, ut cæteris interpretationibus neglectis, hanc unam Ecclesie suæ pro certissima tradiderit, laudato sanctissimi Apostoli consilio, devitantis odia quæ non tantum absque ullo rei Christianæ commodo, verum maximo cum periculo suscepisset. Etenim epistola semel intercepta, compertoque defectionis, imperio Romano perniciosæ, vaticinio, quis non continuo Apostolum ipsum, ut ducem et antesignanum, cunctosque adeo fideles, ut conscios scelestissimæ conjurationis obruis-et? De Theodoretō, miror tam accommoda interpretatione repudiata, frigidissimam sectari: nempe illis verbis, *quid destinet scitis, et, tantum qui tenet teneat*, significari decreta Dei prohibentis Antichristi impetum usque dum orbe toto predicatum fuerit Evangelium. Nam quid velabat hæc apertissime scribi? quid erat quod tantopere innumeraretur quesitissima obscuritate? Itaque contentissimus hoc nostro Tertulliano, in cuius sententiam Augustinus ipse tandem concedere videtur. *Ullud tamen, inquit, quod ait Apostolus, Tantum qui modo tenet, teneat, non absurde de ipso Romano imperio creditur dictum, tanquam dictum sit: Tantum qui modo imperat, imperet; donec de medio fiat, id est, de medio tollatur*. Quam sententiam Hieronymus in Epist. ad Philipp. et Quest. XI, ad Algasiam, tam accurate et copiose explicavit, ut ambigendi locum reliquerit nullum. Ric.

(a) *Tantum qui nunc tenet teneat*. Consimili aenigmate vatem Alexandro Severo imperium promississe narrat Lampridius. *Te manet imperium, quod tenet imperium*. Ex quo intellectum est, inquit, Romani illum imperii principem futurum, nam, ubi est imperium, nisi apud Romanos, quod tenet imperium? Ric.

(b) *Apparentia adventus sui*. Quasi *ἰερπτυία*. Etenim Satanam ut amulum Domini sæpe describit. Ric.

(c) *Cujus est adventus*. Cujus, scilicet Antichristi. Ric.

CAP. XXV. — (d) *In Apocalypsi Joannis*. Notat cap. 20. Ex quo occasionem sumpserunt bene multi, ut Chiliarum seu Millenariorum sententiam amplecterentur. Credebant autem justos per annos mille in terra duraturos, ut centuplum acciperent, pro his quæ ob Christum deseruerant, id promittente Domino. Fuerunt plurimi heretici olim ejusmodi inter quos insignis fuit Cerinthus, a quo tamen dissidet Tertullianus, licet Chiliarum errorem hausisse videatur. Quod illi cum antiquis Patribus quibusdam commune Papiam dico episcopum Hierapolitanum, et B. Justinum *dial. contra Tryphonem*. Quæ sit Justinī auctoritas docet Eusebius, lib. IV. hist. cap. 17: *ὁμοίως δὲ σπουδὴς εἶναι ἄξιον καὶ τοὺς παλαιοὺς ἑδδοκεῖν οὐ παντὸς λόγου, ὡς τὸν κίρηνιον ἀπομνημονεύειν αὐτοῦ φωνῆς: Tanti æstimabantur hujus viri, Justinī, scripta a veteribus, ut Ireneus ejus verba referat. Post Tertullianum alii secuti sunt errorem; excusatur tamen*

elictum Dei pendet, resurrectio mortuorum. Duo verba expedita, decisa, detersa. Ipsa convertiam, ipsa discediam, cui se substantiæ addicant. Cum audio resurrectionem homini imminere, quæram necesse est quid ejus cadere sortitum sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec tantum nosse per vitam. Sententiam Dei natura pronuntiat: *Terra es, et in terram ibis*. Et qui non audivit (1), videt. Nulla mors non ruina membrorum est (2). Hanc corporis sortem Dominus quoque expressit, cum (3) ipsa substantia indutus: *Diruite*, inquit (*Joan. 11*), *templum istud, et ego illud triduo resuscitabo*. Ostendit enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius jacere, ejus (4) et relevari (5), et resuscitari: quamquam et animam circumferret (6) resipientem usque ad mortem, sed non cadentem per mortem. Quia et Scriptura: *De corpore*, inquit, *suo dixerat*. Atque adeo caro est, quæ morte subruitur, ut exinde a cadendo cadaver renuntietur (7). Anima porro, nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Atquin ipsa est, quæ ruinam corpori infert, cum efflata est: sicut ipsa est, quæ illud de terra suscitabit ingressa. Non potest cadere, quæ suscitavit ingressa. Non potest (8) ruere, quæ elidit (9) egressa. Aretius dicam, ne in somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum carne. Etenim (10) agitur in somnis et jactatur; quiesceret autem, si jaceret; et jaceret, si caderet (11). Ita nec in veritatem (12) mortis cadit, quæ nec in imaginem (13) ejus ruit. Sequens nunc vocabulum *mortuorum* æque dispice, cui substantiæ insidat: quamquam in hac materia admittamus, interdum (a) mortalitatem animæ assignari ab hæreticis: ut, si anima mortalis resurrectionem consecutura est, præjudicium sit et carni non minus mortali resurrectionem communituræ. Sed nunc proprietas vocabuli vindicanda est suæ

A sorti. Jam quidem, eo ipso quod resurrectio caducæ rei est, id est carnis, eadem erit et in nomine mortui: quia caducæ rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorum. Sic et per Abraham patrem fidei, divini familiaritatis virum, discimus. Postulans enim Saræ humanæ locum de filiis Chet (14): *Date ergo*, inquit (*Gen. XXIII*), *mihî possessionem sepulcri vobiscum, et humabo mortuum meum* (15), carnem scilicet. Neque enim animæ humanæ spatium desiderasset, et si anima mortalis crederetur, et si mortuus dici mereretur. Quod si mortuus corpus est, corporum erit resurrectio, cum dicitur mortuorum.

CAPUT XIX.

Et hæc itaque dispectio tituli, et præconii ipsius, fidem utique defendens vocabulorum, illuc (16) proficere debet, ut si quid (17) pars diversa turbat obtentu figurarum et æigmatum, manifestiora quæque prævaleant, et de incertis certiora præscribant.

B Nacti enim quidam solemnissimam eloquii prophetici formam, allegorici et figurati plerumque, non tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifeste annuntiatam, in imaginariam significationem distorquent; asseverantes ipsam etiam mortem spiritualiter intelligendam. Non enim hanc esse in vero, quæ sit in medio, dissidium carnis atque animæ: sed ignorantiam Dei, per quam homo mortuus Deo, non minus in errore jaceret quam in sepulcro. Itaque et (b) resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita (18) veritate redanimatus et revivificatus Deo, ignorantie morte discussus, velut de sepulcro veteris hominis eriperit: quia et Dominus Scribas et Phariseos sepulcris dealbatis (19) adæquaverit. Exinde ergo, resurrectionem fide consecutos, cum Domino esse, cum cum in baptismo (20) induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis sæpe nostros decipere conspexerunt, quasi et ipsi resurrectionem carnis admittant. Væ, inquit, qui non in hac carne resurrexerit: ne

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Audit *Rhen. Seml.*
 (2) Est *abest a Rhen. Seml.*
 (3) Cum *abest a Par.*
 (4) Cujus *Rhen. Rig. Ven. Seml.*
 (5) Revelari *Ven.*
 (6) Circumferat *Rhen. Par.*
 (7) Enuntietur *Par. Jun.*
 (8) Cadere, quæ suscitavit ingressa. Non potest *omitt. Rig. Ven.*
 (9) Eligit *Rhen. Seml.*
 (10) Sedenim *Rhen. Seml.*

- (11) Et jaceret, si caderet *abest a Rhen. Seml.*

- (12) Veritate *Rhen. Seml.*

- (13) Imagine *Rhen. Seml.*

- (14) Beth *Rhen. Seml. eodem sensu.*

- (15) Mortuum meum *Rig. Ven.*

- (16) Illic *Fran.*

- (17) Qua *Rhen. Seml. Oberth.*

- (18) Addita *Rhen. Seml.*

- (19) Dealbatis *abest a Rig. Ven.*

- D (20) Cum baptismo *Rhen. cum eam baptismo vel baptismo Jun.*

COMMENTARIUS.

plicationi Rigaltii, nisi quod album, tabulam seu chartam puram et nitidam fuisse docuit me eruditus Cujacius, non vero tabulam literis albis notatam ut censuit Theophilus. Qui chartam illam seu tabulam ex alia etiam materia corruptisse convincebatur, in eum actio erat pecuniaria, seu popularis. Cæterum etiam is actio extraordinaria puniebatur, pœna legis Cornelie de falsis. Id collige ex l. si quis id quod D. de Juris. et l. pen. D. l. Cornel. de fals. Le Pr.

(a) *Mortalitatem animæ assignari ab hæreticis, etc.* Qui immortalitatem substituunt, rem de qua agitur minime considerant. Puto enim Tertullianum hæreticos illos notare, qui in Arabia exorti sunt temporibus Origenis, qui animas cum corporibus simul corrumpi et interire dicebant, ac cum iisdem animabus in vitam

reditura corpora. Eusebius id refert *Hist. Eccl.*, lib. 6, cap. 50 Le Pr.

CAP. XIX. (b) *Resurrectionem eam vindicandam.* Nugæ sunt et sophismata quibus utebantur Hymæus et Philetus, iique hæretici qui spiritualiter ipsam etiam mortem intelligendam asseverabant. Abutebantur verbis Apostoli *Rom. 6: An ignoratis fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut, quomodo Christus resurrexit a mortuis, etc.* cap. seq. ea refutat. Illi autem hæretici, Hymæum dico et Philetum, qui a veritate exciderant, resurrectionem jam factam affirmabant te te B. Apostolo, *2. Tim. 2*, procreationem liberorum resurrectionem appellabant. Le Pr.

nem colentes adversus conditorem. Bulbos et tubera A in terræ (1) bonis deputabis, Domino pronuntiante, ne in pane quidem victurum hominem. Sic Judei, terrena solummodo sperando, cœlestia amittunt, ignorantes et panem de cœlesti repromissum, et (a) oleum divinæ unctionis, et aquam spiritus, et viuum (2) animæ vigorantis ex vite Christi. Sicut et ipsam terram sanctam, judaicum proprie solum, reputant carnem potius Domini interpretandam, quæ exinde et in omnibus Christum indutis, sancta sit terra: vere sancta (b) per incolatum Spiritus Sancti; vere lacte et melle manans, per suavitatem spei ipsius; vere Judæa, per Dei familiaritatem: non enim qui in manifesto, judæus; sed qui in occulto. Ut et templum Dei (5) eadem sit, et Hierusalem, audiens ab Esaia (Is., LI): *Exurge, exurge, Hierusalem, induere* B (4) *fortitudinem brachii tui; exurge sicut in principio diei* (5); scilicet in illa integritate quæ (6) fuerat ante delictum transgressionis. Quæ enim in eam Hierusalem voces ejusmodi competerent (7) exhortationis et advocacionis, quæ occidit prophetas, et lapidavit ad se missos, et ipsum postremo Dominum suum confixit? Sed nec ulli omnino terræ (8) salus repromittitur, quam oporteret cum totius mundi habitu præterire. Etiam, si quis audebit terram sanctam paradisi potius argumentari, quam et (9) patrum dici capiat, Adæ scilicet et Evæ: proinde et in paradisi restitutio carni videbitur repromissa, quæ cum incolare et custodire sortita est, ut talis illic homo revocetur, qualis inde pulsus (10) est. C

CAPUT XXVII.

Habemus etiam vestimentorum in Scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia et Apocalypsis Joannis (Apocal., III et IV): *Hi sunt, ait, (c) qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus; virgines scilicet significans, et qui semetipsos castraverunt propter regna cœlorum. Itaque in albis erunt vestibus, id est, in claritate (d) innubæ carnis. Et in Evangelio, indumentum nuptiale sanctitas carnis agnoscitur potest. Itaque Esaias docens, quale jejuniium elegerit Dominus, cum subjicit de mercede bonitatis: (e) *Tunc, inquit (Is., LVIII), lumen tuum temporaneum erumpet, et vestimenta tua citius orientur: non subsericam (11) utique, nec pallium, sed carnem volens accipi, ortum carnis resurrectionis de mortis casu prædicavit. Adeo nobis quoque suppetit allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nam et cum legimus (Is., XXVI): *Populus meus, introite in cellas promas quantum, donec ira mea prætereat, sepulcra erunt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebunt, qui in finibus sæculi, sub ultima ira, per Antichristi vim excesserint. Aut cur cellarum promarum potius vocabulo usus est, et non alicujus loci receptorii, nisi quia (f) in cellis promis caro salita et usui reposita servatur, depromenda illinc suo tempore? Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulture, mausoleis et monumentis sequestrantur, processura inde cum jusserit Dominus. Quod cum ita intelligi congruat; et quæ enim ab ira Dei (g) cellariorum nos refugia servabunt? hoc ipso quod (12)***

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Terra *Rhen. Seml.*
 (2) Vinum spiritus, et aquam *Ven. Rigolt. cod. Pithæ.*
 Aquam spiritus et abest *Fran.*
 (5) Dei abest a *Rhen. Seml.*
 (4) Indue *Rhen. Seml.*
 (5) Diei abest a *Rhen. Seml.*
 (6) Qua *Rhen. Seml.*

- (7) Competent *Pam. Rhen.*
 (8) Terræ abest a *Rig. Ven.*
 (9) Etiam *Pam. Fran.*
 (10) Depulsus alii.
 (11) Subsericam *Rhen. subserivam Jun.*
 (12) Quo *Fran.*

COMMENTARIUS.

(a) *Oleum divinæ unctionis, etc.* Delicias Ecclesiæ recenset, tria nimirum sacramenta, Eucharistiam, Extremam unctionem, Baptismum. Eisdem recenset lib. I *adv. Marcionem*, cap. 14: *Sed ille quidem usque nunc nec aquam reprobavit, qua suos abluit, nec oleum quo suos ungit, nec panem quo ipsum corpus suum representat. Accepit animam vigorantem pro vigorem accipientem, passivum significatum pro activo, ut solet aliquando.* LAC.

(b) *Per incolatum Spiritus Sancti.* Incolatus est urbs, cujus quis non civis, sed incola est. Modestinus l. XXXIV, D. *de mu. hon.:* *incolam vero domicilium facit l. III, C. de incol.* Verum ut Alciatus de verborum signif. inquit, *Incola proprie est, qui, cum advena esset, in aliquam civitatem ea mente habitatum venit, ut ibi perpetuo sit, summamque rerum suarum ibi habeat.* Merito igitur S. Spiritus incolatus fuit Christus; perpetuum siquidem domicilium nunquam intermissum in eo deposuit pleno fluente. LAC.

(c) *Qui vestimenta sua non coinquinaverunt.* Miscet Scripturæ diversa, ut solet nonnunquam, loca, vel potius alludit ad diversa loca ex quorum verbis compingit tertiam sententiam explicans verba unius loci per alterius verba. LAC.

(d) *Innubæ carnis.* Virginæ, codex *Pith. innubæ.* RIC.

(e) *Tunc, inquit, lumen tuum temporaneum erumpet.*

Vertit Auctor Isaie LVIII *temporaneum*, pro eo quod alii *matutinum*. Græca vox *πρωϊνον* *præcox* significat. Deinde legit *ιράρις*, id est vestimenta, pro eo quod græci codices hodierni, et quidam veterum *ιάμματα*, id est curationes. Duplex est hujus loci lectio, etiam apud Græcos: nam consentiunt Tertulliano, non modo B. Cyprianus, lib. *de elemos. et operibus*, sub principium, ac lib. *de orat. domin.* sub finem, et B. Augustinus serm. 172; sed etiam Chrysostomus, hom. 55, in cap. XVI *Matth.* De quo vide plura apud Leonem Castrum in Isaia; ubi etiam eos qui aliter legunt, locum hunc ostendit de resurrectione interpretari. PAM.

(f) *In cellis promis caro salita.* Quas hic cellas mox dicit cellararia, quo vocabulo Sulpitius Severus utitur lib. II *Hist. sac.*, ubi de Episcopis Ariminum convocatis: *Quibus omnibus, inquit, annonas et cellararia dare Imperator præceperat.* RIC.

(g) *Cellariorum.* Cellarium proprie est, in quo colliguntur ministeria mensarum, vel quæ victui necessaria supersunt. Sed ad rem Tertulliani observandum est discrimen, inter promptuarium et cellarium, quod in hoc deponantur quæ paucorum dierum sunt; in promptuario vero quæ longi temporis. Quare non diuturnam fore mortem per *cellarii* vocabulum admonuit Tertullianus. Vocis *cellarii* meminit S. Gregorius Mag. lib. II, dial., cap. 28: *Monachus, qui cella-*

nem. Et utique æquum sit, quod et supra demandavimus, incerta de certis, et obscura de manifestis præjudicari: vel ne inter discordiam certorum, et incertorum, manifestorum et obscurorum, (a) fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa divinitas ut inconstans denotetur: tum (1) quod verisimile non est, (b) ut ea species sacramenti, in quam fides tota committitur, in quam disciplina tota conmittitur, ambigue annuntiata (2), et obscure proposita videatur: quando spes resurrectionis, nisi manifesta de periculo et præmio, neminem ad ejusmodi præsertim religionem, publico odio et hostili elogio obnoxiam, persuaderet. Nullum opus certum est mercedis incertæ. Nullus timor justus est periculi dubii. Et merces autem et periculum in resurrectionis pendet eventu. Sed (3) etsi temporalia, et localia, et personalia Dei decreta atque judicia in urbes, et gentes, et reges, tam aperte (4) prophetia jaculata est, quale est, ut æternæ dispositiones ejus et universales in omne hominum (5) genus, lucem sui fugerint? quæ (6), quanto majora, tanto clariora esse deberent, ut majora crederentur. Et puto Deo nec livorem, nec dolium, nec inconstantiam, nec lenocinium adscribi posse, (c) per quæ fere promulgatio majorum cavillatur.

CAPUT XXII.

Post hæc, ad illas etiam Scripturas respiciendum est, quæ non sinunt resurrectionem (d) secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut (e) hic jam

A in veritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim vitæ vindicari. Cum enim et tempora totius sæculi fixa sint sacrosancto stylo, nec liceat eam ante constitui, quam (7) in adventum (8), opinor, Christi. (f) vota nostra suspirant in (9) sæculi hujus occasum, in transitum mundi quoque ad diem Domini magnum, diem iræ et retributionis, diem ultimum, et occultum, nec ulli præter quam (10) Patri notum, et tamen signis atque portentis, et concussionibus elementorum, et conflictationibus nationum prænotatum. Evolverem prophetias, si Dominus ipse tacuisset: nisi quod et propheticæ vox erant Domini: sed plus est (11), quod illas suo ore consignat. (g) Interrogatus a discipulis, quando eventura essent, quæ interim de templi exitu eruperant (12), ordinem temporum, primo Judæicorum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium, usque ad conclusionem (13) sæculi, dirigit (14). Nam posteaquam edixit: *Et tunc erit Hierusalem conculcatai nationibus*, donec adimpleantur tempora nationum, allegandarum (15) scilicet a Deo, et congregandarum cum reliquiis (16) Israelis; inde jam in orbem et in sæculum prædicat, (h) secundum Joëlem, et Daniëlem, et universum concilium prophetarum, futura signa in sole et in luna et in stellis, conclusionem (17) nationum cum stupore; sonitus maris, et motus refrigescensium (18) hominum, præ metu et expectatione eorum quæ immineant orbi terræ. *Virtutes enim*, inquit (*Matt.*, XXI), *cælorum commovebuntur: et tunc videbunt Filium hominis venientem in*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Tunc *Rhen. Seml.*
 (2) Annuata *Rhen. Seml.* annuta vel annutata *Jm.*
 (3) Sed *abest a Seml.*
 (4) Aperta *Pam. Rhen.*
 (5) Humanum *alii.*
 (6) Quæ *abest a Rig. Ven.*
 (7) *Æque alii, utrumvis abest a Seml. Rhen.*
 (8) Adventu *Rhen. Seml.*
 (9) In *abest a Rhen. Seml.*

- C (10) Quam *abest a cod. Pith. Rig. Ven.*
 (11) Est *abest a Rhen. Seml.*
 (12) Eruperat *Rhen. Seml.*
 (13) Consummationem *alii.*
 (14) Digerit *lib. Ursin.*
 (15) Allegandarum *Fran. Pam.*
 (16) Reliquo *Par.*
 (17) Conlisionem *alii.*
 (18) Perfrigescentium *alii, arescentium alii.*

COMMENTARIUS.

mysticis. Sic Georgius Bæticus, lib. de Fide: *Adhuc si non intelligis de tot supra editis dictionibus, vel ex consequentibus animadvertite, omnes suspensiones impie interpretationis exclusas.* Ric.

(a) *Fides dissipetur, veritas periclitetur*, etc. Si discordi sensu acciperentur, quæ de resurrectione sunt prædicta, ut conspicua et aperta testimonia, quæ de corporum resurrectione palam loquuntur, non cogèrent ea quæ obscuriora sunt interpretari de corporali resurrectione, sed hæc ambigua detorquerentur ad resurrectionem tantum animarum, aperte sequuntur hæc absurda, nam Deus inconstans haberetur, cum in manifestis locis prædixisset corporalem resurrectionem, et in aliis animarum tantum, ut adversarii volebant, quare et veritas periclitaretur; nam cum contraria fuissent vaticinia, periculum incurrisset errandi, assentiendo prophetiæ falsæ, et fides dissiparetur; nulla enim prædicenti fides omnis merito regaretur. Lac.

(b) *Ut ea species sacramenti.* Hoc est, fidei christiæ caput, carnis resurrectio.

(c) *Per quæ fere promulgatio majorum cavillatur.* Majorum, hoc est, potentiorum, magistratum, potesta u n. Ric.

CAP. XXII.—(d) *Secundum animales istos.* Maluit hic Valentinianus animales dicere quam spiritales: licet enim Scripturæ loca de resurrectione spiritali-

ter interpretarentur: animales tamen hic dicuntur, quia Scripturæ loca ad resurrectionem animarum tantum detorquebant. LE PR.

(e) *Hic jam in veritatis agnitione*, etc. Cum mortem dicerent hæretici fuisse ignorantiam, ut constat cap. 19, consecrariæ agnitionis veritatis fuisset resurrectio. Sic dicebant *hic* in hac vita et sæculo factam resurrectionem, cum quis pervenerit ad veritatis agnitionem, ad quod, ut Paulus dixit, desiderat Deus homines universos venire. Lac.

(f) *Vota nostra suspirant.* Aliter igitur ad gentes, aliter ad christianos. Nam ad gentes in apolog. *Oramus*, inquit, *pro mora finis*, finem vero sæculi intelligit, et lib. de orat. *Quomodo quidam protractum quemdam sæculo postulabant? cum regnum Dei, quod ut adveniat oramus, ad consummationem sæculi tendat?* Ric.

(g) *Interrogatus a discipulis.* Quia sequentia ex solo assertu Luca evangelista, duntaxat adnotavimus ad marginem, *Luc.* 21, atque adeo de verbis Evangelistæ lectorem remittimus ad lib. IV, adv. Marc. ubi explicatur hoc cap. 21, latius. *PAM.*

(h) *Secundum Joëlem et Daniëlem.* Joëlis cap. 2, locus infra loco dicto citatur, sicuti etiam Daniëlis, cap. 7, ad quem hic etiam adludere Auctorem constat ex verbis utrobique citatis, tum de portentis in cælo, tum de filio hominis venturo in nubibus. *PAM.*

mus in eis. Propterea propheta ad eos : Ecce ego pate-
facio sepulcra vestra; et eveham vos de sepulcris vestris,
populus meus; et inducam vos in terram Israel; et co-
gnosceis quod ego Dominus aperuerim (1) sepulcra
vestra, et eduxerim vos de sepulcris vestris, populus
meus; et dabo vobis (2) spiritum, et vivetis, et requies-
cetis in terra vestra, et cognoscetis quod ego Domi-
nus locutus sim et fecerim, dicit Dominus.

CAPUT XXX.

Hanc quoque prædicationem scio qualiter concu-
tiant in allegoriæ argumentationem. quia dicendo,
Ossa ista omnis domus Israel est (3), imaginem ea
fecerit (a) Israel (4) et (5) propria conditione
translulerit; atque ita figuratam esse, non veram
resurrectionis prædicationem. Statum enim Judæo-
rum deformari, quodam modo emortuum et exaridum
et dispersum in campo orbis. Itaque et imaginem
resurrectionis in illum allegorizari, quia recolligi
habeat et reconpingi os ad os, id est, tribus ad tri-
bunum, et populus ad populum, et recorporari carni-
bus facultatum (6) et nervis regni; atque ita de
sepulcri, id est, de habitaculis captivitatis tristissimis
atque teterrimis educi, et refrigerii nomine respi-
rare, et vivere exinde in terra sua Judæa. Et quid
post hæc? Morientur sine dubio. Et quid post mor-
tem? Nulla, o inor, resuscitatio, si non hæc erit ipsa,
quæ Ezechielis revelatur. Sed enim et alias prædica-
tur resurrectio: ergo et (7) hæc erit, et teme-
re in statum eam Judaicarum rerum convertunt.
Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea in-
terest, dum sit et corporum resurrectio, sicut et re-
rum Judaicarum. Denique, hoc ipso quod recidiva-
tus Judaici status de (b) recorporatione et redanima-
tione (8) ossium figuratur, id quoque eventurum
ossibus probatur. Non enim posset de ossibus figura
componi, si non idipsum et ossibus eventurum esset.
(c) Nam etsi figmentum veritatis in imagine est, ima-
go ipsa in veritate est sui; necesse est esse prius

A sibi quo alii configuretur: de vacuo similitudo
non competit; de nullo parabola non convenit. Ita
oportebit ossium quoque credi reviscerationem et
respirationem qualis dicitur, de qua possit exprimi
Judaicarum rerum reformatio qualis affingitur. Sed
magis religiosum est, veritatem de suæ auctoritate
(9) simplicitatis defendi, quam sensus divinæ propo-
sitionis expostulat. Si enim ad res Judaicas spec-
taret hæc visio, statim revelato situ ossium, subje-
cisset, *Ossa ista, omnis domus Israel est*; et cætera
deinceps. At cum ostensis ossibus, de propria spe-
corum quid (10) obloquitur, nondum nominato Is-
raele, et fidem tentat propheta: *Fili hominis, si
vivent ossa hæc* (11)? ut et ille responderet; *Domine,
tu scis*; non utique Deus propheta fidem de ea re
tentasset, quæ futura non esset, quam nunquam Is-
rael audisset, quam credi non oporteret. Sed quo-
niam prædicabatur quidem resurrectio mortuorum,
Israel vero pro sua incredulitate dissidens, scandali-
zabatur; et aspiciens (d) habitum senescentis sepul-
turæ, desperabat resurrectionem; vel non in eam
potius animum dirigebat, sed in circumstantias suas;
idcirco Deus, et prophetam, quasi (12) et ipsum da-
bium, præstruxit ad constantiam prædicationis, reve-
lato ordine resurrectionis; et populo id credendum
mandavit, quod propheta revelavit, ipsos dicens esse
ossa quæ erant resurrectura, qui non credebant resur-
rectura. Denique in clausula: *et cognoscetis*, inquit,
quod ego Dominus locutus sim, et fecerim; id utique
facturus, quod fuerat locutus; cæterum non id factu-
rus quod locutus, si aliter facturus.

CAPUT XXXI.

Plane si et populus allegorice mussitaret ossa sua
arefacta, et spem suam perditam dispersionis exi-
tu (13) querulus, merito videretur (14) et Deus (e)
figuratam desperationem figurata promissione consu-
latus. (f) Sed cum dispersionis quidem injuria non-
dum populo accidisset, resurrectionis vero spes apud

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Aperui *Rhen. Seml.*
(2) In vos *alii.*
(3) Est Israel, in *Rhen. Seml.* Israel est, in *Pam.*
(4) Israeli *Seml.* Israelis *cod. Pith.*
(5) Sed *Rhen. Seml.*
(6) Carnis facultatem *Rhen. Seml.*
(7) Aut *Jun.*
(8) Readunatione *Fran.* readunatione *Pam. mendose. D*

COMMENTARIUS.

CAP. XXX. — (a) *Imaginem ea fecerit Israel.* Lo-
cus de quo hic quaestio meo iudicio a Tertulliano op-
time de resurrectione mortuorum explicatur; neque
enim ea mihi allubescit interpretatio quam refellit
Auctor, quæque recentiorum est fere omnium. Pari-
ratione B. Hieronymus in cap. XXXVII Ezechielis
mortuorum resurrectionem evjucit, eo quod restau-
ratio Judaici populi promittatur, fulciaturque resur-
rectione, quæ si non esset, vana esset promissio; de
rebus enim non exstantibus, nullus certi quidquam
potest probare. Vide locum. LE PR.

(b) *Recorporatione et redanimatione.* Est ἀναστήσις;
male corrigunt, qui readunatione scribunt. LE PR.

(c) *Nam et si figmentum veritatis.* Exemplum seu
potius metaphoram, aut similitudinem, vult innuere,
quæ ad fingendam seu representandam veritatem
adhibetur. LE PR.

(9) Veritate *Rhen. Seml.* de sua auctoritate et simplici-
tate *Par.*

(10) Qui *Fran.*

(11) Hæc *abe: t a Rhen. Seml.*

(12) Quæ *Rig. Ven.*

(13) Exertum *Rhen. Seml.*

(14) Videtur *alii.*

(d) *Habitum senescentis sepulturæ.* Venuste dictam
prosera et diuturna mora sepulturæ, sicut et qui diu-
turna et longæva sunt vita, senescunt; sic cap. 52:
*Quam capulum, quam scpulerum, quam senium requie-
tæ, atque reconditæ alicujus sepulturæ.* LAC.

CAP. XXXI. — (e) *Figuratam desperationem.* Figu-
rata enim parœmia explicabant suam extremam ca-
lamitatem, dicentes: *Aruerunt ossa nostra*; eosque
Deus eodem tenore solatur vaticinio illo et visione
ossium aridorum. LAC.

(f) *Sed cum dispersionis quidem injuria, etc.* Vide-
tur putasse Auctor ante calamitatem illam Israelitici
populi edidisse hoc oraculum Ezechielis; quod fal-
sum videtur, cum Ezechielis prophetia fuisset post
captivitatem. Sed potest accipi Tertullianus, non
quod voluerit omnino ante captivitatem, sed ante
plenam dispersionem, et oppressionem acerbissimam

illum sarpissime cecidisset, et (1) manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis: ita et Deus eam restituebat fidem, quam populus destruebat. Quanquam etsi aliqua presentium rerum tunc conflictatione mœrebat (2) Israel (a), non idcirco in parabola accipienda esset revelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, ut in illam spem erigeret illos aeternae scilicet salutis, et necessarios restitutionis, et averteret a respectu presentium rerum. Ad hoc enim et alii propheta (5): *Exibitis de sepulcris, veluti vituli de vinculis soluti, et conculcabit inimicos.* (Mal. IV, 5) Et rursus: *Gaudet cor vestrum, et ossa vestra velut herba (4) orientur* (Is. LXVI), *quia et herba de dissolutione et corruptela seminis reformatur.* In summa, si proprie in Israelis statum resurgentium ossium imago contenditur, cur etiam non Israeli tantummodo, verum et omnibus gentibus eadem spes annuntiatur et recorporandorum, et redanimandarum reliquiarum, et de sepulcris exsuscitandorum (5) mortuorum? De omnibus enim dictum est (Is. XXVI) (b): *Vivent mortui, et exsurgent de sepulcris: ros enim qui a te est, medela est ossibus eorum.* Item alibi (Is. LXVI): *Veniet adorare omnis caro in conspectu meo, dicit Dominus.* Quando? Cum praeferre cœperit habitus mundi huius. Supra enim: *Quemadmodum caelum novum et terra nova, quae ego facio in conspectu meo, dicit Dominus; ita stabit semen vestrum.* Tunc ergo quod subicit, implebitur: *et exhibunt* (utique de sepulcris), *et videbunt artus eorum qui impie egerunt, quoniam vermis illorum non decidet, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt conspectui omni carni;* scilicet quae resuscitata et egressa de sepulcris, Dominum pro hac gratia adorabit.

CAPUT XXXII.

Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur praedicari, quae sepulcris demandantur, habes scriptum (Apoc. III): (c) *Et mandabo piscibus*

- (1) Ut Lat.
 (2) Hærebat Rhen. Seml.
 (3) Prophetae Ven.
 (4) Velociter Rhen. cod. Pith.
 (5) Excitantorum Rhen. Seml.
 (6) Facient Rhen.
 (7) Vomant Rhen. Seml.
 (8) Redhibitione Pam. Fran.

Israelis vaticinatum hæc prophetam. At vero non nimium hæret huic sententiae Auctor, cum statim alia via suam interpretationem confirmet, cum inquit, *Quanquam etsi aliqua presentium tunc conflictatione mœrebat Israel, etc.* Nam cum Ezechiel prophetavit, hæc dispersio jam erat facta. Sic Hieronymus inquit: *per resurrectionis parabolam de restitutione Israel prophetari, qui eo tempore captivus erat in Babylone.* Epiphanius, in *Vitis prophetarum*, Ezechielem tradit in captivitate vaticinatum fuisse. LAC.

(a) *Non idcirco in parabola accipienda esset, etc.* Probat restitutionem illam Israelitarum, non tam fuisse revelationem qua Deos illos restituere vellet, quam resurrectionis testimonium. LE PR.

(b) *Vivent mortui.* In græco est, *ἀναστῶντων.* Isai. XXVI, juxta LXX. LE PR.

CAP. XXXI. — (c) *Et mandabo piscibus, etc.* Apoc. XX, licet diversus locus esse videatur, sed

maris, et eructabunt ossa quæ sunt comesta, et feciam (6) compagine ad compagine, et os ad os. Ergo, inquis, et pisces resuscitabuntur, et ceteræ bestiae (d) et alites carnivoræ, ut revomant (7) quos comederunt: quia et apud Moysem legis, exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non utique. Sed idcirco nominantur bestiae et pisces in redhibitionem (8) carnis et sanguinis, quo magis exprimat resurrectio etiam devoratorum corporum, cum de ipsis devoratoribus exactio edicitur. Puto autem huius quoque divinae potestatis documentum idoneum Jonam, cum incorruptus utraque substantia, carne atque anima (9), de alvo piscis evoluitur (10). Et utique triduo concoquendæ carni viscera celi tam suffecissent, quam (11) capulum, quam sepulcrum, quam senium quiete atque reconditæ (12) alicujus sepulture: (c) *salvo eo, quod et bestias, feros (13) in christianum vel maxime nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figuravit, de quibus sanguis exigetur per ultionem pensandam. Quis ergo discendi magis affinis, quam praesumendi; et credendi diligentior, quam contendendi; et divinæ potius sapientiae religiosus, quam suæ libidinosus, audiens aliquid a Deo destinatum in carnes, et cutes, et nervos, et ossa, aliud quid hæc commentabitur, quasi non in hominem destinetur, quod in istas substantias praedicatur? Aut enim nihil in hominem destinatur, non liberalitas regni, non severitas iudicii, non quodcumque est resurrectio aut si in hominem destinatur, necesse est in eas substantias destinetur, ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis demutatoribus ossium, et carniū, et nervorum, et sepulcrorum requiro (f) cur si quando in animam quid pronuntiat, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigurant (14) eam in alterius rei argumentum; cum vero in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius asseverant, quam quod no-*

LECTIONES VARIANTES.

- (9) Utramque substantiam, carnem atque animam Rig. Ven.
 (10) Evomiuntur Lat.
 (11) Qua vel quasi Rhen.
 (12) Conditæ Rhen. Seml.
 (13) Bestias feras Rhen. Seml.
 (14) Transfigunt Rhen. Rig. Seml. Ven.

COMMENTARIUS.

citant veteres quidam aliquando ex Scriptura quæ tamen non exstant. LE PR.

(d) *Et alites carnivoræ.* Σαρκοβόροι alites. Hæreticorum erat objectio, fieri non posse, ut qui a belluis discepti avibusque fuissent, resurgerent. Hos hic confutat Tertullianus. LE PR.

(e) *Salvo eo quod et bestias, feros, etc.* Non absque aliqua ironia hæc dicta a Tertulliano subindicant hanc interpretationem hæreticorum ad locum Genes. IX, quem nuper insinuavit Auctor, et cap. 28, attulerat ad probandam etiam resurrectionem. Sed effugium hæreticorum statim cepit retorquere in illis. LAC.

(f) *Cur si quando in animam quid pronuntiat, etc.* Petit rationem ab hæreticis, cur ea, quæ in Scriptura dicuntur de corporali resurrectione, interpretentur de anima, et ea quæ de anima dicuntur, nullo pacto velint in corpus redundare. LAC.

minatur? (a) Si corporalia parabolæ, ergo et animalia; si non et animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo, quam et anima, ut non possit altera species admittere ænigmata, altera excludere.

CAPUT XXXIII.

Satis hæc de prophetico instrumento: ad Evangelia nunc provooco. Hic quoque occursurus prius eidem astutiæ eorum, qui proinde et Dominum omnia in parabolis pronuntiasse contendunt, quia scriptum est: *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis, et sine parabola non loquebatur ad illos, et sine parabola non loquebatur ad illos, scilicet (1) Judæos.* Nam et discipuli: *Quare, aiunt, in parabolis loqueris?* et Dominus: *Propterea in parabolis loquor ad eos, ut videntes non videant, et audientes non audiant, secundum Esaiam. Quod si ad Judæos in parabolis, jam non ad omnes; si non ad omnes in parabolis (2), jam non semper, nec omnia parabolæ; sed quædam, cum ad quosdam; ad quosdam autem, dum ad Judæos, nunquam plane et ad discipulos. Sed quomodo referat Scriptura, considera: Dicebat autem et parabolam ad eos; ergo et non parabolam dicebat, quia non notaretur cum parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur. Et tamen nullam parabolam (3) non, aut ab ipso invenias edisseratam, ut de seminare in verbi administratione; aut a commentatore Evangelii præluminatam, ut judicis superbi, et viduæ instantis ad perseverantiam orationis; aut ultro conjectandam, ut arboris fici dilatae in spem, ad instar judicæ infructuositatis. Quod si nec parabolæ obumbrant (4) Evangelii lucem; tanto abest, ut sententiæ et definitiones, quarum aperta natura est, aliter quam sonant sapiant. Definitionibus autem et sententiis Dominus edicit, sive judicium, sive regnum Dei, sive resurrectionem: (b) *Tolerabilius erit, inquit (Matth. XI), Tyro et Sidoni in die judicii; et (Matth. X):**

Dicite illis, quod appropinquaverit regnum Dei; et (Luc. XIV): Retribuetur tibi in resurrectione justorum. Si nomina absoluta (5) sunt rerum, id est, judicii, et regni Dei, et resurrectionis, ut nihil eorum in parabolam comprimere possit; nec ea in parabolam compellantur, (c) quæ ad dispositionem (6), et transactionem, et passionem regni, judicii, et resurrectionis prædicantur; atque ita corporalia defendantur (7), ut corporalibus destinata, id est, (d) non spiritualia, quia non figurata. (e) Nam et ideo præstruximus (8), tam corpus animæ, quam et carnis, obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrans figurarum, corporalitatem carnis excludat; cum utramque participem et regni, et judicii, et resurrectionis oporteat credi. Et nunc eo pergitur, uti corporalitatem carnalem proprie demonstramus a Domino significari in omni resurrectionis mentione, salva animali (f), quam et ipsam pauci receperunt.

CAPUT XXXIV.

Imprimis, cum ad hoc venisse se dicit, uti quod perit, salvum faciat, quid dicas (9) perire? Hominem, sine dubio. Totumne, an ex parte? Uti-que totum: siquidem transgressio, quæ perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quam et carnis actu ex degustatione commissa, (g) totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis implevit. Totus itaque salvus fiet, qui perit (10) totus delinquendo (11): nisi si et ovis illa sine corpore amittitur, et sine corpore revocatur. Nam si caro quoque ejus cum anima (quod pecus totum est) hominis pastoris advehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut quam indignum Deo, dimidium hominem redigere in salutem? Pene

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ad add. Rig.
(2) Jam n. a. omnes; si n. ad o. in parabolis absunt a Ven.
(3) Parabolam abest a Par.
(4) Adumbrant Rhen. Scml.
(5) Absolute Rhen. Scml.

- (6) Dispensationem Rig.
(7) Defenduntur Pam. Rhen.
(8) Præstruximus Rhen.
(9) Dicis Rhen. Scml.
(10) Perit Rhen. Rig. Ven. Scml.
(11) Totus add. Pam. Fran.

COMMENTARIUS.

(a) Si corporalia parabolæ. Si quæ de corpore prædicantur, sunt parabolæ apud hæreticos, ea interpretantes figurate et parabolice, cur non et ea, quæ de animæ resurrectione dicuntur, extendunt ad corpus? LAC.

CAP. XXXIII. — (b) *Tolerabilius, inquit, erit Tyro, etc. Matth. XI.* Vox græca ἀνεπιτήδευτος, tolerabilis, sicuti vertit Auctor, et remissius, veluti Vulgata editio, significat. PAM.

(c) *Quæ ad passionem resurrectionis prædicantur.* Ut libro de Virginibus velandis passionem nuptiarum, ita hic passionem resurrectionis dicit, ut significet vim illam plane divinam, inferendam corporibus animarum ad ipsa reditu. RIC.

(d) *Non spiritualia, quia non figurata.* Ut e contrario figurata sunt, quæ sic de corpore dicuntur, ut de spiritu intelligenda sint. Verba quæ loquor, ait Christus, spiritus sunt et vita, figurata ergo sunt: sapient præterquam sonant. Liniamenta Christi, imago Christi, sanctitas, justitia, veritas. Paulus,

TERTULLIANI. II.

D I ad Corinth., XV: sicut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cælestis. RIC.

(e) *Nam et ideo præstruximus, tam corpus animæ, etc.* Cap. 16, præstruxit Auctor utrumque, et animam et corpus obnoxium esse vel supplicio vel præmio, et cap. 17, quoniam anima fuisset corporea, juxta suum placitum, corpus sui generis habens, torqueri etiam probavit sine carne in inferno, ideo ait hic tam corpus animæ quam carnis, quia et animæ dedit corpus. LAC.

(f) *Salva animali.* Id est, inconcussa corporalitate animæ; ita enim vult ad corporalitatem carnis referri, quæ de resurrectione prædicantur, ut non obinde negent animam habere suum corpus speciale, sed statim ostendit paradoxum hoc placitum, cum subdit, quam et ipsam pauci receperunt; nempe corporalitatem animæ. LAC.

CAP. XXXIV. — (g) *Totum hominem elogio transgressionis, etc.* Elogium est criminis et sententiæ publica et legitima manifestatio, quæ interdum fiebat voce (Vingt-sept.)

rum sternitur, quem martyr quoque animæ sub altari ultionem et iudicium flagitantes sustinere didicerant; ut prius et orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, et prostituta illa civitas a decem regibus dignos exitus referat, et bestia Antichristus (a) eum suo pseudopropheta certamen Ecclesiæ Dei inferat, atque ita diabolo in abyssum interim relegato (1), primæ resurrectionis prærogativa (b) de solis ordinetur, dehinc et igne (2) dato, universalis resurrectionis censura (c) de libris iudicetur. Cum igitur et status temporum ultimorum Scripturæ notent, et (d) totam Christianæ spei frugem in exodio (3) sæculi collocent; apparet, aut (4) tunc adimpleri totum quodcumque nobis a Deo re promittitur; et vacat quod hic jam ab hæreticis vindicatur; aut si et (e) agnitio sacramenti, resurrectio est, (5) salva utique illa creditur, quæ in ultimo prædicatur; et sequitur, ut eo ipso, quo (6) hæc spiritualis vindicetur (7), illa corporalis præiudicetur: quia si nulla tunc annuntiaretur, merito sola hæc, et tantummodo spiritualis, vindicaretur; cum vero et in ultimum tempus edicitur (8), corporalis agnoscitur, quia non et tunc spiritualis annuntiatur. Cur enim iterum annuntiaretur resurrectione eisdem conditionis, id est spiritualis; cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporum, aut tunc sub omni clausula (9) temporum. Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus exitum (10) sæculi.

CAPUT XXVI.

Unum adhuc respondebo ad propositionem priorum allegoricarum scripturarum, licere et nobis corporem resurrectionem de patrocínio figurati proinde eloquii prophetici vindicare. Ecce enim, divina in (11) primordio sententia, terram hominem pronuntiando, *Terra es, et in terram ibis*, secundum sub-

stantiam scilicet carnis, quæ de terra erat sumpta, et quæ prior homo fuerat appellata, sicut ostendimus, dat mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi, si quid iræ vel gratiæ in terram Deus statuit; quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia est, quæ nihil boni seu mali admisit: *maledicta* quidem, quæ (12) *hauserit sanguinem* (Gen., IV); sed et hoc ipsum in figuram carnis homicidæ. Nam etsi iuvare seu lædi habet terra, id (13) quoque propter hominem, ut ille iuvetur, sive lædatur per (f) consistorii sui exitus; quo magis ipse pensabit, quæ propter illum etiam terra patietur. Itaque et cum comminatur terræ Deus, carni potius comminari eum dicam; et cum quid terræ pollicetur, carni potius polliceri eum intelligam. Ut apud David (Ps. XCVI): *Dominus regnavit, exultet* (14) *terra*, id est, caro sanctorum, ad quam pertinet regni divini fructus. Dehinc subiungit: *Vidit, et concussa est terra; montes sicut cera liquefacti sunt a facie Domini*; caro scilicet prophanorum: et (Zach., XII, 10): *Videbunt enim eum in quem* (15) *confixerunt*. Atque adeo si simpliciter de terræ (16) elemento utrumque existimabitur pronuntiatum, quomodo congruet et concuti et liquefieri eam a facie Domini, quo supra regnante exultavit? Sic et apud Esaiam: *Dona terræ edetis*; bona carnis intelligentur, quæ illam manent in regno Dei reformatam et angelificatam, et consecuturam quæ *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1 Cor., II). Alioquin, satis vanum, ut ad obsequium Deus fructibus agri, et cibariis vitæ huius invitet, (g) quæ etiam in religiosis et blasphemis, semel homini addicta conditione, communicat; *pluens super bonos et malos, et solem suum emittens* (17) *super justos et injustos* (Matth., V). Felix nimirum fides, si ea consecutura est (18), quibus hostes Dei et Christi non modo utuntur, verum etiam abutuntur, (c) ipsam conditio-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Religato Rhen. Seml.
- (2) Igne Pam. Fran.
- (3) Exordio Pam. Rhen.
- (4) Autem Rhen. Seml.
- (5) Est abest a Rhen. Seml.
- (6) Quod Rhen.
- (7) Vindicatur Rig. Ven.
- (8) Educitur Rhen. Seml.
- (9) Clausura Paris. et abest temporum.

- (10) Exitu Fran.
- (11) In abest a Rhen. Seml.
- (12) Quod Rhen. Seml.
- (13) Id abest a Rhen. Seml.
- (14) Exultavit Rhen. Seml.
- (15) Eum qui Fran. eum quem Jun.
- (16) Terra Fran. Rig. Ven.
- (17) Mittens Rhen. Seml.
- (18) Sunt Rhen. Rig. Ven.

COMMENTARIUS.

ipse a B. Augustino cap. 7. lib. XX. de civ. Dei. D

LE PR.

(a) *Cum suo pseudopropheta*. Satanam significari dicere, nisi proxime sequeretur, *atque ita diabolo in abyssum interim relegato*. Superest igitur ut dicamus significari præsidem antichristiani furoris agentem in sæculo, iniquum. RIC.

(b) *De solis*. De thronis Apocal. XX. RIC.

(c) *De libris*. τὰ βιβλία μὲν ἐν τοῖς βιβλίοις. Ibid. RIC.

(d) *Totam Christianæ spei frugem in exodio sæculi collocent*. Hoc est, in fine sæculi. Exodium, Exitus, Finis, Glossæ veteres, Ἐξόδιον, *Exseques*. Lucilius:

Principio exitus dignus, exodiumque sequetur.

Juvenalis Sat. III:

.... Tandemque redit ad pulpita notum
Exodium.....

Vetus Interpres, *exodiarus apud veteres in fineludorum intrabat, et quicquid lacrymarum atque*

tristitiæ coegissent ex tragicis affectibus, huius spectaculi risus detergebat Argute igitur Septimius finem sæculi nuncupavit *exodium*. Tunc enim adierit tempus, quo fidelibus Christianis omnium laborum et ærumnarum tristitia vertetur in gaudium, quale Septimius describit sub finem libri *de Spectaculis*. RIC.

(c) *Agnitio sacramenti*. Fidei christianæ veritatis. RIC.

CAP. XXVI. — (f) *Consistorii sui exitus*. Vocat consistorium terram a *consistendo*, nam in hac consistit homo. Alioquin consistorium vocamus locum in quo causæ cognoscuntur. RHEN.

(g) *Quæ etiam in religiosis et blasphemis semel homini addicta conditione communicat*. Hunc locum eximie tractavit Seneca lib. IV *de Benef.*, cap. 28: *Deus quædam in universum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo, etc.* RIC.

(h) *Ipsam conditionem colentes*. Mundum a Deo conditum. RIC.

Si quis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, A revelet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, et de illo erit dictum. Item si animæ corpus opponitur (1), vacabit astutia. Cum enim utrumque proponitur, corpus atque animam, occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, et relinquatur intelligi corpus id quod in promptu sit; caro scilicet, quæ sicut occidetur (2) in gehennam, si non magis a Deo timuerit occidi, ita et vivificabitur in vitam æternam, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atque animæ in gehennam ad interitum et finem utriusque substantiæ arripit, non ad supplicium, quasi consumendarum, non quasi puniendarum, recordetur ignem gehennæ æternam prædicari in poenam æternam, et inde æternitatem occisionis agnoscat, propterea humane, ut temporali, prætimendam. Tunc et æternas substantias credet, quarum æterna sit occisio in poenam. Certe cum post resurrectionem corpus enim anima occidi habeat a Deo (3) in gehennam, satis de utroque constabit. et de carnali resurrectione, et de æterna occisione. Absurdissimum alioquin, si idcirco resuscitata caro occidatur in gehennam, ut finiatur, quod et non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur, ne sit, cui non esse jam evenit. Eidem nos spei fulciens passerum quoque subjungit (4) exemplum, quod ex duobus non cadat unus (5) in terram sine Dei voluntate: ut et carnem, quæ ceciderit in terram, proinde credas et resurgere posse per ejusdem Dei voluntatem. Nam etsi passeribus hoc non licet, sed nos multis passeribus antistamus, eo quod cadentes resurgamus. Quorum denique capillos capitis omnes numeratos (6) affirmans (7), salvos utique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegit, nisi quia hoc est, ut omne quod Pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam (Joan. VI), id est, nec capillum, sicut nec oculum, nec dentem? Cæterum unde erit fletus, et dentium frendor in gehenna, nisi ex oculis et (8) dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam, et detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta, si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, constringendus statim mani-

bus et pedibus, utpote qui cum corpore surrexit. Sic ergo et recumbere ipsum in Dei regno, et sedere in thronis (9) Christi, et assistere tunc ad dexteram (10) vel sinistram, et edere de ligno vitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt.

CAPUT XXXVI.

Videamus nunc an et Sadducæorum versutiam elidens, nostram magis sententiam erexerit. Causa, opinor, quæstionis, fuit destructio resurrectionis. Si quidem Sadducæi (a), neque animæ, neque carnis admittunt salutem: et ideo ex qua vel maxime specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea (11) argumentum problemati suo accommodaverunt: (b) de carnis scilicet obtentu, nuptiæ, necne, post resurrectionem, sub ejus mulieris persona, quæ septem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorum restitueretur. Porro, serventur sensus tam quæstionis quam responsionis, et controversiæ occursum est. Si enim Sadducæi quidem respuebant resurrectionem, Dominus autem (c) eam confirmabat (12), et Scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent, et virtutis Dei incredulos, idoneæ utique mortuis resuscitandis, postremo subjiciens: Quoniam (13) autem (d) mortui resurgant, sine dubio et confirmando esse quod negabatur; id est, resurrectionem mortuorum apud Deum (14) vivorum, talem quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, utriusque scilicet substantiæ humane. Neque enim si nunturos tunc negavit, ideo nec resurrecturos demonstravit (15). Atquin filios resurrectionis appellavit (16), per eam quodammodo nasci habentes, postquam non nubent, sed resuscitati, similes enim erunt angelis; (e) qua non nupturi, quia nec morituri; sed qua transituri in statum angelicum, per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ, resuscitatæ tamen, demutationem. Cæterum, nec quæreretur, nupturi sive morituri, necne, rursus essemus, si non ejus vel maxime substantiæ restitutio in dubium vocaretur, quæ proprie et morte et nuptiis fungitur, id est carnis. Habes igitur Dominum confirmantem adversus hæreticos Judæorum, quod et nunc negatur apud (f) Sadducæos Christianorum, solidam resurrectionem.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Opponit Pam. Fran.
 (2) Occiditur Rig. Ven.
 (3) A Deo omitt. Rhen. Seml.
 (4) Subjuxit Rig. Ven.
 (5) Alter omnes præter Jui.
 (6) Enumeratos Rig. Ven.
 (7) Adfirmat Rig. Ven.
 (8) Ex add. Rhen. Seml.
 (9) Duodecim add. Fran.

- D (10) Ad dexteram tunc Rig. Ven.
 (11) Ex quo vel m. spes resurrectionis labefactatur, ex eo Paris.
 (12) Confirmat Rhen. Seml.
 (13) Quam Rhen. Seml.
 (14) Dominum Rhen. Seml.
 (15) Negabit... demonstrabit Rhen. Seml.
 (16) Appellat Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

CAP. XXXVI. — (a) Si quidem Sadducæi, neque animæ etc. De illis hæreticis non semel hoc in opere, et aliis monui alicubi animæ immortalitatem, et eorum resurrectionem negasse. LE PR.

(b) De carnis scilicet obtentu. Quoniam deerrant ad probanda commenta rationes legitimæ, fictas obtendebant Sadducæi, quærebantque a Christo de uxore maritorum septem, cujus esset uxor in resurrectione; quod frivolum non modo, sed ridiculum. LE PR.

(c) Eam confirmabat. Non male forsitan legeretur

confirmat, hoc magis placeret; id enim pressius loquitur et vehementius. LE PR.

(d) Mortui resurgant. Legerem resurgunt, vel resurgent. LE PR.

(e) Qua non nupturi, quia nec morituri. Post resurrectionem nuptiarum usus non exstabit; cum enim ad generis tantum humani propagationem instituta sint, ubi cessat illa moriendi necessitas, cessat quoque illa propagationis forma. LE PR.

(f) Sadducæos Christianorum. Ut Sadducæi Judæo-

CAPUT XXXVII.

Sic, etsi (1) carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. (a) Nam quia durum et intolerabilem existimaverunt sermonem ejus, quasi vere carnem suam illis edendam determinasset; ut in spiritum (2) disponeret statum salutis, prae-misit: Spiritus est qui vivificat; atque ita subjunxit: (b) Caro nihil prodest; (3) ad vivificandum scilicet. Exsequitur etiam quid velit intelligi spiritum: Verba quae locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt; sicut et supra: Qui audit sermones meos, et credit in eum qui me misit, habet vitam aeternam, et in iudicium non veniet, sed transiet (4) de morte ad vitam (Joan., V, VI). Itaque sermonem constituens vivificatorem, quia spiritus et vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, quia et sermo caro erat factus, proinde in causam vitae appetendus, (c) et devorandus auditu, et ruminandus intellectu, et fide digerendus (5). Nam et paulo ante, carnem suam panem quoque caelestem pronuntiarat, urgens usquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum (6) memoriam patrum, qui panes et carnes Aegyptiorum praeverterant divinae vocationi. Igitur conversus ad recogitatus illorum, quia senserat dispergendos (7): Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem? Quasi non liceat esse aliquid, quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit. Spiritus prodest, vivificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaque, secundum nos magis collocavit (8) utriusque propositionem. Ostendens enim quid prosit, et quid non prosit, pariter illuminavit, quid cui prosit, Spiritum scilicet carni mortificatae vivificatorem. Veniet enim hora, inquit, cum mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent.

(1) Licet si *Rhen.*(2) Spiritu *Pam. Fran.*(3) Sed inser. *Ihen. Seml.*

(4) Transit alii; transiit alii; transibit alii.

(5) Dirigendus *Rhen.*(6) Populorum *Rig. Ven.*

A Quid mortuum, nisi caro? et quid vox Dei, nisi sermo? et quid sermo, nisi spiritus? Merito carnem resuscitaturus, quod factus est ipse; et ex morte, quam passus est ipse; et ex sepulcro, quo illatus est ipse. Denique cum dicit: Ne miremini, quod veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; et procedent, qui bona fecerunt, in vitam resurrectionem; qui mala, in resurrectionem iudicii; nemo jam poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumentis, nisi corpora et carnem; quia nec ipsa monumenta aliud, quam cadaverum stantula. Siquidem et ipsi homines veteres, id est, mortui per ignorantiam Dei, quos monumenta intelligendos argumentantur haeretici, de monumentis processuri in iudicium, aperte praedicantur. Caeterum, quomodo de monumentis monumenta procedent?

CAPUT XXXVIII.

Post dicta Domini, facta etiam ejus quid sapere credamus, de capulis, de sepulcris, mortuos resuscitantis? Cui rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis, aut ad praesentem gratiam redanationis, non adeo magnum illi denuo morituros suscitare (9). Enimvero, (d) si ad fidem potius sequestrandam futurae resurrectionis, ergo et illa corporalis praescribitur, de documenti sui forma. Nec sustincho dicentes, idcirco tunc resurrectionem animae soli destinata in carnem quoque praecurrisse (10), quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animae invisibilis, nisi per visibilis (11) substantiae resuscitationem. Male Deum norunt, qui non putant illum posse, quod non putant; et tamen sciunt potuisse, si (e) instrumentum Joannis norunt. Qui enim animas adhuc solas martyrum, sub altari quiescentes, con-

LECTIONES VARIANTES.

(7) Dispergendos *Rhen. Seml.*(8) Collocavit *Lat.*(9) Resuscitari *Rhen. Seml.*(10) Praecurrisse *Rig. Ven.*(11) Invisibilis *Rig. Ven.*

COMMENTARIUS.

rum erant haeretici, ita haereticos sui temporis Christianorum Sadducaeos nominat. LE PR.

CAP. XXXVII. — (a) Nam quia durum et intolerabilem existimaverunt sermonem ejus, quasi vere carnem suam illis edendam determinasset. Praeclare omnem hujusce dicti duritiem emollit Theodorus Heraeoleota: Σκληρὸς ἦν ἀληθῶς ὁ λόγος ἰσομιζήματος σαρκιάρους τινός καὶ ῥιμοβέρους τῶς ἀκούοντες ἀποταλῆν. τοῖς δὲ πνευματικῶς τὰ πνευματικὰ ἐκλεμβάνουσιν, οὐδὲν ἐποίηστο σκληρῶν, ἀλλὰ ἐρμηνεύει ὑπάρχοντα, τὴν αἰώνιον εὐδοκίαν προσαυτῶντα ζῶν. Vid. Aug., lib. IV de Doct. chr., cap. 15. Ric.

(b) Caro nihil prodest. Sic et materna propinquitatis nihil Mariae profuisset, nisi feliciter Christum corde quam carne gestasset. Augustinus, lib. de sancta Virginitate. Ric.

(c) Et devorandus auditu. Metaphora haec insolens ex eo ducitur, quod cum Christus sit Dei Verbum, et caro ejus panis, auditu devorari dicatur, ut panis ore devoratur. LE PR.

CAP. XXXVIII. — (d) Si ad fidem potius sequestrandam resurrectionis. Sequestrare est aliquid apud sequestrum deponere, ut in tuto sit. Unde res-sequestrata Jureconsultis. Expone igitur ad fidem futurae

resurrectionis sequestrandam, id est, ut ita dicam, certificandam, et securitati vindicandam. Quod verbum etiam supra legitur, ni fallor. Porro cum panis post dicit, ne aliter documenta praemisisse, quam rem deposuisse videatur, explicat quid ante per fidem sequestrandam intellexerit. RHEN. — Non abundum ab interpretatione Rhenani; addo solum, sequestrum esse apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt, l. 209, D. de verb. signif.; inanis tamen haec in lege videtur grammaticorum observatio, qui a sequendo dictum volunt. Sequester in Basil. *μισογνήτης* dicitur, suntque tres species. LE PR.

(e) Instrumentum Joannis norunt. Apud juris antistites instrumenta dicuntur tabulae publicae, quibus propter absentiam personarum fit probatio. Pariter Evangelium Joannis instrumentum dicitur. Quoniam religionis tradit mysteria, probat, et instruit; nam ab instruendo instrumentum dicitur l. argentarius, § ed. de edendo; familiare est Tertulliano sacram Scripturam vocare instrumentum, ut cap. 2 de Carne Christi, Tot originalia instrumenta, et hoc libro pluries, sequenti et alibi. LE PR.

spectui subdidit, posset utique et resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego Deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta præmississe, quam rem disposuisse videatur: ino, ne si exemplum resurrectionis sine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum vero exemplum majus est eo, cujus exemplum est. Majus est (1) autem, si animæ cum corpore resuscitabantur (2) in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis sælus dimidiæ patrocineretur; quando exemplorum conditio illud potius expeteret, quod minus haberetur, animæ dico solius resurrectionem, velut gustum carnis etiam (3) resurrectione suo in tempore. Atque adeo (4), secundum nostram veri (5) æstimationem (6), exempla illa mortuorum a Domino suscitatorum commendabant quidem et carnis et animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum; quæ tamen exempla eo minus aliquid edebant (non enim in gloriam, nec incorruptibilitatem, sed in mortem aliam suscebantur), quam ediderit Christus.

CAPUT XXXIX.

Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur. Nam et Apostolis nullum aliud negotium fuit, dumtaxat apud Israellem, quam (a) veteris Testamenti resignandi, et novi consignandi, potius jam Dei in Christo concionandi. Ita et de resurrectione nihil novi intulerunt (7), nisi quod et ipsam in gloriam Christi annuntiabant; de cætero, simplici et nota jam fide receptam, (b) sine ulla qualitatis questione, solis refragantibus Sadducæis. Adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem, quam aliter intelligi. Habes Paulum, apud summos sacerdotes sub tribuno inter Sadducæos et Phariseos fidei suæ professorem: *Viri, inquit, fratres, ego pharisæus sum, filius pharisæorum; de spe nunc et de resurrectione judicor apud vos; utique communi; ne quia jam transgressor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita, quam volebat*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) *Esset cod. Wouw.*
 (2) *Resuscitarentur cod. Wouw.*
 (3) *Etiã abest a Fran.*
 (4) *Ideo cod. Wouw.*
 (5) *Vero Ven.*
 (6) *Existimationem Fran. Pan.*

A videri rescindere, fidem resurrectionis utique confirmabat secundum Phariseos, respuens negatores ejus Sadducæos. Proinde et apud Agrippam, nihil se ait proferre, citra quam prophetæ annuntiassent. Ergo servabat resurrectionem quoque, qualem prophetæ annuntiarant. Nam et de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans, corporalem eam norat; in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prædicabat, qualem et Pharisei susceperant, et Dominus ipse defenderat, et Sadducæi, ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. Sed nec Athenienses aliam intellexerant a Paulo portendi: denique irriserunt, non irrisuri omnino, si animæ solius restitutionem ab eo audissent; suscepissent enim vernaculæ suæ philosophiæ frequentiorum præsumptionem. At ubi nationes præconium resurrectionis, inauditæ retro, ipsa novitate concussit, et digna incredulitas rei tantæ questionibus fidem torquere (8) cœpit, tunc et Apostolus (c) per totum pene instrumentum fidem hujus spei corroborare curavit, et esse eam ostendens, et nondum transactam, et (de quo magis quærebatur) corporalem, et (quod insuper dubitabatur) non aliter corporalem.

CAPUT XL.

Nihil autem mirum, si et ex ipsius instrumento captentur argumenta, cum oporteat hæreses esse; quæ esse non possent, si non et perperam Scripturæ intelligi possent. Nactæ (9) denique hæreses duos homines ab Apostolo editos, interiorem, id est animam, et exteriorem, id est carnem; salutem quidem animæ, id est interiori homini, exitium vero carni, id est exteriori, adjudicaverunt; quia scriptum sit Corinthiis: *Nam etsi homo noster exterior corrumpitur, sed interior renovatur de (10) die et die.* Porro, nec anima per semetipsam homo, quæ figmento jam homini (11) appellato postea inserta est; nec caro sine anima homo, quæ, post exilium animæ, cadaver inscribitur. Ita vocabulum homo consertarum substantiarum duarum quodam modo fibula est: sub quo vocabulo, non possunt esse nisi (12) cohærentes. (d) Porro, Apostolus interiorem hominem, (e) non

- (7) *Intulerant Rhen.*
 (8) *Extorquere Rhen. Seml.*
 (9) *Nactæ Rhen.*
 (10) *De omitt. Rig. Ven.*
 (11) *Homine Rhen.*
 (12) *Nisi abest a Rhen.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXXIX. — (a) *Veteris Testamenti resignandi et novi consignandi.* Optima metaphora notat Apostolos explicuisse vetus Testamentum, et novum confirmasse. Testamenti enim est aperiri resignatione, et consignatione stabiliri. Labor igitur prædicationis apostolicæ fuit veteris explicatio, et novi Testamenti confirmatio. LAC.

(b) *Sine ulla qualitatis questione.* Id est, absque ulla controversia qualis fuisset, nempe an corporis vel animæ; nam cum Sadducæis non erat dissidium ultra resurrectione futura esset animæ an carnis, ut contra hereticos disputat Auctor, sed de substantia resurrectionis, quam absolute et integre negabant Sadducæi. LAC.

(c) *Per totum pene instrumentum.* B. Pauli Epistolas

indicat teste Rhenano, in quibus validæ resurrectionis probationes afferuntur. Vides hoc in capite non semel Scripturam instrumentum dixisse. LE PA.

CAP. XL. — (d) *Porro Apostolus interiorem, etc.* Diverse accipit Apostolus interiorem, atque exteriorem hominem, cap. VII ad Rom. ac in II Cor. IV: nam illic exterior homo est concupiscentia, interior charitas et spiritus; scilicet homo concupiscentis, et homo spiritu renovatus. At hic homo exterior est ipse corporalis homo quatenus visibilis, tangibilis, et denique sensibilis et patibilis, et qui injurias extrinsecus suscipere possit; interior vero, quatenus mente invisibili constat, quæ corporis afflictiones fortiter et egregie sustinet. LAC.

(e) *Non tam animam quam mentem et animum, etc.*

illum sarpissime cecidisset, et (1) manifestus est A de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis: ita et Deus eam restructabat fidem, quam populus destruebat. Quanquam etsi aliqua presentium rerum tunc conflictatione mœrebat (2) Israel (a), non idcirco in parabola accipienda esset revelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, ut in illam spem erigeret illos aeternæ scilicet salutis, et necessarios restitutionis, et averteret a respectu presentium rerum. Ad hoc enim et alii propheta: (3): *Exibitis de sepulcris, veluti vinuli de vinculis soluti, et conculcabit inimicos. (Mal. IV, 5)* Et rursum: *Gaudebit cor vestrum, et ossa vestra velut herba (4) orientur (Is. LXVI), quia et herba de dissolutione et corruptela seminis reformatur.* In summa, si proprie in Israelis statum resurgentium ossium imago contenditur, cur etiam non Israeli tantummodo, verum et omnibus gentibus eadem spes annuntiatur et recorporandarum, et redanimandarum reliquiarum, et de sepulcris exsuscitandorum (5) mortuorum? De omnibus enim dictum est (Is. XXVI) (b): *Vivent mortui, et exsurgent de sepulcris: ros enim qui a te est, medela est ossibus eorum.* Item alibi (Is. LXVI): *Veniet adorare omnis caro in conspectu meo, dicit Dominus.* Quando? Cum præterire cœperit habitus mundi huius. Supra enim: *Quemadmodum cælum novum et terra nova, quæ ego facio in conspectu meo, dicit Dominus; ita stabit semen vestrum.* Tunc ergo quod subicit, implebitur: *et exhibunt (utique de sepulcris), et videbunt artus eorum qui impie egerunt, quoniam vermis illorum non decidet, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt conspectui omni carni;* scilicet quæ resuscitata et egressa de sepulcris, Dominum pro hac gratia adorabit.

CAPUT XXXII.

Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur prædicari, quæ sepulcris demandantur, habes scriptum (Apoc. III): (c) *Et mandabo piscibus*

maris, et eruclabunt ossa quæ sunt comesta, et faciam (6) compaginem ad compaginem, et os ad os. Ergo, inquis, et pisces resuscitabuntur, et cæteræ bestiae (d) et alites carnivoræ, ut revomant (7) quos comederunt: quia et apud Moysen legis, exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non utique. Sed idcirco nominantur bestiae et pisces in redhibitionem (8) carnis et sanguinis, quo magis exprimitur resurrectio etiam devoratorum corporum, cum de ipsis devoratoribus exactio edicitur. Puto autem huius quoque divinæ potestatis documentum idoneum Jonam, cum incorruptus utraque substantia, carne atque anima (9), de alvo piscis evolvitur (10). Et utique triduo concoquende carni viscera cæli tam sufficissent, quam (11) capulum, quam sepulcrum, quam senium quiete atque recondite (12) alienjus sepulturæ: (c) salvo eo, quod et bestias, feros (13) in christianum vel maxime nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figuravit, de quibus sanguis exigetur per ultionem pensandam. Quis ergo discedendi magis ad finis, quam præsumendi; et credendi diligentior, quam contendendi; et divinæ potius sapientiæ religiosus, quam suæ libidinosus, audiens aliquid a Deo destinatum in carnes, et cutes, et nervos, et ossa, aliud quid hæc commentabitur, quasi non in hominem destinetur, quod in istas substantias prædicatur? Aut enim nihil in hominem destinatur, non liberalitas regni, non severitas iudicii, non quodcumque est resurrectio aut si in hominem destinatur, necesse est in eas substantias destinetur, ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis demutatoribus ossium, et carni, et nervorum, et sepulcrorum requiro (f) cur si quando in animam quid pronuntiat, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigurant (14) eam in alterius rei argumentum; cum vero in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius asseverant, quam quod no-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ut *Lat.*
 (2) *Hærebat Rhen. Sentl.*
 (3) *Prophetae Ven.*
 (4) *Velociter Rhen. cod. Pith.*
 (5) *Excitantorum Rhen. Sentl.*
 (6) *Facient Rhen.*
 (7) *Vomant Rhen. Sentl.*
 (8) *Redhibitione Pam. Fran.*

- (9) *Utramque substantiam, carnem atque animam Rig. Ven.*
 (10) *Evomitur Lat.*
 (11) *Qua vel quasi Rhen.*
 (12) *Condite Rhen. Sentl.*
 (13) *Bestias feras Rhen. Sentl.*
 (14) *Transfigunt Rhen. Rig. Sentl. Ven.*

COMMENTARIUS.

Israelis vaticinium hæc prophetam. At vero non nimum hæreticæ Auctor, cum statim alia via suam interpretationem confirmet, cum inquit, *Quanquam etsi aliqua presentium tunc conflictatione mœrebat Israel, etc.* Nam cum Ezechiel prophetavit, hæc dispersio jam erat facta. Sic Hieronymus inquit: *per resurrectionis parabolam de restitutione Israel prophetari, qui eo tempore captivus erat in Babylone.* Epiphanius, in *Vitis prophetarum*, Ezechielem tradit in captivitate vaticinium fuisse. LAC.

(a) *Non idcirco in parabola accipienda esset, etc.* Probat restitutionem illam Israelitarum, non tam fuisse revelationem qua Deos illos restituere vellet, quam resurrectionis testimonium. LE PR.

(b) *Vivent mortui.* In græco est, *ἀναστῶν νεκρῶν.* Isai. XXVI, juxta LXX. LE PR.

CAP. XXXI. — (c) *Et mandabo piscibus, etc.* Apoc. XX, licet diversus locus esse videatur, sed

citant veteres quædam aliquando ex Scriptura quæ tamen non exstant. LE PR.

(d) *Et alites carnivoræ.* Σαρκοβόροι alites. Hæreticorum erat objectio, fieri non posse, ut qui a belluis discepti avibusque fuissent, resurgerent. Hos hic confutat Tertullianus. LE PR.

(e) *Salvo eo quod et bestias, feros, etc.* Non absque aliqua ironia hæc dicta a Tertulliano subindicant hæc interpretationem hæreticorum ad locum Genes. IX, quem nuper insinuavit Auctor, et cap. 28, attulerat ad probandam etiam resurrectionem. Sed effugium hæreticorum statim cœpit retorquere in illos. LAC.

(f) *Cur si quando in animam quid pronuntiat, etc.* Petit rationem ab hæreticis, cur ea, quæ in Scriptura dicuntur de corporali resurrectione, interpretentur de anima, et ea quæ de anima dicuntur, nullo pacto velint in corpus redundare. LAC.

luto, æterna sedes repromittatur in cœlis; quia et A qua deprehendemur; quia gravari nos ait, qui sumus (11) in tabernaculo; quod nolimus exui, sed potius superindui; uti devoretur mortale a vita, scilicet dum demutatur (12), superinduendo quod est de cœlis. Quis enim non desiderabit, dum in carne est, superinducere immortalitatem, et continuare vitam, lucrifacere morte per vicariam demutationem, ne inferos experiatur, usque novissimum quadrantem exacturus? Cæterum, demutationem etiam post resurrectionem consecutus est, inferos jam expertus. Abhinc enim definimus, carnem quidem omni modo (15) resurrecturam, atque illa (14) ex demutatione superventura, habitum angelicum suscepturam. Aut si in his solis qui invenientur in carne, demutari eam oportebit, uti devoretur mortale a vita, id est caro ab illo superindumento cœlesti et æterno; ergo qui mortui deprehendentur, vitam non consequentur, privati jam materia, et, ut ita dixerim, esca vite, id est carne. Aut necesse est recipiant eam et illi, ut et in ipsis mortale devorari possit a vita, si vitam sunt consecuturi. Sed in mortuis, inquis, jam devoratum erit mortale istud. Non utique in omnibus. Quantos enim licebit vel pridianos inveniri, tam recentia cadavera, ut nihil in (15) illis devoratum videri possit! Utique enim devoratum non aliud existimas, quam interceptum, quam abolitum, quam omni sensu ereptum, quod comparere omni genere cessaverit. Nec gigantum autem antiquissima cadavera devorata constabit, quorum crates adhuc vivunt. Diximus jam de isto alibi. Sed et proxime in ista civitate, (b) cum Odei (16) fundamenta, tot veterum sepulchrorum sacrilega (c), collocarentur, quingentorum fere annorum ossa (d), adhuc succida, (e) et capillos olentes populus exhorruit.

CAPUT XLII.

Horum demutationem ad Corinthios (I Cor. XV) reddit (7), dicens: *Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in novissima tuba; sed illi scilicet soli, qui invenientur in carne. Et mortui, inquit, resurgent primi, et (8) nos demutabimur.* Hac ergo prius dispositione (9) prospecta, reliqua revocabis ad superiorem sensum. Nam cum adjicit: *Oportet enim corruptivum istud induere incorruptelam, et mortale istud induere immortalitatem; hoc erit istud domicilium de cœlo, quod gementes in hac carne superinducere (10) desideramus; utique super carnem, in*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Non *Rhen. Seml. Pam.*
- (2) In hoc ingemiscimus *Pam. Fran.*
- (3) Exuti *Seml.*
- (4) Angeli *Rhen. Seml.*
- (5) Simul abest a *Rhen. Seml.*
- (6) Christo *Rhen. Seml.*
- (7) Dedit *Pam. Fran.*
- (8) Primi, et non hab. *Rhen. Seml.*

- (9) Positione *Rhen. Seml.*
- (10) Superindui *Pam. Fran.*
- (11) Sinus *Rhen. Seml.*
- (12) Demutamus *alii.*
- (13) Omni modo quidem *Rhen. Seml.*
- (14) Hlam *Pam. Fran.*
- (15) In abest a *Rhen. Seml.*
- (16) Hodie *Rhen. dei alii eo die cod. Wour.*

COMMENTARIUS.

mundi, etc. Humanum corpus duobus metaphoris significat, domicilii et indumenti, domicilii in hac vita, et indumenti gloriæ in altera. Seneca ipse profanus utramque agnoscere videtur, primam epist. 120, alteram epist. 92. LE PR.

(a) *Deprehendentur in carne.* Hic loquitur de adventu secundo Domini, in quo iudex omnium expendet et excutiet delicta. Qui deprehendentur in carne, hoc est, viventes, eadem cum carne coram Domino sistent se; qui in carne non deprehendentur, carnem assumunt: erit enim iudex vivorum et mortuorum. Id exponit, quæst. 109. B. Justinus: *ὅτι πάντες κριμῆθησόμεθα. κρινεῖ ὁ θεὸς ζωντῶν μὲν, τοὺς τότε ζωντῶν, νεκρῶν δὲ τοὺς ἀνεσταμένους ἐκ τῶν νεκρῶν.* Non omnes dormiemus, iudicabit itaque viventes qui tunc erunt, mortuos vero qui a mortuis resurrexerunt. LE PR.

CAP. XLII. — (b) *Cum odei fundamenta.* Varia Romæ fuerunt oeda, sive loca in quibus aliquando sese recipiebant spectatores e theatro, si pluvia supervenisset, nam ibi porticus erant. Hoc in loco recitabantur etiam poemata, ac venalia frumenta exponi

solebant. In eo etiam causæ frumentariæ agitabantur. Sic Pollux, lib. VIII: *τὰς δὲ ἐπὶ τοῖς σιτοῦ δίκαις ἐν τῷ ὄδῳ ὡς ἐδίκασεν ἄστρες δὲ ἔστιν αἱ ἐπιδόμεναι τριγυαί.* Causas cibarias in odio disceptabant; cibus vero est quodlibet alimentum. LE PR.

(c) *Veterum sepulchrorum sacrilega, etc.* Cum jacerentur Odei fundamenta (novum quippe Odeum cartagine extractum fuerat, de quo hic forte loquitur), eruta sunt ossa innumera nondum corrupta aut absumpta, etiam gigantum, quæ portentosa erant. Illud vero sacrilegio affine erat: nam violati sepulchri facinus sacrilegium, et actio in violatorem irrogat infamiam. Nec mirum, si id non oblitus fuerit Tertullianus in jure versatissimus, de quo monuimus alibi. LE PR.

(d) *Quingentorum fere ann.* Quis Hier. Cardano fidem dabit, qui patris corpus ob varias exercitationes et exactam vivendi rationem integrum mansisse per viginti annos refert? LE PR.

(e) *Et capillos olentes.* Idem Cardanus scripto prodidit in lib. variar. VIII, c. 4. Tulliolæ Ciceronis cor-

tam animam, quam mentem atque animum intelligi mavult, id est, non substantiam ipsam, sed substantiæ saporem. Siquidem Ephesiis scribens, in interiorem hominem habitare Christum (a), sensibus utique (b) intimandum (1) Dominum significavit. Denique adjunxit (Eph. III) : *Per fidem*, et *In cordibus vestris*, et *In dilectione*; fidem quidem et dilectionem, non substantiva animæ ponens, sed conceptiva. In cordibus autem dicens, quæ substantiva sunt carnis, jam et ipsum interiorem hominem carni deputavit, quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem vero renovari de (2) die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patitur: sed quam in istius vitæ spatio, ante mortem, et usque ad mortem, vexationibus et pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur. Nam et homo interior hic utique renovari habebit per suggestum spiritus, proficiens fide et disciplina de (3) die ac die, non illic, id est, non post resurrectionem, ubi non utique de (4) die ac die renovari habemus, sed semel ad summam. De sequentibus discite: *Quod enim ad præsens est*, inquit (II Cor. IV), *temporale et leve pressuræ nostræ (c), per supergressum, in supergressum (5), æternam gloriæ pondus perficiet in (6) nobis, non intuentibus quæ videntur, id est passiones; sed quæ non videntur, id est mercedes: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ vero non videntur, æterna sunt (7). Pressuras enim et læsuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leves et temporales, idcirco contemnendas affirmat, præferens mercedum æternarum, invisibilium, et gloriæ pondus, in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeo non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum ad resurrectionem expellendam exteriori homini adscribunt. Sic et alibi: *Siquidem, ait (Rom. VIII), (d) compatimur, uti et conglorificemur;**

- (1) Initiandum *Rig. Ven.*
 (2, 3, 4) De *abest a Rhen. Rig. Ven. Seml.*
 (5) In *supergressum onutt. Rhen. Seml. Pam.*
 (6) *Perfici a Rhen. Seml.*
 (7) *Sunt abest Rig. Ven.*
 (8) *Dicit Rhen. Seml.*
 (9) *Et add. Rhen. Seml.*

Discrimen inter animam et animum Philosophi, vel notant, vel supponunt. Animus enim pro mente accipitur, scilicet prout fungitur intellectualibus officiis; anima vero prout corpus vegetat, et officinas sensuum et membrorum munia procurat. Illic accipitur pro natura et substantia rei, ille pro egregia dispositione. LAC.

(a) *In interiorem hominem habitare Christum.* Etiam hic expressit quod græce est: *εις τὸν ἴσω ἀνθρώπου*, conjungens interim illud sequentibus, cum alia editiones omnes, etiam Syriaca, conjungant præcedentibus. PAM.

(b) *Intimandum.* Vocabulum ejus ætatis vulgo frequens. Intimare pro intimum reddere. RHEM.

(c) *Per supergressum in supergressum.* Sic legitur in exemplaribus. Expressit autem græca Pauli: *καθ' ἰσχυρῶν εἰς ὑπερβολῶν*. Sic infra, *superquam supra gravati sumus citra vires*, quod Paulus dixit: *καθ' ὑπερ-*

A reputo enim non dignas esse passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ in nos habet revelari. Et hic minora ostendit incommoda præmiis suis. Porro, si per carnem compatimur, ejus est proprie passionibus corrumpi, ejusdem erit et quod pro compassione reponitur. Atque adeo carni adscribit pressuratum proprietatem, (c) ut et supra dicat (8): *Cum venissemus autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra.* Dehinc, ut (9) animæ daret compassionem: (f) *In omnibus*, inquit (II Cor. VII), *compressi: extrinsecus pugnæ, debellantes scilicet carnem; intrinsecus timor, afflicti scilicet animam.* Adeo etsi corrumpitur homo exterior, non ut amittens resurrectionem, sed ut sustinens vexationem, corrumpi intelligitur (10). Et hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, sicut et compati. Secundum collegia laborum, consortia etiam (11) decurrant necesse est præmiorum.

CAPUT XLI.

Eandem adhuc sententiam exequitur, remunerationes vexationibus præferens. *Scimus enim*, inquit (II Cor. V), *quoniam, etsi terrena domus nostra hujus (12) tabernaculi dissolvetur, habemus domum non manufactam, æternam in cælis; id est, per hoc quod dissolvetur caro nostra per passiones, (13) domicilium consecuturi sumus in cælis.* Meminerat Evangelicæ definitionis (14) (*Matth. V*): *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quia illorum est regnum cælorum.* Non tamen carnis restitutionem negavit, si compensationem mercedis opposuit; cum ipsi compensatio debeat, cui dissolutio deputatur (15), scilicet carni. Sed quia domum dixerat carnem, eleganter voluit et in mercedis comparatione vocabulo domus uti; ipsi domui, quæ dissolvetur per passionem, meliorem domum repromittens per resurrectionem; nam et Dominus *multas mansiones*, quasi domus, apud Patrem repromittit (*Joan. XIV*): quamquam et (16) de domicilio mundi (g) potest intelligi, quo dis-

LECTIONES VARIANTES.

- (10) *Intelligeretur Rhen. Seml.*
 (11) *Quoque Rhen. Seml.*
 (12) *Nostri Rhen. Seml.*
 (13) *Quod add. Rhen.*
 (14) *Definitionis Rhen. Seml.*
 (15) *Reputatur Rhen. Seml.*
 (16) *Nec Rig. Ven.*

D

COMMENTARIUS.

ἑλὶν ὑπερδύναμιν. Rig.

(d) *Compatimur, uti et conglorificemur.* Hic etiam transfert proprie voces græcas *εἰς-ρ*, siquidem, ac *συνδύναμιν*, conglorificemur. Item *λειτουργία*, reputo. *Compati* autem accipitur, pro simul pati, et proinde etiam sic intelligenda, quam mox habet Auctor vox, *compassio. PAM.*

(e) *Ut et supra dicat (nempe Paulus): Cum venissemus, etc.* Auctor per illud, *supra*, intelligit iterum Epist. II ad Corinth. de ejus potissimum locis hoc cap. tractat; nam reperitur hæc scriptura II Corinth. Nisi forte malit quis eum sequi ordinem Marcionis in libris adv. eundem observatum, qui po qui Epistolam ad Romanos, ex qua immediate ante testimonium produxerat, postponat Epistolis ad Corinthios. PAM.

(f) *In omnibus, inquit, compressi.* Etiam hoc ad verbum ex græco: *ἀλλ' ἐν παντί θλιβόμενοι. PAM.*

CAP. XLI. — (g) *Quamquam et de domicilio*

Si quis arearum aliquod corpus inducit, ostendat, A bus et pedibus, utpote qui cum corpore surrexit. Sic revelet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, et de illo erit dictum. Item si animæ corpus opponitur (1), vacabit astutia. Cum enim utrumque proponitur, corpus atque animam, occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, et relinquitur intelligi corpus id quod in promptu sit; caro scilicet, quæ sicut occidetur (2) in gehennam, si non magis a Deo timerit occidi, ita et vivificabitur in vitam æternam, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atque animæ in gehennam ad interitum et finem utriusque substantiæ arripit, non ad supplicium, quasi consumendarum, non quasi ponendarum, recordetur ignem gehennæ æternam prædicari in pœnam æternam, et inde æternitatem occisionis agnoscat, propterea hu-
 manæ, ut temporali, prætinendam. Tunc et æternas substantias credet, quarum æterna sit occisio in pœnam. Certe cum post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat a Deo (3) in gehennam, satis de utroque constabit. et de carnali resurrectione, et de æterna occisione. Absurdissimum alioquin, si idecirco resuscitata caro occidatur in gehennam, ut finiatur, quod et non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur, ne sit, cui non esse jam evenit. Eidem nos spei fulciens passerum quoque subjungit (4) exemplum, quod *ex duobus non cadat unus* (5) *in terram sine Dei voluntate*: ut et carnem, quæ ceciderit in terram, proinde credas et resurgere posse per ejusdem Dei voluntatem. Nam etsi passeribus hoc non licet, sed nos multis passeribus anti-
 C stamus, eo quod cadentes resurgamus. Quorum denique capillos capitis omnes numeratos (6) affirmans (7), salvos utique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegit, nisi quia hoc est, *ut omne quod Pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam* (Joan. VI), id est, nec capillum, sicut nec oculum, nec dentem? Caterum unde erit fletus, et dentium frendor in gehenna, nisi ex oculis et (8) dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam, et detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta, si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, constringendus statim mani-

bus et pedibus, utpote qui cum corpore surrexit. Sic ergo et recumbere ipsum in Dei regno, et sedere in thronis (9) Christi, et assistere tunc ad dexteram (10) vel sinistram, et edere de ligno vitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt.

CAPUT XXXVI.

Videamus nunc an et Sadducæorum versutiam elidens, nostram magis sententiam erexerit. Causa, opinor, questionis, fuit destructio resurrectionis. Si quidem Sadducæi (a), neque animæ, neque carnis admittunt salutem: et ideo ex qua vel maxime specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea (11) argumentum problemati suo accommodaverunt: (b) de carnis scilicet obtentu, nuptiæ, necne, post resurrectionem, sub ejus mulieris persona, quæ septem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorum restitueretur. Porro, serventur sensus tam questionis quam responsionis, et controversiæ occursum est. Si enim Sadducæi quidem respuebant resurrectionem, Dominus autem (c) eam confirmabat (12), et Scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent, et virtutis Dei incredulos, idoneæ utique mortuis resuscitandis, postremo subjiciens: *Quoniam* (13) *autem* (d) *mortui resurgant*, sine dubio et confirmando esse quod negabatur; id est, resurrectionem mortuorum apud Deum (14) vivorum, talem quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, utriusque scilicet substantiæ humanæ. Neque enim si nupturos tunc negavit, ideo nec resurrecturos demonstravit (15). Atquin filios resurrectionis appellavit (16), per eam quodammodo nasci habentes, post quam non nubent, sed resuscitati, similes enim erunt angelis; (e) qua non nupturi, quia nec morituri; sed qua transituri in statum angelicum, per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ, resuscitatæ tamen, demutationem. Cæterum, nec quæreretur, nupturi sive morituri, necne, rursus essemus, si non ejus vel maxime substantiæ restitutio in dubium vocaretur, quæ proprie et morte et nuptiis fungitur, id est carnis. Habes igitur Dominum confirmantem adversus hæreticos Judæorum, quod et nunc negatur apud (f) Sadducæos Christianorum, solidam resurrectionem.

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Opponit *Pam. Fram.*
- (2) Occiditur *Rig. Ven.*
- (3) A Deo *omitt. Rhen. Seml.*
- (4) Subjuxit *Rig. Ven.*
- (5) Alter *omnes præter Jm.*
- (6) Enumeratos *Rig. Ven.*
- (7) Adfirmat *Rig. Ven.*
- (8) Ex *add. Rhen. Seml.*
- (9) Duodecim *add. Fran.*

- D (10) Ad dexteram tunc *Rig. Ven.*
- (11) Ex quo vel n. spes resurrectionis labefactatur, ex eo *Paris.*
- (12) Confirmat *Rhen. Seml.*
- (13) Quam *Rhen. Seml.*
- (14) Dominum *Rhen. Seml.*
- (15) Negabit... demonstrabit *Rhen. Seml.*
- (16) Appellat *Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXXVI. — (a) *Siquidem Sadducæi, neque animæ etc.* De illis hæreticis non semel hoc in opere, et aliis monui alicubi animæ immortalitatem, et eorum resurrectionem negasse. LE PR.

(b) *De carnis scilicet obtentu.* Quoniam deerant ad probanda commenta rationes legitimæ, fictas obtendebant Sadducæi, quærebantque a Christo de uxore maritorum septem, cujus esset uxor in resurrectione; quod frivolum non modo, sed ridiculum. LE PR.

(c) *Eam confirmabat.* Non male forsitan legeretur

confirmat, hoc magis placeret; id enim pressius loquitur et vehementius. LE PR.

(d) *Mortui resurgant.* Legerem *resurgunt*, vel *resurgent*. LE PR.

(e) *Qua non nupturi, quia nec morituri.* Post resurrectionem nuptiarum usus non exstabit; cum enim ad generis tantum humani propagationem institutæ sint, ubi cessat illa moriendi necessitas, cessat quoque illa propagationis forma. LE PR.

(f) *Sadducæos Christianorum.* Ut Sadducæi Judæo-

CAPUT XXXVII.

Sic, etsi (1) carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. (a) Nam quia durum et intolerabilem existimaverunt sermonem ejus, quasi vere carnem suam illis edendam determinasset; ut in spiritum (2) disponeret statum salutis, præmisit: Spiritus est qui vivificat; atque ita subjunxit: (b) Caro nihil prodest; (3) ad vivificandum scilicet. Exsequitur etiam quid velit intelligi spiritum: Verba quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt; sicut et supra: Qui audit sermones meos, et credit in eum qui me misit, habet vitam æternam, et in judicium non veniet, sed transiet (4) de morte ad vitam (Joan., V, VI). Itaque sermonem constituens vivificatorem, quia spiritus et vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, quia et sermo caro erat factus, proinde in causam vitæ appetendus, (c) et devorandus auditu, et ruminandus intellectu, et fide digerendus (5). Nam et paulo ante, carnem suam panem quoque cœlestem pronuntiavit, urgens usquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum (6) memoriam patrum, qui panes et carnes Ægyptiorum præverterant divinæ vocationi. Igitur conversus ad recogitatus illorum, quia senserat dispergendos (7): Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem? Quasi non liceat esse aliquid, quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit. Spiritus prodest, vivificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaque, secundum nos magis collocavit (8) utriusque propositionem. Ostendens enim quid prosit, et quid non prosit, pariter illuminavit, quid cui prosit, Spiritum scilicet carni mortificate vivificatorem. Veniet enim hora, inquit, cum mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent.

- (1) Licet si *Rhen.*
 (2) Spiritu *Pam. Fran.*
 (3) Sed inser. *Ihen. Seml.*
 (4) Transit *alii*; transiit *alii*.
 (5) Dirigendus *Rhen.*
 (6) Populorum *Rig. Ven.*

rum erant hæretici, ita hæreticos sui temporis Christianorum Sadducæos nominat. LE PR.

CAP. XXXVII. — (a) Nam quia durum et intolerabilem existimaverunt sermonem ejus, quasi vere carnem suam illis edendam determinasset. Præclare omnem hujusce dicti duritiem emollit Theodorus Heraclota: Σκληρὸς ἦν ἀληθῶς ὁ λόγος ἡνωμιζόμενος σαρκίματους τινὰς καὶ ἱμωβέτους τοὺς ἀκύνους ἀποσελεῖν. τοῖς δὲ πνευματικῶς τὰ πνευματικὰ ἐκλεμβάνουσιν, οὐδὲν ἐπείντο σκληρῶν, ἀλλὰ ἐμψυχοῦσθε ὑπάρχοντα, τὴν αἰώνιον εὐταίᾳ προπαντὸν αἰών. Vid. Aug., lib. IV de Doct. chr., cap. 15. Ric.

(b) Caro nihil prodest. Sic et materna propinquitatis nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset. Augustinus, lib. de sancta Virginitate. Ric.

(c) Et devorandus auditu. Metaphora hæc insolens ex eo ducitur, quod cum Christus sit Dei Verbum, et caro ejus panis, auditu devorari dicatur, ut panis ore devoratur. LE PR.

CAP. XXXVIII. — (d) Si ad fidem potius sequestrandam resurrectionis. Sequestrare est aliquid apud sequestrum deponere, ut in tuto sit. Unde re-sequestrata Jureconsultis. Expone igitur ad fidem futuræ

A Quid mortuum, nisi caro? et quid vox Dei, nisi sermo? et quid sermo, nisi spiritus? Merito carnem resuscitaturus, quod factus est ipse; et ex morte, quam passus est ipse; et ex sepulcro, quo illatus est ipse. Denique cum dicit: Ne miremini, quod veniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; et procedent, qui bona fecerunt, in vitæ resurrectionem; qui mala, in resurrectionem judicii; nemo jam poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumentis, nisi corpora et carnem; quia nec ipsa monumenta aliud, quam cadaverum stabula. Siquidem et ipsi homines veteres, id est, mortui per ignorantiam Dei, quos monumenta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis processuri in judicium, aperte prædicantur. Cæterum, quomodo de monumentis monumenta procedent?

CAPUT XXXVIII.

Post dicta Domini, facta etiam ejus quid sapere credamus, de capulis, de sepulcris, mortuos resuscitantis? Cui rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis, aut ad præsentem gratiam redanimationis, non adeo magnum illi denuo morituros suscitare (9). Enimvero, (d) si ad fidem potius sequestrandam futuræ resurrectionis, ergo et illa corporalis præscribitur, de documenti sui forma. Nec sustinebo dicentes, idcirco tunc resurrectionem animæ soli destinatam in carnem quoque præcucurrisse (10), quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animæ invisibilis, nisi per visibilis (11) substantiæ resurrectionem. Male Deum norunt, qui non putant illum posse, quod non putant; et tamen sciunt potuisse, si (e) instrumentum Joannis norunt. Qui enim animas adhuc solas martyrum, sub altari quiescentes, con-

LECTIONES VARIANTES.

- (7) Dispergendos *Rhen. Seml.*
 (8) Collucavit *Lat.*
 (9) Resuscitari *Rhen. Seml.*
 (10) Præcucurrisse *Rig. Ven.*
 (11) Invisibilis *Rig. Ven.*

COMMENTARIUS.

resurrectionis sequestrandam, id est, ut ita dicam, certificandam, et securitati vindicandam. Quod verbum etiam supra legitur, ni fallor. Porro cum paulo post dicit, ne aliter documenta præmississe, quam rem deposuisse videatur, explicat quid ante per fidem sequestrandam intellexerit. RHEX. — Non abundum ab interpretatione Rhenani; addo solum, sequestrum esse apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt, I. 209, D. de verb. signif.; inanis tamen hæc in lege videtur grammaticorum observatio, qui a sequendo dictum volunt. Sequester in Basil. *μισογνήτης* dicitur, suntque tres species. LE PR.

(e) Instrumentum Joannis norunt. Apud juris antistites instrumenta dicuntur tabulæ publicæ, quibus propter absentiam personarum fit probatio. Pariter Evangelium Joannis instrumentum dicitur. Quoniam religionis tradit mysteria, probat, et instruit; nam ab instruendo instrumentum dicitur I. argentarius, § edi. de edendo; familiare est Tertulliano sacram Scripturam vocare instrumentum, ut cap. 2 de Carne Christi, Tot originalia instrumenta, et hoc libro pluric, sequenti et alibi. LE PR.

spectui subdidit, posset utique et resurgentes oculis A exhibere sine carne. At ego Deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta præmissis, quam rem disposuisse videatur: imo, ne si exemplum resurrectionis sine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum vero exemplum majus est eo, cujus exemplum est. Majus est (1) autem, si animæ cum corpore resuscitabantur (2) in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiæ patrocineretur; quando exemplorum conditio illud potius expeteret, quod minus haberetur, animæ dico solius resurrectionem, velut gustum carnis etiam (3) resurrectionis suo in tempore. Atque adeo (4), secundum nostram veri (5) æstimationem (6), exempla illa mortuorum a Domino suscitatorum commendabant quidem et carnis et animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum; quæ tamen exempla eo minus aliquid edebant (non enim in gloriam, nec incorruptibilitatem, sed in mortem aliam suscitabantur), quam ediderit Christus.

CAPUT XXXIX.

Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur. Nam et Apostolis nullum aliud negotium fuit, dumtaxat apud Israel, quam (a) veteris Testamenti resignandi, et novi consignandi, potius jam Dei in Christo concionandi. Ita et de resurrectione nihil novi intulerunt (7), nisi quod et ipsam in gloriam Christi annuntiabant; de cætero, simplici et nota jam fide receptam, (b) sine ulla qualitatis questione, solis refragantibus Sadducæis. Adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem, quam aliter intelligi. Habes Paulum, apud summos sacerdotes sub tribuno inter Sadducæos et Phariseos fidei suæ professorem: *Viri*, inquit, *fratres, ego pharisæus sum, filius pharisæorum; de spe nunc et de resurrectione judicor apud vos; utique communi; ne quia jam transgressor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita, quam volebat*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) *Esset cod. Wouw.*
 (2) *Resuscitarentur cod. Wouw.*
 (3) *Etiã abest a Fran.*
 (4) *Ideo cod. Wouw.*
 (5) *Vero Ven.*
 (6) *Existimationem Fran. Pan.*

- (7) *Intulerant Rhen.*
 (8) *Extorquere Rhen. Seml.*
 (9) *Natæ Rhen.*
 (10) *De omitt. Rig. Ven.*
 (11) *Homine Rhen.*
 (12) *Nisi abest a Rhen.*

COMMENTARIUS.

CAP. XXXIX. — (a) *Veteris Testamenti resignandi et novi consignandi.* Optima metaphora notat Apostolos explicuisse vetus Testamentum, et novum confirmasse. Testamenti enim est aperiri resignatione, et consignatione stabiliri. Labor igitur prædicationis apostolicæ fuit veteris explicatio, et novi Testamenti confirmatio. LAC.

(b) *Sine ulla qualitatis questione.* Id est, absque ulla controversia qualis fuisset, nempe an corporis vel animæ; nam cum Sadducæis non erat dissidium utra resurrectio futura esset animæ an carnis, ut contra hereticos disputat Auctor, sed de substantia resurrectionis, quam absolute et integre negabant Sadducæi. LAC.

(c) *Per totum pene instrumentum.* B. Pauli Epistolas

videri rescindere, fidem resurrectionis utique confirmabat secundum Phariseos, respuens negatores ejus Sadducæos. Proinde et apud Agrippam, nihil se ait proferre, citra quam prophetæ annuntiassent. Ergo servabat resurrectionem quoque, qualem prophetæ annuntiarant. Nam et de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans, corporalem eam norat; in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prædicabat, qualem et Pharisei susceperant, et Dominus ipse defenderat, et Sadducæi, ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. Sed nec Athenienses aliam intellexerant a Paulo portendi: denique irriserant, non irrisuri omnino, si animæ solius restitutionem ab eo audissent; suscepissent enim vernaculæ suæ philosophiæ frequentiorum præsumptionem. At ubi nationes præconium resurrectionis, inauditæ retro, ipsa novitate concussit, et digna incredulitas rei tantæ quæstionibus fidem torquere (8) cœpit, tunc et Apostolus (c) per totum pene instrumentum fidem hujus spei corroborare curavit, et esse eam ostendens, et nondum transactam, et (de quo magis quærebatur) corporalem, et (quod insuper dubitabatur) non aliter corporalem.

CAPUT XL.

Nihil autem mirum, si et ex ipsius instrumento capientur argumenta, cum oporteat hæreses esse; quæ esse non possent, si non et perperam Scripturæ intelligi possent. Nactæ (9) denique hæreses duos homines ab Apostolo editos, interiorem, id est animam, et exteriorem, id est carnem; salutem quidem animæ, id est interiori homini, exitium vero carni, id est exteriori, adjudicaverunt; quia scriptum sit Corinthiis: *Nam etsi homo noster exterior corrumpitur, sed interior renovatur de (10) die et die.* Porro, nec anima per semetipsam homo, quæ figmento jam homini (11) appellato postea inserta est; nec caro sine anima homo, quæ, post exilium animæ, cadaver inscribitur. Ita vocabulum *homo* consertarum substantiarum duarum quodam modo fibula est: sub quo vocabulo, non possunt esse nisi (12) coherentes. (d) Porro, Apostolus interiorem hominem, (e) non

indicat teste Rhenano, in quibus validæ resurrectionis probationes afferuntur. Vides hoc in capite non semel Scripturam instrumentum dixisse. LE PR.

CAP. XL. — (d) *Porro Apostolus interiorem, etc.* Diverse accipit Apostolus interiorem, atque exteriorem hominem, cap. VII ad Rom. ac in II Cor. IV: nam illic exterior homo est concupiscentia, interior charitas et spiritus; scilicet homo concupiscentis, et homo spiritu renovatus. At hic homo exterior est ipse corporalis homo quatenus visibilis, tangibilis, et denique sensibilis et patibilis, et qui injurias extrinsecus suscipere possit; interior vero, quatenus mente invisibilis constat, quæ corporis afflictiones fortiter et egregie sustinet. LAC.

(e) *Non tam animam quam mentem et animum, etc.*

tam animam, quam mentem atque animum intelligi mavult, id est, non substantiam ipsam, sed substantiæ saporem. Siquidem Ephesiis scribens, in interiorē hominem habitare Christum (a), sensibus utique (b) intimandum (1) Dominum significavit. Denique adjunxit (Eph. III) : *Per fidem*, et *In cordibus vestris*, et *In dilectione*; fidem quidem et dilectionem, non substantiva animæ ponens, sed conceptiva. In cordibus autem dicens, quæ substantiva sunt carnis, jam et ipsum interiorē hominem carni deputavit, quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorē quidem hominem corrumpi allegavit, interiorē vero renovari de (2) die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiat: sed quam in istius vitæ spatio, ante mortem, et usque ad mortem, vexationibus et pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur. Nam et homo interior hic utique renovari habebit per suggestum spiritus, proficiens fide et disciplina de (3) die ac die, non illic, id est, non post resurrectionem, ubi non utique de (4) die ac die renovari habemus, sed semel ad summam. De sequentibus discite: *Quod enim ad præsens est*, inquit (II Cor. IV), *temporale et leve pressuræ nostræ (c), per supergressum, in supergressum (5), æternam gloriæ pondus perficiet in (6) nobis, non intuentibus quæ videntur, id est passiones; sed quæ non videntur, id est mercedes: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ vero non videntur, æterna sunt (7)*. Pressuras enim et læsuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leves et temporales, idcirco contemnendās affirmat, præferens mercedum æternarum, invisibilium, et gloriæ pondus, in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeo non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum ad resurrectionem expellendam exteriori homini adscribunt. Sic et alibi: *Siquidem, ait (Rom. VIII), (d) compatimur, uti et conglorificemur;*

- (1) Initiandum *Rig. Ven.*
 (2, 3, 4) *De abest a Rhen. Rig. Ven. Seml.*
 (5) *In supergressum omitt. Rhen. Seml. Pam.*
 (6) *Perfici a Rhen. Seml.*
 (7) *Sunt abest Rig. Ven.*
 (8) *Dicit Rhen. Seml.*
 (9) *Et add. Rhen. Seml.*

Discrimen inter animam et animum Philosophi, vel notant, vel supponunt. Animus enim pro mente accipitur, scilicet prout fungitur intellectualibus officiis; anima vero prout corpus vegetat, et officinas sensuum et membrorum munia procurat. Hæc accipitur pro natura et substantia rei, ille pro egregia dispositione. **LAC.**

(a) *In interiorē hominem habitare Christum.* Etiam hic expressit quod græce est: *εις τὸν ἴσω ἄνθρωπον*, conjungens interim illud sequentibus, cum aliæ editiones omnes, etiam Syriaca, jungant præcedentibus. **PAM.**

(b) *Intimandum.* Vocabulum ejus ætatis vulgo frequens. Intimare pro intimum reddere. **RHEN.**

(c) *Per supergressum in supergressum.* Sic legitur in exemplaribus. Expressit autem græca Pauli: *καθ' ἑπιπέδων εἰς ὑπερπέδων*. Sic infra, *superquam supra gravati sumus citra vires*, quod Paulus dixit: *καθ' ὑπερ-*

A reputo enim non dignas esse passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ in nos habet revelari. Et hic minora ostendit incommoda præmiis suis. Porro, si per carnem compatimur, ejus est proprie passionibus corrumpi, ejusdem erit et quod pro compassione reponitur. Atque adeo carni adscribit pressurarum proprietatem, (c) ut et supra dicit (8): *Cum venissemus autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra.* Dehinc, ut (9) animæ daret compassionem: (f) *In omnibus, inquit (II Cor. VII), compressi: extrinsecus pugna, debellantes scilicet carnem; intrinsecus timor, afflicti scilicet animam.* Adeo etsi corrumpitur homo exterior, non ut amittens resurrectionem, sed ut sustinens vexationem, corrumpi intelligitur (10). Et hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, sicut et compati. Secundum collegia laborum, consortia etiam (11) decurrant necesse est præmiorum.

CAPUT XLI.

Eandem adhuc sententiam exequitur, remunerationes vexationibus præferens. *Scimus enim, inquit (II Cor. V), quoniam, etsi terrena domus nostra hujus (12) tabernaculi dissolvetur, habemus domum non manufactam, æternam in cælis; id est, per hoc quod dissolvetur caro nostra per passiones, (13) domicilium consecuturi sumus in cælis.* Meminerat Evangelicæ definitionis (14) (Matth. V): *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quia illorum est regnum cælorum.* Non tamen carnis restitutionem negavit, si compensationem mercedis opposuit; cum ipsi compensatio debeatur, cui dissolutio deputatur (15), scilicet carni. Sed quia domum dixerat carnem, eleganter voluit et in mercedis comparatione vocabulo domus uti; ipsi domui, quæ dissolvetur per passionem, meliorem domum repromittens per resurrectionem; nam et Dominus *multas mansiones*, quasi domus, apud Patrem repromittit (Joan. XIV): quamquam et (16) de domicilio mundi (g) potest intelligi, quo dis-

LECTIONES VARIANTES.

- (10) *Intelligeretur Rhen. Seml.*
 (11) *Quoque Rhen. Seml.*
 (12) *Nostri Rhen. Seml.*
 (13) *Quod add. Rhen.*
 (14) *Definitionis Rhen. Seml.*
 (15) *Reputatur Rhen. Seml.*
 (16) *Nec Rig. Ven.*

D

COMMENTARIUS.

εὐλὴν ὑπὲρ δύναμιν. **RIG.**

(d) *Compatimur, uti et conglorificemur.* Hic etiam transfert proprie voces græcas *ἑπιπερ*, siquidem, ac *συνδοξασόμεν*, conglorificemur. Item *λογίζομαι*, reputo. *Compati* autem accipitur, pro simul pati, et proinde etiam sic intelligenda, quam mox habet Auctor vox, *compassio*. **PAM.**

(e) *Ut et supra dicit (nempe Paulus): Cum venissemus, etc.* Auctor per illud, *supra*, intelligit iterum Epist. II ad Corinth. de ejus potissimum locis hoc cap. tractat; nam reperitur hæc scriptura II Corinth. Nisi forte malit quis eum sequi ordinem Marcionis in libris adv. eundem observatum, qui per qui Epistolam ad Romanos, ex qua immediate ante testimonium produxerat, postpouat Epistolam ad Corinthios. **PAM.**

(f) *In omnibus, inquit, compressi.* Etiam hoc ad verbum ex græco: *ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι*. **PAM.**

CAP. XLI. — (g) *Quamquam et de domicilio*

m esse referendum, carni interdum deputa-
1), quia (2) per carnem administratur; et ideo
re ait delinquentiam in carne, quia et anima, a
(3) delinquentia inducitur, inquinata est carnis,
licet quidem, sed non suo, verum delinquen-
tamine. Nam et alibi: *Quomodo, inquit, etiam
velut viventes in mundo, sententiam fertis?* non
rituos scribens, sed ad eos qui desinere deberent
ialiter vivere.

CAPUT XLVII.

enim erit vita mundialis, (a) qua (4) veterem
em dixit confixum esse Christo, non corpora-
1), sed moralitatem (5). Cæterum, si non ita
us, non est corporalitas nostra confixa, nec
n Christi caro nostra perpressa est; sed quem-
tum adjecit: *Uti (b) evacuetur corpus delinquen-*
per emendationem vitæ, non per interitum sub-
e; sicut ait: *Uti hactenus delinquentiæ serviamus,*
hac ratione commortui (6) Christo, credamus
etiam concivimus (7) illi. *Sic enim, inquit, et
utate mortuos quidem vos; cuiam? carni? Non,
linquentiæ. Ergo salvi erunt carni; viventes
Deo in Christo Jesu; per carnem utique, cui
non erunt; delinquentiæ scilicet (8) mortui,
rni. Nam et adhuc ingerit: *Ne ergo regnaverit
ore vestro mortali delinquentia, ad obaudiendum
ad exhibendum membra vestra arma injustitiæ, de-
tiæ: sed exhibete vosmetipsos Deo, velut ex mortuis
non velut vivos, sed velut ex mortuis vivos; et
vestra, arma justitiæ. Et rursus: *Sicut exhibui-
membra vestra famula immunditiæ et iniquita-
ad iniquitatem; ita et nunc exhibete membra
famula justitiæ, in sacrificium (10). Cum enim
setis delinquentiæ, liberi eratis justitiæ. Quem
uctum habebatis super his, de quibus nunc con-
ini? finis enim (11) illorum mors. Nunc vero***

*liberi facti a delinquentia, famulati autem Deo, habetis
fructum vestrum in sacrificium (12); finem autem, vitam
æternam. (d) Stipendia enim delinquentiæ, mors; do-
nativum autem Dei, vita æterna in Christo Jesu Domino
nostro. Ita, per totam (13) hanc sensuum seriem, ab
injustitiæ et delinquentia membra nostra diveliens,
et justitiæ et sanctimonici adjungens, et transferens
eadem a stipendio mortis ad donativum vitæ æternæ,
carni utique compensationem salutis repromittit, cui
nullam omnino competisset imperari propriam sanc-
timonici et justitiæ disciplinam, si non ipsius esset
et præmium disciplinæ: sed nec ipsum baptisma
committi, si (14) per regenerationem, non etiam
restitutioni inauguraretur, hoc quoque Apostolo in-
gerente: *An ignoratis, quod quicumque in Christum
B Jesum (15) tincti sumus, in mortem ejus tincti sumus?
Consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti
quemadmodum surrexit Christus a mortuis, ita et nos
in novitate vitæ incedamus. Ac ne de ista tantum vita
putes dictum, quæ ex fide per baptisma in novitate
vivenda (16) est, providentissime adstruit: *Si enim
complantati (17) fuerimus simulacro mortis Christi, ita
et resurrectionis erimus. (e) Per simulacrum enim mori-
mur in baptisate, sed per veritatem resurgi-
mus (18) in carne, sicut et Christus: *Ut, sicut regnavit
in morte delictum, ita et gratia regnet per justitiam
in vitam sempiternam per Jesum Christum Dominum
nostrum. Quomodo ita (19), si non æque in carne?
Ubi enim mors, ibi et vita post mortem; quia et vita
ibi ante; ubi postea mors. Nam si regnum mortis
C nihil operatur, quam carnis dissolutionem; proinde
vitam, contrariam morti, contrarium oportet operari,
id est, carnis redintegrationem; uti sicut devoraverat
mors invalescendo, ita et mortali devorato ab im-
mortalitate, audire possit: (f) *Ubi est, mors, aculeus
tuus? ubi est, mors, contentio tua? Sic enim et gratia*****

LECTIONES VARIANTES.

deputandum Rhen. Jun.
propter carnem et add. Rhen. Seml.
animæ Rhen. Seml. abest a qua.
quam Rhen. Seml.
mortalitatem Pam. Fran. Rig. Ven.
et inser. Rhen. Seml.
convivemus Pam. Fran.
scilicet abest a Rhen. Seml.
iniquitatem alii.
Sacrificium Rhen. Seml.

(11) Ergo Rhen. Seml.
(12) Sacrificium Rhen. Seml. Ven.
(13) Portam alii.
(14) Si omitt. Rhen. Seml.
(15) Jesum omitt. Rhen. Seml.
(16) Incedenda Pam. Par. Fran.
(17) Consepulti Pam. Par. Fran.
(18) Resurgemus Pam. Fran.
(19) Ista Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

. XLVII. — (a) *Qua veterem hominem. Existit*
olim nonnulli veterem hominem esse corpus,
vero animam; at interpretatio illa non ad-
r. Nam Apostolus, *Rom. VI*, nihil aliud per
n hominem intelligit, quam vitam antea actam
atis; per novum autem reformationem illam
bristo facta, dum scelera nostra sanguine suo
ut, evacuato illo vetere homine, in veram nos
et libertatem. LE PR.

Evacuetur corpus delinquentiæ. De hac voce
iam jam monuimus. Vulgata versio: *ut de-
corpus peccati.* Propius ad sensum græcæ
εὐακρῶθῃ vertisse mihi videtur Tertullianus.

LE PR.

Membra vestra famula immunditiæ. More suo
vocem δούλα exprimit. *Famulantia* dixit
onymus ad Pamm. contra Joann. Hierosol.

LE PR.

(d) *Stipendia enim delinquentiæ, mors; donativum
autem Dei, etc.* Stipendium merces erat militum qui
merebant; donativum autem donum erat militibus
ab imperatore erogari solitum. Quemadmodum igitur
voce castrensi stipendium ex B. Pauli interpretatione
usus fuerat, apte hanc vocem in eadem metaphora
persistens usurpavit. LE PR.

(e) *Per simulacrum enim morimur in baptisate.*
Baptizamur pro mortuis. Mergimur quasi mortem
subeamus. Emergimus, ut reviviscentes. RIC. — Ne
responderent hæretici eodem modo resurrecturos
cum Christo, sicut et mortui sumus, scilicet quia
mystice et figurate tantum mortui cum Christo sumus
in baptismo, sic etiam resurrecturos solum mystice
et spiritaliter, non vere; observat Tertullianus
typum et mysterium esse dumtaxat in morte nostra,
non in resurrectione, nam vere resurgemus. LAC.
(f) *Ubi est mors aculeus tuus?* Sic leg. cap. 51

(a) Constat, non tantum ossa durare, verum et dentes incorruptos perennare; quæ ut semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremo, etsi tunc devoratum invenietur mortale in omnibus mortuis, certe a morte, certe ab ævo, certe per ætatem; numquid a (1) vita, numquid a superindumento, numquid ab immortalitatis ingestu? Porro, quæ ab his (2) ait devoratum iri mortale, ab aliis negavit. Et utique hoc a divinis viribus, non a naturalibus legibus perfici præstarique conveniet! Ergo cum a vita habeat devorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est, ut devoretur, et devorari, ut demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod accenditur, alibi necessarium affirmare, alibi non. Sic et cum infulcit: *Siquidem exuti, non nudi inveniamur* (3), de eis scilicet qui non in vita, nec in carne deprehendentur a die Domini; non alias negavit nudos, quos prædixit exutos, nisi quia revesitios voluit intelligi eadem substantia, qua fuerant spoliati. Ut nudi enim invenientur, carne deposita, vel ex parte discissa, sive detrita: et hoc enim nuditas potest dici. Dehinc (4) recipient eam, ut, redinduti carnem, fieri possint etiam superinduti immortalitatem. Superindui enim, nisi vestito jam, convenire non poterit.

CAPUT XLIII.

Proinde cum dicit: *Itaque (b) confisi semper, et scientes quod cum (c) immoramur in corpore, peregrinamur* (5) *a Domino: per fidem enim incedimus, non per speciem*; manifestatum est hoc quoque non pertinere ad offuscationem carnis, quasi separantis nos a Domino. Et hic enim exhortatio fastidiendæ vitæ hujus obvertitur; siquidem peregrinamur a Domino quamdiu vivimus, per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re; et ideo subjungit: *Fidentes autem, et bonum ducentes* (6) *magis peregrinari a corpore, et immorari ad Dominum: scilicet ut per spe-*

- (1) E *Rhen. Seml.*
 (2) Quia his *Ihen. Seml.*
 (3) Inveniamur nudi *Rhen. Ven.*
 (4) Et *add. Pam. Fran.*
 (5) Peregrinemur *Ihen. Seml.*
 (6) Dicientes *Rhen. Seml.*
 (7) Hic et *Pam. Fran.*
 (8) Scilicet paradiso *Rhen. Seml.*

pus repertum Sixti IV temporibus, sine ulla sui jactura. Quin imo in eo implexi videbantur capilli aureo reticulo, in quos ut et in totum corpus, nihil poterat an. plusquam 1500 spatium. LE PR.

(a) *Constat non tantum ossa durare, verum et dentes.* Plato in Phædone: *ἐνια δὲ μέρος τοῦ σώματος, καὶ ἐν σαπῆ, δοτᾷ τε καὶ νῦρα καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα ὅμοι, ὡς ἱπὸς εἰπῆν, ἀθάνατά ἐστιν.* RIG.

CAP. XLIII. — (b) *Confisi semper.* Ex græco θεῶν-ος transtulit. LE PR.

(c) *Immoramur in corpore, peregrinamur a Domino.* Illud etiam Græce ἐκδομένους explicat. LE PR.

(d) *Defecerant autem Apostolo verba.* Admonuit Theophylactus prudenter mortis et vitæ nomina tacuisse Apostolum, et mortem vocasse præsentiam ad Dominum, sive immorationem, vitam vero peregrina-

tionem magis incedamus, quam per fidem; per rem potius, quam per spem. Vides quam et hic (7) corporum contemptum ad martyriorum præstantiam referat. Nemo enim peregrinatus a corpore, statim immoratur penes Dominum, nisi ex martyrii prærogativa; paradiso scilicet (8), non inferis, deversurus (9). (d) Defecerant autem Apostolo verba ad significandum de corpore excessum? An ratione etiam nove loquitur? Temporalem enim abstentiam a corpore volens significare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur, etiam revertetur in domicilium. Exiit etiam ad omnes: *Et ideo* (10) *gestimus*, inquit (II Cor. V), *sive peregrinantes, sive immorantes, placentes Deo esse* (11). *Omnes enim manifestari nos oportet pro tribunali* (12) *Christi Jesu.* Si omnes, et totos: B si totos, et interiores et exteriores, id est, tam animas quam et corpora: (e) *Ut unusquisque*, inquit, *reportet* (15) *per corpus secundum quæ gessit, bonum, seu malum.* Hoc jam quomodo legas, quaero; quasi (f) turbate enim per hyperbaton struxit (14): utrumne quæ per corpus reportanda erunt, an quæ per corpus gesta sunt? Sed et si quæ per corpus reportanda sunt, corporalis indubitata resurrectio est: et si quæ per corpus gesta sunt (g), per corpus utique pensanda sunt, per quæ et gesta sunt. Ita et totus hic a capite tractatus Apostoli, tali clausula detextus qua carnis resurrectio ostenditur, secundum hæc erit intelligendus quæ cum clausula consonant.

CAPUT XLIV.

Si enim adhuc ad superiora respectes, unde mentio hominis exterioris et interioris inducta est, nonne et dignitatem et spem carnis integram invenies? Dum (15) enim de lumine, quod illuxerit Deus in cordibus nostris, ad illuminationem agnitionis gloriæ suæ, in persona Christi, dicit habere nos thesaurum istum in testaceis vasis, scilicet in carne; utrumne quia testacea est, secundum originem in (16) limo, destruetur;

LECTIONES VARIANTES.

- (9) Diversurus *alii.*
 (10) Et ideo *del. Rhen. Seml.*
 (11) Placere illi *Par. Fran.*
 (12) Ante tribunal *Pam. Fran.*
 (13) Quæ *add. Fran. Rig. Ven.*
 (14) Instruxit *Ihen. Seml.*
 (15) Cum *Rhen. Seml.*
 (16) Scilicet ex *Pam. Fran.*

D

COMMENTARIUS.

nationem et absentiam. LAC.

(e) *Ut unusquisque, inquit, reportet.* Vulgatus, *refert unusquisque propria corporis.* Diversitatem lectionis micæ tantum literæ defectus fecit. Vulgatus legit: *ἰδία τοῦ σώματος*; at Tertullianus, *διὰ τοῦ σώματος*; et in grævis cod. ita legitur, et sequuntur Syriacus, Theoph. Oecumenius. Apud Tertullianum, Cod., Angli habebat, *præterita corporis.* LAC.

(f) *Turbate enim per hyperbaton struxit.* Hyperbati figura grammatica, cum transgressio verbi sit quasi turbata et impedita oratione: longius enim verbum positum facit hyperbaton, ut si illud, *per corpus*, cum verbo *gessit* connectatur. LAC.

(g) *Per corpus utique pensanda sunt.* Luenda seu remuneranda sunt. Theodoretus similiter exponit, colligens cum Tertulliano resurrectionem. LAC.

ut (1) vicarium baptismi (a) profuturum existimarent ad spem resurrectionis; quæ nisi corporalis, non alias hic (2) baptismate corporali obligaretur. *Quid et (3) ipsos baptizari, ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt?* Anima enim, non lavatione, sed responsione sancitur. *Quid et nos, inquit, omni hora periclitamur?* Utique per carnem. *Quotidie morior, utique periculis carnis, per quam et depugnavit ad bestias Ephesi; illas scilicet (b) bestias Asiaticæ pressuræ, de qua in secunda ad eosdem: Nolumus enim vos ignorare, fratres, de pressuræ nostræ apud Asiam, quod superquam supragravati (4) sumus citra vires, uti de vita hæsitaremus.* Omnia hæc, nisi fallor, eo enumerat, ut, nolens vanam credi carnis conflictationem, indubitate velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio ejus, cujus nulla erit resurrectio. *Sed dicet quis: Quomodo resurgent mortui? quo autem corpore venient?* Jam hic de qualitatibus corporum disserit; an eadem ipsa, an alia resumantur. Sed cum ejusmodi quæstio posterior habeatur, sufficere interim ex hoc quoque corporalem definiri resurrectionem, cum de qualitate corporum quæritur.

CAPUT XLIX.

Ventum est nunc ad carnem et sanguinem revera totius quæstionis, quas (5) substantias, quali conditione exheredaverit Apostolus a Dei regno; æque de antecedentibus discere est. *Primus, inquit, homo de terra choicus, id est limacius, id est Adam; secundus homo de cælo, id est sermo Dei, id est Christus; non alias tamen homo, licet de cælo, nisi quia et ipse caro atque anima, quod homo, quod Adam; nam et (6) supra novissimus Adam dictus (7), de consortio substantiæ commercium nominis traxit; quia nec Adam ex semine caro, quod et Christus. Qualis ergo choicus, tales et choici; qualis cælestis, tales et cælestes.* Substantia tales? an primo disciplina, dehinc et dignitate, quam et disciplina captavit? Atquin, substantia nullo modo separabuntur choici atque cælestes, semel ab Apostolo homines dicti. Si enim et Christus solus vere cælestis, imo et supercælestis, homo tamen, qua (8) caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum conditione a choica qualitate dis-

cernitur: proinde et qui cælestes secundum illum, non de substantia præsentis, sed de futura claritate cælestes prædicati intelliguntur; quia et retro, unde distinctio ista manavit de dignitatis differentia, ea est alia supercælestium gloria, alia superterrenorum, et alia solis, alia lunæ, alia stellarum; quia et stella a stella differt in gloria, non tamen in substantia. Denique, præmissa differentia dignitatis in eadem substantia et nunc sectandæ et tunc capessendæ, subjungit etiam exhortationem, ut et hic habitum Christi sectemur ex disciplina, et illic fastigium consequamur ex gloria: *Sicut portavimus imaginem choici, portemus etiam imaginem supercælestis.* Portavimus enim imaginem choici per collegium transgressionis, per consortium mortis, per exilium paradisi. Nam etsi (9) in carne hic portatur (10) imago Adæ, sed non carnem monemur exponere (11). Si non carnem, ergo conversationem, ut proinde et cælestis imaginem gestemus in nobis; non jam dei (12), nec jam in cælo constituti; sed (c) secundum lineamenta Christi incedentes in sanctitate, et justitia, et veritate. Atque adeo ad disciplinam totum hoc dirigit, ut hic dicat portandam imaginem Christi in ista carne, et in isto tempore disciplinæ. *Portemus enim præceptivo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia substantia est, quam caro et anima; aut si (15) quam aliam, id est, cælestem substantiam hæc fides spectat, huic tamen repromissa sit, cui ad illam elaborare mandatur.* Cum igitur imaginem et choici et cælestis in conversatione constituat, illam egerendam (14), hanc vero sectandam; dehinc adjungat (15): *Hoc enim dico, id est, propter ea quæ (16) supra dixi (conjunctio est enim sensus supplementum antecedentibus reddens), quod caro et sanguis regnum Dei hæreditati possidere non possunt; nihil aliud intelligi mandat (17) carnem et sanguinem, quam supradictam imaginem choici: quæ si in conversatione censetur vetustatis, conversatio autem vetustatis non capit (18) Dei regnum, proinde caro et sanguis, non capiendæ Dei regnum, ad conversationem rediguntur vetustatis (19).* Plane, si nunquam Apostolus pro operibus substantiam posuit, nec hic ita utatur. Si vero in carne adhuc constitutos, nega-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ut abest a Pam. Par. Fran.
 (2) Non nisi alias *Ithen. Seml.* non alias sic Pam. Paris. D Fran. non alias in cod. *Woon.*
 (3) Qui *Rhen. Seml.*
 (4) Supergravati alii.
 (5) Quasi Pam. Fran.
 (6) Etsi *Rhen. Seml.*
 (7) Dicet *Rhen. Seml.*
 (8) Quam *Rhen. Seml.*
 (9) Si et Pam. Par.

- (10) Sic putatur *Rhen. Seml.*
 (11) Ponere Pam. Par. Fran.
 (12) Dii forte melius. *Edd.*
 (13) Aut et si *Ithen. Seml.*
 (14) Gerendam *Rhen. Seml.*
 (15) Adjungit *Rhen. Seml.*
 (16) Quæ? quæ *Rhen.*
 (17) Mandant Pam. Par. Fran.
 (18) Capiat *Ithen. Seml.*
 (19) Veritatis *Ithen. Seml.*

COMMENTARIUS.

nulla, ut robor consequentiæ divi Pauli a resurrectione Christi ostenderetur. Lac.

(a) *Vicarium baptismi.* Sic vicariam mortem dixit Fabius Declam. 49. Ric.

(b) *Bestias asiaticæ pressuræ.* An per has bestias intelligat seditionem Ephesi a Demetrio argentario concitatam, non facile dicerem; pace tamen eruditorum hominum dixerim; nam cum bestiis pugnasse certum est; sed pugna illa Ephesi contigit post scrip-

tam epistolam hanc, quam scripsit Ephesi. LE FR.

CAP. XLIV. — (c) *Secundum lineamenta Christi incedentes.* Imitantes conversationem, quam Christus gessit in carne. Bernardus *serm. in psal. XC.* Unde scilicet agnoscendus præ cæteris Christus, sanctitate, justitia, veritate. Sic, libro ad Marcionem II, Lucas Dei habere anima dicitur, qua immortalis, qua libera et sui arbitrii, qua præscia plerumque, capax intellectus et scientiæ. Ric.

veterem hominem, non secundum alicujus substantie senium. Neque enim carnem præcipit deponamus, sed quæ et alibi carnalia ostendit; opera, non corpora accusans, de quibus et hic subjicit: *Deponentes mendocium, loquimini veritatem unusquisque ad proximum suum, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autem, et nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. Neque dederitis locum diabolo* (1). *Qui jurabatur* (2), *jam non furetur, imo potius laboret, operando manibus, uti habeat impartire indigentibus. Omnis sermo turpis non procedat ex ore vestro, sed qui sit optimus ad adificationem fidei, ut gratiam audientibus præstet. Et nolite contristare Spiritum Dei Sanctum, in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo, et ira, et clamor, et blasphemia, et indignatio* (3) *auferatur a vobis, cum omni malitia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus vobis donavit in Christo*. Igitur qui carnem veterem hominem existimant, cur non mortem sibi properant, ut, vetere homine deposito, præceptis Apostoli occurrant? Nos enim qui totam fidem in carne administrandam credidimus, imo et per carnem, cujus est et os ad proferendum optimum quemque sermonem, et lingua ad non blasphemandum, et cor ad non indignandum, et manus ad operandum et largiendum; tam vetustatem hominis, quam novitatem, ad moralem, non ad substantialem differentiam pertinere defendimus. Atque ita, pariter agnoscimus, hominem qui secundum pristinam conversationem vetus fuerit, eundem et corrumpi ita dictum secundum concupiscentiam seductionis, quemadmodum et veterem secundum pristinam conversationem, non secundum carnem per interitum perpetuum; cæterum, carne tam salvum quam eundem, utpote vitiosam disciplinam, non corpulentiam exutum.

CAPUT XLVI.

Talem ubique Apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem, ut carnem damnare videatur; sed ne ita quis existimet, ex aliorum vel coherentium sensuum suggestu procurantem. Nam et dicens (Rom. VIII), *eos qui in carne sunt* (4), *Deo placere non posse*, statim de pravo intellectu ad integrum revocat, adjiciens: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu*. Eos enim quos in carne esse constabat, negando in carne esse, in operibus carnis non esse monstrabat; atque ita (5) illos demum Deo placere non posse, non qui in carne essent, sed qui carna-

liter viverent; placere autem Deo illos, qui in carne positi, secundum spiritum incederent. Et rursus: *Corpus quidem, ait, mortuum, sed (a) propter delinquentiam*; sicut *spiritum vitam propter justitiam*. Vitam autem morti opponens in carne constituta, sine dubio illic et vitam repromisit ex justitia, ubi mortem determinavit ex delinquentia. Cæterum frustra opposuit vitam mori, si non est illic ubi est et ipsa, cui eam opposuit, excludendæ utique de corpore. Porro, si vita mortem de corpore excludit, non potest id perficere, nisi illic (6) penetret, ubi est quod excludit. Et quid ego nodosius, cum Apostolus absolutius? *Si enim, inquit, spiritus ejus qui suscitavit Jesum, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum a mortuis, suscitabit (7) et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis*; ut et si animam quis corpus mortale præsumperit, cum hoc ei carnem negare non possit, carnis quoque resurrectionem cogatur agnoscere, secundum ejusdem status communionem. Ex sequentibus adhuc discas, opera carnis damnari, non ipsam: *Itaque, fratres, ait, debitores sumus, non carni, ut (8) secundum carnem vivamus: si enim secundum carnem vixeritis, futurum est ut moriamini; si vero spiritu carnis actus mortificaveritis, vivetis*. Porro, ut ad singula quæque respondeamus, si in carne constitutus, secundum spiritum tamen degentibus, salus repromittitur; jam non caro adversatur salutem, sed operatio carnis. Operationem autem carnis exclusa, quæ causa est mortis, salva jam caro ostenditur, causa carens mortis. *Lex enim, inquit, spiritus vitæ (b) in Christo Jesu manumisit me a lege delinquentiæ et mortis*; certe quam præmisit habitare in membris nostris (9). Ergo jam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ, a quibus manumissa sunt. *Quod enim invalidum erat legis, in quo infirmabatur per carnem, misso Deus Filio suo in simulacro carnis delinquentiæ, et per delinquentiam (10) damnavit delinquentiam in carne, non carnem in delinquentia*: neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia, caro absoluta est: sicut, indemndata ea, legi mortis et delinquentiæ obstricta est. Sic et (11) sensum carnis, mortem appellavit; dehinc et inimicitiam ad Deum, sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiæ ipsi? Plane, si probaveris aliquid carnem de suo sapere. Si vero sine anima nullius est sensus, intellige sensum carnis ad

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Diabolo locum *Rhen. Seml.*
 (2) *Furatur Rhen. Seml.*
 (3) Et indignatio *non hab. Rhen. Seml.*
 (4) *Sint Rhen. Seml.*
 (5) Ita *omitt. Rig. Ven.*
 (6) *Illud Pam. Ihen. Seml. illæ cod. Frouw.*

- (7) *Vivificabit Pam. Fran.*
 (8) *Ad vivendum si Rhen. ad vivendum secundum carnem. Si Jun.*
 (9) *Vestris Rhen. Seml.*
 (10) *Carnem Ihen. Seml.*
 (11) *Etsi Rhen. Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) CAP. XLVI. — *Propter delinquentiam*. Vox hæc multoties usurpatur ab hoc auctore pro peccato; ubi enim Apostolus peccatum dicit, delinquentiam vocat. LE PA.

(b) *In Christo Jesu manumisit me*. Servi eramus omnes et Satanæ mancipati, sed Christi lex jugum

servitutis a nostris cervicibus excussit. Hic manumissionis nomine utitur Jurisconsultis solemniter, qui tres manumissionis species observant, per censum, per vindictam, et per testamentum. Tribus autem modis illis nos manumisit Christus. LE PA.

puriora (a); idem tamen et substantia et forma, qua A ascendit; talis etiam descensus, ut angeli affirmant; (b) agnoscendus (1) scilicet eis qui illum convulneraverunt. Illic *sequester Dei atque hominum* (I Tim. II) appellatus, ex utriusque partis deposito commissio sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrhabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis *arrhabonem spiritus* (II Cor. V) reliquit, (c) ita et a nobis arrhabonem carnis accepit, et vexit in cælum pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. Securi (2) estote, caro et sanguis; (d) usurpatis et cælum et regnum Dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent et in cælo Christum, qui vobis cælum negaverunt. Ita nec corruptela, inquit, (3) *in corruptelam hæreditati habebit*; non ut carnem et sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ per mortem scilicet (siquidem mors est, quæ carnem et sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit); sed, quoniam opera carnis et sanguinis non posse consequi regnum Dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est morti, cui carnis et sanguinis opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nam et paulo post, ipsius mortis quodam modo mortem expressit: *Devorata est mors*, dicens (I Cor. XV), *in contentionem* (4). *Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio* (5) *tua? Aculeus autem mortis delinquentiæ*; hæc erit corruptela: *virtus autem delinquentiæ, lex*: illa alia sine dubio, quam (e) constituit in membris suis militantem adversus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra voluntatem. Nam et (6) supra novissi-

mun inimicum, mortem, evacuari ait. Hoc modo, nec corruptela hæreditatem (7) incorruptelæ consequetur (8), id est, nec mors perseverabit (9). Quando, et quomodo defectura? *Cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in novissima tuba et mortui resurgent incorrupti*. Qui hi, nisi qui ante corrupti, id est, corpora, id est, caro et sanguis? *Et nos demutabimur* (10). De qua habitudine, nisi in qua deprehendemur? *Oportet enim corruptivum istud induere incorruptionem, et mortale istud induere immortalitatem*. Quid mortale, nisi caro? quid corruptivum, nisi sanguis? Ac ne putes (11) aliud sentire Apostolum providentem tibi, et, ut de carne dictum intelligas, laborantem, eum dicit, *istud corruptivum, (f) et, istud mortale, cutem ipsam tenens, dicit*. Certe *istud* nisi de subjecto, nisi de comparenti pronuntiasse non potuit. Demonstrationis corporalis est verbum. Aliud autem (12) corruptivum, aliud corruptela; et aliud mortale, et aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita, quæ patiuntur corruptelam et mortalitatem, caro scilicet et sanguis, ea necesse est patiantur et incorruptelam et immortalitatem (15).

CAPUT LI.

Videamus (14) jam nunc quo corpore venturos (g) mortuos disputet. Et bene, quod eripit statim ostendere, quasi quis eju-modi quærat. *Stulte, inquit, tu quod seminas, non* (15) *vivificatur* (16), *nisi mortuum fuerit*. Hoc ergo jam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari carnem, quam ipsam quæ erit mortua, et ita sequentia relucebant: nihil enim adversus regu-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Agnoscendi Rhen.
- (2) Securæ Pam. Fran. Par. Ven.
- (3) In inser. Rhen. Seml.
- (4) Contentione Rhen. Seml.
- (5) Potentia Rhen. Seml.
- (6) Etsi Seml.
- (7) Hæreditatem abest a Seml.
- (8) Consequitur Seml.

- (9) Perseveravit Rhen. Seml.
- (10) Demutamur Rhen. seml.
- (11) Aliquid add. Pam. Fran.
- (12) Erit add. Rhen. Seml.
- (13) Mortalitem Fran. Ven.
- (14) Videmus Rhen. Seml.
- (15) Nonne Rhen. num. cod. Trouv.
- (16) Vivificabitur Fran. Ven.

COMMENTARIUS.

CAP. LI. — (a) *Caro et sanguis, etsi nostris puriora*. Huc pertinet quod scholastici doctores tradunt, Christum conceptum ex purissimis B. Virginis Mariæ sanguinibus. Pam.

(b) *Agnoscendus scilicet eis qui illum convulneraverunt*. Supra cap. 26, et de Carne Ch. c. 44, *confixerunt* habet. Agnoscendus igitur est Christus ab iis, qui illum vulneraverunt: in eorundem vulnerum stigmatibus, servat adhuc Christus vulnera sua; explicuit sic S. Epiph. *serm. de Ascensu*. Lac.

(c) *Ita et a nobis arrhabonem carnis accepit*. Commutationem quandam et commercium notat, inter nos et Deum, inter cælum et terram, ut caro nostra, quæ in cælo non erat, commutaretur pro spiritu Dei, qui in terra non erat, ut sic et caro in cælis, et spiritus in terris esset. Hoc commercium obligatis arrhis utrinque, Christus velut divinus proxeneta sollicitavit et consummavit: cum cælum ascendit, tunc et spiritum ad nos demisit, et carnem nostram in cælum introduxit. Lac.

(d) *Usurpatis et cælum et regnum in Christo*. Carnem dixit usurpare in hoc commutationis commercio; quia non servetur juris et justitiæ æqualitas. Excedit spiritus carni et cælestia terrestribus, et quoniam pro inæquali et exigua reddetur eximium donum, usurpa-

tio potius videtur quam commutatio. Lac.

(e) *Constituit in membris suis*. Hoc est, constitutam ait et stabilitam, adeo ut radicem inhæreat, nisi illam exstirpet gratia Christi. Le Pr.

(f) *Et, istud mortale, cutem ipsam tenens, dicit*. Numquid non corpus suum quodammodo contingentis, et digito palantis est vox? inquit Rufinus in *Expositione Symboli*. Notandumque obiter quod ab eodem traditur, Ecclesiam Aquileiensem articulo Symboli, quo *resurrectionem carnis* confitemur, addidisse *Hujus*, ut pronuntiantes, *Hujus carnis resurrectionem*, certiores fierent etiam carnem ipsam, qua sese ipsi portarent, resurrectionem. Rig.

CAP. LII. — (g) *Videamus jam nunc in quo corpore venturos*. Ab hoc capite præcipue Valentinianos pugit, qui non hujus, sed alterius carnis resurrectionem concedebant, ut ex lib. de *Præscript.* constat. Alii quoque in eandem existimationem venerant propter argumenta posita e. 13 de cadaveribus devoratis a feris, et absumptis igni, qui sibi videbantur corpus tam varie dispersum, redire idem ipsum non posse. Cui objectioni in sequentibus satis respondet, eamque diluit. Nyssenus ex similitudine sementis, quam in hoc cap. ex D. Paulo examinat et fulcit Auctor. Lac.

illie superabundabit (1), ubi et iniquitas abundavit (2). Sic et virtus in infirmitate perficitur, (a) quod perit (3) saluum faciens, quod mortuum est vivificans, quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod creptum est redimens, quod famulatum est liberans, quod seductum est revocans, quod elisum est suscitans; et quidem de terra in cœlum, ubi nostrum municipatum Philippenses quoque ab Apostolo discunt: Unde et salutificatorem nostrum expectamus Jesum Christum, qui transfigurabit (4) corpus nostræ humilitatis, conformale corpori gloriæ suæ; sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. Hæc erunt corpora nostra, quæ Romanos obsecrat exhibere hostiam vivam, sanctam, placibilem (5) Deo. Quomodo vivam, si peritura sunt? quomodo sanctam, si prophana sunt? quomodo placibilem (6), si damnata sunt? Age jam, quod ad Thessalonicenses (7) ipsius soli radio putem scriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugæ isti Scripturarum? Ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos. Non sufficit, sed (8) sequitur: Et integrum corpus vestrum, et anima, et spiritus sine querela conserventur in præsentia Domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore quam in adventu Domini qui clavis est resurrectionis.

CAPUT XLVIII.

Sed caro, inquis, et sanguis regnum Dei hæreditate possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum; sed de industria distulimus hucusque, ut, quod adversarii in prima statim acie obstruunt, in ultima congressione prosterneremus, omnibus quæstionibus, quasi auxiliis ejus, ante dejectis. Sed et nunc expectent (9) præcedentia recognosci, ut et huic sensui sua origo præjudicet. (10) Opinor, Apostolus, (b) disposita ad Corinthios omni distinctione ecclesiasticæ disciplinæ, summam et sui Evangelii et fidei illorum in Dominicæ mortis et resurrectionis demandatione concluderat; (c) ut et nostræ spei regulam inde deduceret, unde constaret. Itaque subjicit (I Cor., XV):

- (1) Superabundavit Rhen. Seml.
- (2) Abundabit Pam. Fran.
- (3) Erit Rhen. Seml.
- (4) Transfiguravit Rhen.
- (5) Placibilem Rhen. Seml.
- (6) Placabilia Rhen. Seml.
- (7) Ut add. Pam. Par. Fran.
- (8) Quod Rhen. Seml.
- (9) Expectent Rhen. Seml.
- (10) Ut inser. Rhen. Seml.
- (11) Resurrexerit Rhen. Seml.
- (12) Autem abest a Rhen. Seml.
- (13) Resurrexerit Rhen. Seml.

Si autem Christus prædicatur, quod a mortuis resurrexit (11), quomodo quidam dicunt in vobis resurrectionem mortuorum non esse? quæ si non est, nec Christus resurrexit. Si autem (12) Christus non resurrexit (13), inanis est prædicatio nostra (14): inveniemur enim (15) falsi testes Dei, qui testimonium diximus (16) quod resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra; quia adhuc in delictis vestris estis: et qui in Christo dormierunt, perierunt. Per hæc cui nos rei credendæ videtur extruere? Resurrectioni, inquis, mortuorum, quæ negabatur. Certe sub exemplo Dominicæ resurrectionis volens eam credi? Certe, inquis. Exemplum porro ex diversitate, an ex parilitate componitur? Utique, inquis, ex parilitate. Quomodo autem Christus resurrexit? in carne, annon? sine dubio, si mortuum, si sepultum audis secundum Scripturas, non alias quam in carne, æque resuscitatum in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in morte (17), quod jacuit in sepultura, hoc et resurrexit, non tam Christus in carne, quam caro in Christo. Igitur, si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, jam non ad exemplum Christi resurgemus, si non in carne et et ipsi resurgemus; quia per hominem, inquit, mors, et per hominem resurrectio: ut separaret (18) quidem auctores, mortis Adam, Christum resurrectionis; ejusdem autem constitueret substantiæ resurrectionem, cujus et mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparisonem. Si enim, sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur; carne vivificabuntur in Christo, sicut in Adam carne (19) moriuntur. Unusquisque autem in suo ordine, scilicet quia et in suo corpore. Ordo enim non aliud, quam meritorum dispositio (20). Merita autem cum corpori quoque adscribantur, ordo quoque corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritorum. Si autem et baptizantur quidam (21) pro mortuis, videbimus an ratione; certe illa præsumptione hoc eos instituisse contendit (22), qua alii etiam carni,

LECTIONES VARIANTES.

- (14) Vacua est et fides vestra add. Pam.
- (15) Invenimur autem Pam. Fran.
- (16) Dixerimus Rhen. Seml. Adversus Deum add. Pam. Fran.
- (17) Mortem Pam. Fran.
- (18) Separat Pam. Rhen. Seml.
- (19) Omnes Fran.
- (20) Ordo enim meritorum dispositio nomine disponitur cod. Pith. pro dispositio legendum dispositio horum censet Rig.
- (21) Quidem Rhen.
- (22) Portendit Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

et 55, pro victoria, quod habet Vulgatus, substituens contentio, nam in quibusdam græcis posuit *νίκος*, esse, sive *νίκη*, id est, victoria; in aliis *νίκος* id est, jurgium, altercatio, rixa, sive *δίκη*, id est, forensis causa, jus, sententia, et pœna: vox nimirum est forensis. LAC.
(a) Quod perit saluum faciens. Ezech. XXXIV, sic est: Quod perierat requiram, et quod abjectum erat reducam, et quod confractum fuerat, alligabo, et quod infirmum fuerat, consolidabo; et quod vinque et forte

custodiam. LAC.

CAP. XLVIII. — (b) Disposita ad Corinthios omni distinctione Ecclesiasticæ discipl. Fecit id capit. anteced., cap. XV, cui modo insistit Tertullianus; plura enim documenta ad Ecclesiasticam disciplinam Paulus dederat. LAC.

(c) Ut et nostræ spei regulam inde deduceret, unde constaret. A resurrectione Christi deduxit, cum inde constaret. Dedimus ad cap. I, de carne Christi non-

mortem, id est mortuam, id est humi elisam, etiam, dissolutam, quod in illam a Deo decretum est; proponant corruptelam ejus, et dedecoratum, infirmitatem, ut ipsius sit etiam exurgere (1) corruptelam, et in gloriam, et in virtutem. (a) Sed in Lazaro, præcipuo resurrectionis exemplo, jacuit in infirmitate, caro pene computruit in de- rationem, caro interim putuit in corruptionem; nec Lazarus caro resurrexit, cum anima quidem, incorrupta, quam nemo vinculis lineis strinxerat, in sepulchro collocarat, nemo jam foetere senserat, quod quatrinduo viderat seminatum. Totum habitum, in exitum Lazari, omnium quoque caro hodie ex- (2), anima vero nullius. In qua ergo stylus stoli comparet, de qua cum loqui constat, ea erit corpus animale, cum seminatur, et spiritale, cum itatur. Nam ut ita intelligas (3), manum adhuc igit, æque de ejusdem Scripturæ auctoritate, fac- retexens primum hominem Adam in animam vi- tem (4). Si Adam homo primus, caro autem ante animam, sine dubio caro erit facta in nam viventem (5); facta porro in animam (6), esset corpus, utique (7) animale corpus est a. Quid eam appellari velint, quam quod per ani- n facta est, (b) quam quod ante animam non fuit, in quod post animam non erit, nisi cum resurgit? epta enim anima, rursus animale corpus efficitur, iat spiritale: non enim resurgit, nisi quod fuit. unde carni competit corpus animale dici, inde næ nullo modo competit. Caro enim ante corpus, in animale corpus. Animata enim, postea facta est C us animale. Anima vero, etsi corpus, tamen, i ipsa est corpus non animatum, sed animans po- si, animale corpus non potest dici, nec fieri quod i (8). (c) Alii enim accidens facit illud animale; i accidens autem alii, quomodo se faciet animale? ut ergo ante (9) animale corpus, caro recipiens nam; ita et postea spiritale, induens spiritum.

LECTIONES VARIANTES.

-) Consurgere *Rhen. Seml.*
) Experitur *Fran. Ven.*
) Intelligat *Pan. Fran.*
) Vivam *Pan. Fran.*
) Viventem *abest a Rig. Ven. vivam Pan. Fran. Facta a Par. Pan.*
) Iuanimus *Seml.*
) Ad inser. *Rhen. Seml.*
) Fecit *Seml.*

Hunc ordinem Apostolus disponens, in Adam quoque et in Christo cum merito distinguit, ut in capitulis distinctionis ipsius. Et cum Christum novissimum Adam appellat, hinc cum recognosce ad carnis, non ad animæ resurrectionem omnibus doctrinæ viribus operatum. Si enim et primus homo Adam caro, non anima, qui denique in animam vivam factus est (10); et novissimus Adam Christus, ideo Adam, quia homo; ideo homo, quia caro, non quia anima. Atque ita sub- jungit: *Non primum quod spiritale, sed quod animal; postea quod spiritale*, secundum utrumque Adam. Ec- quid (11) tibi videtur corpus animale, et corpus spi- ritale in eadem carne distinguere, cujus distinctionem in utroque Adam, id est, in utroque homine præ- struxit? Ex qua (12) enim substantia pariant inter se Christus et Adam? Scilicet ex carne, licet et ex anima; sed (13) carnis nomine homo uterque sunt. Prior enim caro homo. Ex illa et ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, alter novissimus homo, id est Adam, deputarentur. Cæterum, diversa in ordi- nem disponi non possunt de substantia duntaxat; de loco enim, aut tempore, aut conditione, forsitan pos- sint. Hic autem de substantia carnis, primus et novis- simus dicti sunt: sicut et rursus primus homo de terra, et secundus de cælo; quia etsi de cælo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque, cum carni conveniat ordo in utroque Adam, non animæ, ut primus homo (14) in animam vivam, novissimus in spiritum vivificantem, distincti sint; æque distinctio eorum carni distinctionem præjudicavit, ut de carne sit dictum: *Non primum quod spiritale, sed quod ani- male, postea quod spiritale*; atque ita eadem sit et supra intelligenda, et quæ seminatur corpus animale, et quæ resurgat corpus spiritale; quia non primum quod spiritale, sed quod animale; quia primus Adam in animam, novissimus Adam in spiritum. Totum de ho- mine; totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? Nonne et nunc habet caro spiritum ex fide?

D

- (9) Ante *abest a Rhen. Seml.*
 (10) Quidni quæ in animam facta est *alii vitiose.*
 (11) Et quid *Rhen. Ven.*
 (12) Utraque *Pan. Par. Fran.*
 (13) Scilicet et carne et anima, sed carnis *Paris. Fran. Pan.* scilicet et carne et ex anima (sed carnis — sunt — homo) ex illa *Jun.*
 (14) Adam *add. Fran. Pan.*

COMMENTARIUS.

CAP. LIII. — (a) Sed cum in Lazaro, etc. Hic de ro Lazaro loquitur, quam supra cap. 17; nempe quo Joan. XI, ubi quæ vertit *instita* noster inter- s, Auctor *vincula lineæ* appellat. Græce est *επιμαζ*. cipitur autem mox *comparet pro manifestatus est.*

PAM.

b) *Quam quod ante animam non fuit?* Fuerat olim Ecclesiis controversia, ut testatur Nysseus lib. *opif.* cap. 28, an anima fuisset prior corpore, an pus et caro nostra prior anima; illud Origenistæ bantur, contra quos alii carnem præferebant anima e iniquitatem suam. Utrunque plene impugnat Nys- us: prius cap. 28, adversus Origenem; posterius i. 29, ubi sententiam hanc verissimam Tertulliani losophice conatur probare, eamque existimationem am putat in formationibus omnium hominum in

ntero, neque aliquod corpus vegetativum, vel deinde sensibile, seu animale præcedere infusioni rationalis animæ, ut plerumque ferunt philosophi, qui em- bryonem prius vegetativa plantarum vita, deinde sen- sitiva vivere ante animæ rationalis adventum arbi- trantur. Sed animam rationalem putat Nysseus adesse a principio cujusvis animationis foetus, et ante orga- nisationem illius, quam organisationem sibi facere ipsam animam. Verba Nysseii vide. LAC.

(c) *Alii enim accidens.* Non stricte sumit *accidens*, sed latiori modo prout substantialibus formis etiam congruit, id est, *adjacens*; quam vocem Philosophi non negant rebus substantialibus. Vel *accidens* for- tasse hoc scripsit Auctor, vel *accidens* est idem quod *contingens*, quia materiæ contingit hæc vel illa forma. LAC.

vit esse in carne, in operibus carnis negans esse, formam ejus subtrahere non debes, non substantiam, sed opera substantiæ alienantis a Dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifestatis, prædicere se et prædixisse proficitur (*Gal. V*), quod qui talia agunt (1), regnum Dei non sunt (2) hæreditate consecuturi, non portantes scilicet imaginem cælestis, sicut portaverunt (3) choici, ideoque ex vetere conversatione, nihil aliud deputandi (4), quam caro et sanguis. Nam et si subito in hanc definitionem erupisset Apostolus, eliminandam carnem et sanguinem a Dei regno, sine ullius supra sensus præstructione, nonne duas istas substantias proinde hominem veterem interpretaremur (5) carni et sanguini deditum, id est, esui et potui; cujus sit dicere adversus fidem resurrectionis: *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur?* Et hoc enim infulciens Apostolus, carnem et sanguinem de fructibus ipsorum, manducandi et bibendi, sugillavit.

CAPUT L.

Sed et (6) omissis hujusmodi interpretationibus carnis et sanguinis opera taxantibus, (a) ipsas quoque substantias, non alter quam sunt intellectas, licebit resurrectioni vindicare: non enim resurrectio carni et sanguini directo negatur (7), sed Dei regnum, quod obvenit resurrectioni; (b) (est autem et in iudicium resurrectio); imo et confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dum pro meritis distinctionem resurrectionis opus substantiæ, non genus, patitur, apparet hinc quoque carnem et sanguinem, nomine culpæ, non substantiæ, arceri a Dei regno; nomine tamen formæ (c) resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. (d) Adhuc dicam: *Caro et sanguis regnum Dei hæreditate possidere non possunt.*

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Agant *Rhen. Seml.*
 (2) Sint *Rhen. Seml.*
 (5) Portaverant *Rhen. Seml.*
 (4) Existimandi *alii.*
 (5) Interpretatur *Fran.* interpretaretur *Rhen. Seml.*
 (6) Et omitt. *Fran.*
 (7) Denegatur *Pam. Fran.*
 (8) Illis *Pam. Fran.*
 (9) Ex eo quo *Rhen. Seml.*

A Merito sola, et per semetipsa; ut ostenderet adhuc spiritum illis necessarium: *Spiritus enim est qui vivificat in regnum Dei, caro nihil prodest.* Prodesse tamen illi (8) aliud potest, id est spiritus, et per spiritum, opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex æquo (9) omnis caro et sanguis in qualitate sua. Sed quorum est (10) adire regnum Dei, induere (11) oportebit vim incorruptibilitatis et immortalitatis, sine qua regnum Dei adire non possunt, antequam consequi eam possint. Merito ergo caro et sanguis, ut diximus, sola regnum Dei capere deficient. Jam vero cum devorari habeat corruptivum istud ab incorruptibilitate, id est caro, et mortale istud, ab immortalitate, id est, sanguis post resurrectionem ex demutatione; merito, non (12) demutata ac devorata caro et sanguis, regnum Dei hæreditate (13) possidere non (14) possunt, non tamen (15) resuscitata. Sunt qui carnem et sanguinem (e) *Judaismum* velint accipi propter circumcisionem, alienum et ipsum a Dei regno; quia et ille vetustati deputetur, et hoc titulo jam et alibi ab Apostolo denotetur, qui post revelatum in se Filium Dei, ad evangelizandum eum in nationibus, *statim (f) non retulerit ad carnem et sanguinem (Gal. I)*, id est ad circumcisionem, id est ad *Judaismum*, sicut ad Galatas scribit.

CAPUT LI.

Sed pro omnibus jam stabit, quod in (16) clausulam reservavimus, etiam pro Apostolo ipso revera maximæ inconsiderantiæ revincendo, si tam abrupte, ut quidam volunt, clausis, quod aiunt, oculis, sine distinctione, sine conditione, omnem passim carnem et sanguinem a regno Dei extrusit (17), utique et ab ipsa regia cælorum; cum illic adhuc sedeat Jesus ad dexteram Patris, homo, etsi Deus; Adam novissimus, etsi Sermo primarius; caro et sanguis, etsi nostris

D

COMMENTARIUS.

CAP. L. (a) — *Ipsas quoque substantias, non aliter quam sunt intellectas*, etc. Alio tramite occurrit hæreticis, ut probet ex eo loco, qui ab illis in pretio est, ad refellendum resurrectionis carnalis assertores, nihil evinci; nam etsi caro et sanguis stricte et rigide a Paulo acciperentur, non pro operibus carnalium hominum, nihilominus infringi nequit resurrectionis corporalis fides. Sic et Irenæus duplici quoque responsione ad eundem locum occurrit hæreticis. LAC.

(b) *Est autem et in iudicium resurrectio.* Parenthesi hoc comma inclusimus, ad sensum apertiore; quo alludit ad illud *Joan. VI*: *Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.* PAM.

(c) *Nomine tamen formæ.* Formam perinde ac substantiam nuper accepit. Sensus est, si quidem propter culpam non resurgant ad gloriosam resurrectionem et vitam, tamen ratione suæ substantiæ resurgent saltem ad iudicium. LAC.

- (10) Est non hab. *Rhen. Seml.*
 (11) Inducere *Rhen. Seml.*
 (12) Non abest a *Rhen. Seml.*
 (13) Hæreditati *Rhen. Seml. Ven.*
 (14) Non abest a *Paris.*
 (15) Non abest a *Rhen. Seml.*
 (16) In omitt. *Seml.*
 (17) Extruxit *Rhen.*

(d) *Adhuc dicam.* Liberalius agit, et dat hæreticis, non solum Apostolum loqui de ipsis substantiis stricte accepta voce *Carnis et sanguinis*; sed et impossibile esse, regnum Dei hæreditare carnem et sanguinem. LAC.

(e) *Sunt qui carnem et sanguinem Judaismum*, etc. Prior interpretatio fuit, quod caro et sanguis, etsi non in resurrectionem vitæ resurgant, resurgent tamen in iudicium. Posterior, hæc, quod carnis et sanguinis nomine *Judaismus* intelligatur, quemadmodum accipitur ab Apost. *Gal. I.* PAM.

(f) *Non retulit ad carnem et sanguinem.* Magis expressit sic Auctor, quod græce est *πεποισμενημεν*, quam alii vertendo, *non acquievi*. Recte autem interpretatur Auctor *Judaismum* carnem et sanguinem, ac si dicat: neque se retulisse ad *Judaos*, neque ad antecessores suos apostolos; ut non sit necesse laborare ad diluendam calumniam, qua apostolos vocaverit carnem et sanguinem. PAM.

puriora (a); idem tamen et substantia et forma, qua A ascendit; talis etiam descensus, ut angeli adfirmant; (b) agnoscendus (1) scilicet eis qui illum convulneraverunt. Illic *sequester Dei atque hominum* (I Tim. II) appellatus, ex utriusque partis deposito commissio sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrhabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis *arrhabonem spiritus* (II Cor. V) reliquit, (c) ita et a nobis arrhabonem carnis accepit, et vexit in cælum pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. Securi (2) estote, caro et sanguis; (d) usurpatis et cælum et regnum Dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent et in cælo Christum, qui vobis cælum negaverunt. Ita nec corruptela, inquit, (3) *in corruptelam hæreditati habebit*; non ut carnem et sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ per mortem scilicet (siquidem mors est, quæ carnem et sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit); sed, quoniam opera carnis et sanguinis non posse consequi regnum Dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est morti, cui carnis et sanguinis opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nam et paulo post, ipsius mortis quodam modo mortem expressit: *Devorata est mors*, dicens (I Cor. XV), *in contentionem* (4). *Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio* (5) *tua? Aculeus autem mortis delinquentiæ*; hæc erit corruptela: *virtus autem delinquentiæ, lex*: illa alia sine dubio, quam (e) constituit in membris suis militantem adversus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra voluntatem. Nam et (6) supra novissi-

inimicum, mortem, evacuari ait. Hoc modo, nec corruptela hæreditatem (7) incorruptelæ consequetur (8), id est, nec mors perseverabit (9). Quando, et quomodo defectura? *Cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in novissima tuba et mortui resurgent incorrupti*. Qui hi, nisi qui ante corrupti, id est, corpora, id est, caro et sanguis? *Et nos demutabimur* (10). De qua habitudine, nisi in qua deprehendemur? *Oportet enim corruptivum istud induere incorruptionem, et mortale istud induere immortalitatem*. Quid mortale, nisi caro? quid corruptivum, nisi sanguis? Ac ne putes (11) aliud sentire Apostolum providentem tibi, et, ut de carne dictum intellegas, laborantem, eum dicit, *istud corruptivum, (f) et, istud mortale, cutem ipsam tenens, dicit*. Certe *istud* nisi de subjecto, nisi de componentis pronuntiasset non potuit. Demonstrationis corporalis est verbum. Aliud autem (12) corruptivum, aliud corruptela; et aliud mortale, et aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita, quæ patiuntur corruptelam et mortalitatem, caro scilicet et sanguis, ea necesse est patiantur et incorruptelam et immortalitatem (13).

CAPUT LII.

Videamus (14) jam nunc quo corpore venturos (g) mortuos disputet. Et bene, quod erupit statim ostendere, quasi quis eju-modi quaerat. *Stulte, inquit, tu quod seminas, non* (15) *vivificatur* (16), *nisi mortuum fuerit*. Hoc ergo jam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari carnem, quam ipsam quæ erit mortua, et ita sequentia relucebant: nihil enim adversus regu-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Agnoscendi Rhen.
- (2) Securæ Pam. Fran. Par. Ven.
- (3) In inser. Rhen. Seml.
- (4) Contentione Rhen. Seml.
- (5) Potentia Rhen. Seml.
- (6) Etsi Seml.
- (7) Hæreditatem abest a Seml.
- (8) Consequitur Seml.

- (9) Perseveravit Rhen. Seml.
- (10) Demutamur Rhen. Seml.
- (11) Aliquid add. Pam. Fran.
- (12) Erit add. Rhen. Seml.
- (13) Mortalitem Fran. Ven.
- (14) Videamus Rhen. Seml.
- (15) Nouno Rhen. num. cod. Trouw.
- (16) Vivificabitur Fran. Ven.

COMMENTARIUS.

CAP. LI. — (a) *Caro et sanguis, etsi nostris puriora*. Huc pertinet quod scholastici doctores tradunt, Christum conceptum ex purissimis B. Virginis Mariæ sanguinibus. Pam.

(b) *Agnoscendus scilicet eis qui illum convulneraverunt*. Supra cap. 26, et de *Carne Ch. c. 44, confixerunt* habet. Agnoscendus igitur est Christus ab iis, qui illum vulneraverunt: in eorundem vulnerum stigmatibus, servat adhuc Christus vulnera sua; explicuit sic S. Epiph. *serm. de Ascensu*. Lac.

(c) *Ita et a nobis arrhabonem carnis accepit*. Commutationem quandam et commercium notat, inter nos et Deum, inter cælum et terram, ut caro nostra, quæ in cælo non erat, commutaretur pro spiritu Dei, qui in terra non erat, ut sic et caro in cælis, et spiritus in terris esset. Hoc commercium obligatis arrhis utrinque, Christus velut divinus proxeneta sollicitavit et consummavit: cum cælum ascendit, tunc et spiritum ad nos demisit, et carnem nostram in cælum introduxit. Lac.

(d) *Usurpatis et cælum et regnum in Christo*. Carnem dixit usurpare in hoc commutationis commercio; quia non servetur juris et iustitiæ æqualitas. Excedit spiritus carni et cælestia terrestribus, et quoniam pro inæquali et exigua reddetur eximium donum, usurpa-

tio potius videtur quam commutatio. Lac.

(e) *Constituit in membris suis*. Hoc est, constitutum ait et stabilitum, adeo ut radicatus inhaereat, nisi illam exstirpet gratia Christi. Le Pr.

(f) *Et, istud mortale, cutem ipsam tenens, dicit*. Numquid non corpus suum quodammodo contingentis, et digito palpantis est vox? inquit Rufinus in *Expositione Symboli*. Notandumque obiter quod ab eodem traditur, Ecclesiam Aquileiensem articulo Symboli, quo *resurrectionem carnis* confitemur, addidisse *Hujus*, ut pronuntiantes, *Hujus carnis resurrectionem*, certiores fierent etiam carnem ipsam, qua sese ipsi portarent, resurrectionem. Rig.

CAP. LII. — (g) *Videamus jam nunc in quo corpore venturos*. Ab hoc capite præcipue Valentinianos pugit, qui non hujus, sed alterius carnis resurrectionem concedebant, ut ex lib. de *Præscript.* constat. Alii quoque in eandem existimationem venerant propter argumenta posita e. 13 de eadaveribus devoratis a feris, et absumptis igni, qui sibi videbantur corpus tam varie dispersum, redire idem ipsum non posse. Cui objectioni in sequentibus satis respondet, eamque diluit. Nyssenus ex similitudine sementis, quam in hoc cap. ex D. Paulo examinat et fulcit Auctor. Lac.

lam exempli licebit intelligi. Nec, quia (1) sequitur, *Et quod seminas, non corpus quod futurum est, seminans*, idcirco aliud resurrectorum corpus, quam quod moriendo seminatur, existimes; ceterum, excidisti ab exemplo. Nunquam enim, frumento seminato, et in terra dissoluto, hordeum erumpit, et non idipsum genus grani eademque natura, et qualitas (2), et forma. Denique, unde, si non idipsum? Et corruptela enim ipsum est, dum ipsius est. Non enim et suggerit, quomodo non quod futurum est corpus seminatur (3), dicens: *Sed nudum granum, si forte, frumenti, aut (4) alienjus ejusmodi; Deus autem dat illi corpus, prout vult?* Certe ei grano, quod nudum seminari ait. Certe, inquis. Ergo saluum est, cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem saluum est, si nusquam est, si non resurgit, si non idipsum resurgit? Saluum non est. Si non est et saluum, accipere corpus a Deo non potest. Sed enim saluum, omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi Deus, prout vult, corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut jam non nudum resurgat? Ergo additum (5) erit, quod corpori sepestruitur; nec exterminatum (6) illud, cui superstruitur, sed augetur. Saluum est autem quod augetur. Seritur enim solummodo granum sine folliculi veste, sine fundamento spicæ, sine munimento aristæ, sine superbia culmi; exurgit autem copia foeneratum, compagine iedificatum, ordine structum, cultu munitum, et usquequaque vestitum. Hæc sunt ei corpus a Deo aliud: in quod, non abolitione, sed ampliacione mutatur. Et unicuique seminum (a) suum corpus deputavit; non suum, id est pristinum, ut tunc et illud suum sit quod extrinsecus a Deo acquirit. Servi igitur exemplo, et conserva speculum ejus carni, eandem credens fructificaturam, quæ sit seminata; ipsam, etsi plenior (7); non aliam, etsi aliter revertentem (8). Accipiet enim (b) et ipsa suggestum et ornatum, qualem illi Deus voluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc dirigit (9), *non omnis caro, eadem caro*; non ad denegandam substantiæ communionem, sed prærogatiæ peræquationem; corpus honoris, non generis, in differentiam redigens. In hoc et figurata subjicit exempla animalium et elementorum. *Alia*

caro hominis, id est, servi Dei, qui vere homo est; (c) *alia jumentis*, id est, ethnici, de quo et Propheta: *Adsimilatus est, inquit, homo irrationalibus jumentis; alia caro volucrum* (10), id est martyrum, qui ad superiora conantur; *alia autem* (11) *pisium*, id est, quibus aqua baptismatis sufficit (u). Sic et de supercælestibus corporibus argumenta committit (12). *Alia solis gloria*, id est, Christi; *et alia lunæ*, id est Ecclesiæ; *et alia stellarum*, id est seminis Abrahæ; *et stella enim a stella differt in gloria*; (e) *corpora terrena et caelestia*, Judæus scilicet et Christianus. Ceterum, si non figurate, satis vane mulorum et milvorum carnes, et corpora caelestium luminum appositum (15) humanis, non pertinentia ad conditionis comparationem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo, cum per hæc differentiam gloriæ, non substantiæ, conclusisset: *Sic, inquit, et resurrectio mortuorum*. Quomodo (14)? Non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam revocans, et ad granum denuo spectans: *Seminatur, inquit, corruptela, resurgit incorruptela: seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in virtute: seminatur corpus animale, resurgit spiritale*. Certe non aliud resurgit, quam quod seminatur; nec aliud seminatur, quam quod dissolvitur humi; nec aliud dissolvitur humi, quam caro: hanc enim sententia Dei elisit (Gen., III): *Terra es, et in terram ibis*; quia et de terra erat sumpta. Hinc et Apostolus concepit seminari eam dicere, cum redhibetur in terram, quia et seminibus sequestratorium terra est, illic deponendis, et inde repetendis. Ideoque et reassignat (15) imprimens, sic enim (16) scriptum est; ne aliud existimes esse seminari, quam *in terram ibis, ex qua es sumptus*: sic ne alterius quam carnis, sic eum scriptum est.

CAPUT LIII.

Sed corpus animale animam quidem argumentantur, ut illum a carne avocent recidivatum (17). Porro, cum constet, fixumque sit, illud resurrectorum corpus, quod fuerit seminatum, ad ipsius rei exhibitionem provocabuntur. Aut ostendant animam seminatum

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ne quia *Pam. Ven. Fran. Rig. qua Rhen. Seml.*
- (2) Qualitate *Pam. Fran.*
- (3) Seminatur *Pam. Fran. Rig. Ven.*
- (4) Vel *Rhen. Seml.*
- (5) Additum *Pam. Fran.*
- (6) Exterminatur *Pam. Rhen.*
- (7) Plenior est *Rhen. Seml.*
- (8) Reverentem *Pam. Par. mendose.*
- (9) Direxit *Rhen. Seml.*

- (10) Volatilium *Rhen. Seml.*
- (11) Autem abest a *Rhen. Seml.*
- (12) Argumentari convenit *Rhen. Seml.*
- (13) Oppositum *Pam. Fran.*
- (14) Quoniam *Rhen. Seml.*
- (15) Assignat *Rhen. Seml.*
- (16) Sicut alii.
- (17) Illam a. c. a. recidivatum *Par. Rhen.*

COMMENTARIUS.

(a) *Suum corpus*. Melius græcam vocem *ἴδιον* proprium reddit latinus Interpres, nisi dicas *suum* idem esse. LE PR.

(b) *Et ipsa suggestum, et ornatum*. Suggestus est hic synthesis sive ornamentum. LE PR.

(c) *Alia jumentis*. Jumenta animalia sunt quæ dorso domantur, ut equi, muli, asini, quæ ob hanc rem dossuaria jumenta vocantur a Varrone. Elephantum quoque et camelum, boves etiam, oves et capræ, et armentum genus omne sub hoc nomine jumentum continen-

tur. LE PR.

(d) *Quibus aqua baptismatis sufficit*. Facit etiam hic locus pro baptismo aquæ, quem quidam impugnavere non verentur; verum de eo latius lib. *de Bapt. cap. 1. Pam.*

(e) *Corpora terrena et caelestia, Judæus, etc.* Terræ nomine judæi, cæli autem Christiani significantur, quoniam terrena tantum Judæis promisit Deus, Christianis autem cælum pollicitus sit. LE PR.

post mortem, id est mortuam, id est humi elisam, A disjectam, dissolutam, quod in illam a Deo decretum non est; proponant corruptelam ejus, et dedecorationem, infirmitatem, ut ipsius sit etiam exurgere (1) in incorruptelam, et in gloriam, et in virtutem. (a) Sed enim in Lazaro, præcipuo resurrectionis exemplo, caro jacuit in infirmitate, caro pene computruit in dedecorationem, caro interim putuit in corruptionem; et tamen Lazarus caro resurrexit, cum anima quidem, sed incorrupta, quam nemo vinculis lincis strinxerat, nemo in sepulcro collocarat, nemo jam fœtere senserat nemo quadrivio viderat seminatam. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoque caro hodie experitur (2), anima vero nullius. In qua ergo stylus Apostoli comparet, de qua cum loqui constat, ea erit et corpus animale, cum seminatur, et spiritale, cum suscitatur. Nam ut ita intelligas (3), manum adhuc porrigit, æque de ejusdem Scripturæ auctoritate, factum retexens primum hominem Adam in animam viventem (4). Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam viventem (5); facta porro in animam (6), cum esset corpus, utique (7) animale corpus est facta. Quid enim appellari velint, quam quod per animam facta est, (b) quam quod ante animam non fuit, quam quod post animam non erit, nisi cum resurgit? Recepta enim anima, rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale: non enim resurgit, nisi quod fuit. Ita, unde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo competit. Caro enim ante corpus, quam animale corpus. Animata enim, postea facta est corpus animale. Anima vero, etsi corpus, tamen, quia ipsa est corpus non animatum, sed animans potius, animale corpus non potest dici, nec fieri quod facit (8). (c) Alii enim accidens facit illud animale; non accidens autem alii, quomodo se faciet animale? Sicut ergo ante (9) animale corpus, caro recipiens animam; ita et postea spiritale, induens spiritum.

Hunc ordinem Apostolus disponens, in Adam quoque et in Christo eum merito distinguit, ut in capitibus distinctionis ipsius. Et cum Christum novissimum Adam appellat, hinc eum recognosce ad carnis, non ad animæ resurrectionem omnibus doctrinæ viribus operatum. Si enim et primus homo Adam caro, non anima, qui denique in animam vivam factus est (10); et novissimus Adam Christus, ideo Adam, quia homo; ideo homo, quia caro, non quia anima. Atque ita subiungit: *Non primum quod spiritale, sed quod animale; postea quod spiritale*, secundum utrumque Adam. Ecce quid (11) tibi videtur corpus animale, et corpus spiritale in eadem carne distinguere, ejus distinctionem in utroque Adam, id est, in utroque homine præstruxit? Ex qua (12) enim substantia pariant inter se Christus et Adam? Scilicet ex carne, licet et ex anima; sed (13) carnis nomine homo uterque sunt. Prior enim caro homo. Ex illa et ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, alter novissimus homo, id est Adam, deputarentur. Cæterum, diversa in ordinem disponi non possunt de substantia duntaxat; de loco enim, aut tempore, aut conditione, forsitan possint. Hic autem de substantia carnis, primus et novissimus dicti sunt: sicut et rursus primus homo de terra, et secundus de cælo; quia etsi de cælo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque, cum carni conveniat ordo in utroque Adam, non animæ, ut primus homo (14) in animam vivam, novissimus in spiritum vivificantem, distincti sint; æque distinctio eorum carni distinctionem præjudicavit, ut de carne sit dictum: *Non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale*; atque ita eadem sit et supra intelligenda, et quæ seminetur corpus animale, et quæ resurgat corpus spiritale; quia non primum quod spiritale, sed quod animale; quia primus Adam in animam, novissimus Adam in spiritum. Totum de homine; totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? Nonne et nunc habet caro spiritum ex fide?

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Consurgere *Rhen. Seml.*
- (2) Experitur *Fran. Ven.*
- (3) Intelligat *Pan. Fran.*
- (4) Vivam *Pan. Fran.*
- (5) Viventem *abest a Rig. Ven. vivam Pan. Fran.* Facta *abest a Par. Pan.*
- (6) Inanimam *Seml.*
- (7) Ad inser. *Rhen. Seml.*
- (8) Fecit *Seml.*

- (9) Ante *abest a Rhen. Seml.*

- (10) Quidni quæ in animam facta est *alii vitiose.*

- (11) Et quid *Rhen. Ven.*

- (12) Utraque *Pan. Par. Fran.*

- (13) Scilicet et carne et anima, sed carnis *Paris. Fran. Pan.* scilicet et carne et ex anima (sed carnis — sunt — homo) ex illa *Jun.*

- (14) Adam *add. Fran. Pam.*

D

COMMENTARIUS.

CAP. LIII. — (a) *Sed enim in Lazaro*, etc. Hic de altero Lazaro loquitur, quam supra cap. 17; nempe de quo Joan. XI, ubi quæ veritè *instita* noster interpret, Auctor *vincula linea* appellat. Græce est *κρίσις*. Accipitur autem mox *comparet* pro *manifestatus* est.

PAM.

(b) *Quam quod ante animam non fuit?* Fuerat olim in Ecclesiis controversia, ut testatur Nysseus lib. *de opif.* cap. 28, an anima fuisset prior corpore, an corpus et caro nostra prior anima; illud Origeniste tuebatur, contra quos alii carnem præferebant anime ob iniquitatem suam. Utrumque plene impugnat Nysseus: prius cap. 28, adversus Origenem; posterius cap. 29, ubi sententiam hanc verissimam Tertulliani philosophice conatur probare, camque existimationem veram putat in formationibus omnium hominum in

TERTULLIANI. II.

ntero, neque aliquod corpus vegetativum, vel deinde sensibile, seu animale præcedere infusioni rationalis anime, ut plerumque ferunt philosophi, qui embryonem prius vegetativa plantarum vita, deinde sensitiva vivere ante animæ rationalis adventum arbitrantur. Sed animam rationalem putat Nysseus adesse a principio cujusvis animationis foetus, et ante organisationem illius, quam organisationem sibi lacere ipsam animam. Verba Nysseii vide. LAC.

(c) *Alii enim accidens.* Non stricte sumit *accidens*, sed latiori modo prout substantialibus formis etiam congruit, id est, *adjacens*; quam vocem Philosophi non negant rebus substantialibus. Vel *accidens* fortasse hoc scripsit Auctor, vel *accidens* est idem quod *contingens*, quia materię contingit hæc vel illa forma.

LAC.

(Vingt-huit.)

Ut quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur A seminari. Plane accepit et hic spiritum (1) caro, sed arrhabonem; animæ autem non arrhabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea majoris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum, si magis inde vocitata est, unde conferta est, quam unde respersa (2)?

CAPUT LIV.

Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quæstiones subornantur, sicut et de verborum communionibus. Nam, quia et illud apud Apostolum positum est: *Uti devoretur mortale a vita*; caro scilicet; devotionem quoque ad perditionem, scilicet carnis, arripunt: quasi non bilem et dolorem dicamur devorare, id est, abscondere, ac tegere (5), et intra nosmet ipsos continere. Denique, cum et illud scriptum sit: *Oportet mortale hoc induere immortalitatem*; ostenditur quomodo mortale devoretur a vita, dum indutum immortalitate absconditur, et tegitur, et intus continetur; non dum absumitur, et amittitur. Ergo et mors, inquis, salva erit, cum fuerit devorata. Ideo discerne pro sensibus communionem verborum, et (a) integre intelliges (4). Aliud enim mors, et aliud mortale. Aliter itaque devorabitur mors, et aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique et scriptum est, quod *neesse sit mortale hoc induere immortalitatem*. Quomodo ergo capit? Dum devoratur a vita. Quomodo devoratur a vita? Dum recipitur, et redigitur, et (b) includitur in ipsam. Carcerum, mors merito in interitum (5) devoratur, quia et ipsa in hoc devorat. (c) Devoravit, inquit, mors invalescendo, et ideo devorata est in contentionem. (d) *Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, contentio tua?* Proinde et vita, mortis scilicet æmula, per contentionem devorabit in salutem, quod per contentionem (6) devoraverat mors in interitum.

CAPUT LV.

Quamquam igitur resurrecturam carnem probantes,

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Ex fide ut quær. sit, quom. corp. anim. dic. seminari. Plane acc. et hic spiritum *repetit Seml. mendose.*
 (2) Dispersa est *Rhen. Smel.*
 (3) Adtegere *Rhen.*
 (4) Intelligis *Rhen. Seml. Venet.*
 (5) Interitum *Rhen. Seml.*
 (6) Tuam *add. Rhen. perperam.*
 (7) Quosque *alii.*
 (8) Demutationem *Rhen. Seml.*
 (9) Ac *abest a Rhen. Seml.*

hoc ipso (e) non aliam resurrecturam probemus, quam de qua agitur; tamen singulæ quæstiones, et causæ earum, proprios quoque (7) flagitant congressus, licet aliunde jam cæse. Interpretabimur itaque plenius et vim et rationem demutationis, quæ ferme subministrat alterius carnis resurrecturæ præsumptionem; quasi demutari, desinere sit in totum, et de pristino perire. (f) Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porro non aliud, si ita demutabitur caro, ut pereat. Peribit autem demutata, si non ipsa permanserit in demutatione (8), quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non resurgit; ita, etsi resurgit quidem, verum in demutationem subducitur, æque perit. Æque enim non erit, ac (9) si non resurrexerit. Et quam ineptum, si in hoc resurgit, ut non sit! quæ potuit non resurrexisse, nec esse; quia non esse jam cœperat. Non (10) miscbuntur omnino diversa, mutatio atque perditio, operibus utique diversa: perdit hæc, illa mutat. Quomodo ergo, quod perditum est, mutatum non est; ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim, est in totum non esse quod fuerit; mutatum esse, aliter esse est. (11) Porro, dum aliter est, id ipsum potest esse: habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atque adeo potest et demutari quid, et ipsum esse nihilominus; ut et totus homo in hoc ævo substantia quidem ipse sit, multifariam tamen demutetur, et habitu, et ipsa corpulentia, et valetudine, et conditione, et dignitate, et ætate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus; nec quicquam tamen amittat hominis (12); nec ita alius (13) efficiatur (14), ut cesset idem esse: imo nec alius efficiatur (15), sed aliud. Hanc formam demutationis divina etiam documenta testantur. Mutatur Mosi manus et quidem ad instar emortuæ, exsanguis, et ex albida (16) frigida; sed et recepto calore, et refuso colore, eadem caro et sanguis est. Mutatur postea et facies ejusdem, incontemplabili (17) claritate. Sed Moses erat (18) proinde, qui non videbatur. Sic et

D

- (10) Non nisi *Franç.*
 (11) Sed *inser. Rhen. Seml.*
 (12) Admittat hominis *Seml.*
 (13) Aliud *Fran. Pan.*
 (14) Efficitur *alii.*
 (15) Efficitur *Rhen. Seml.*
 (16) Et albida *Fran. et exalbida Seml.*
 (17) In contemplabili *Paris. Franç.*
 (18) Erant. *Venet.*

COMMENTARIUS.

CAP. LIV. — (a) *Integre intelligis.* Cyprianus, epist. 28: *Integre et cum disciplina. Ric.*

(b) *Includitur in ipsam.* Includere eo sensu accipit, quo lib. de *Pœnitentia* dixit nonnullos negligere *includere* pœnitentiam. Sensus igitur ejus, *mortale includitur in vitam*: hispanice exprimi potest, *engastose en la vida. Lac.*

(c) *Devoravit, inquit, mors invalescendo.* Nescio quem locum Scripturæ respiciat Auctor; nisi forte respiciat cap. V Rom.: *In omnes homines mors pertransiit*, ut putat Pamelius. Credo legendum potius

invadendo, quam invalescendo. Lac.

(d) *Ubi est mors aculeus tuus?* Illud idem habet esp. 47, ubi ut hoc in loco scribit, *ubi est mors contentio tua?* Melius tamen vertit vulgatus interpres *vectoria, vix q vel vix q* græce. LE PR.

CAP. LV. — (e) *Non aliam resurrecturam probemus*, etc. Valentinianos urget hic; hujus tantum carnis resurrectionem negabant, non autem alterius. LE PR.

(f) *Discernenda autem est demutatio*, etc. Nugabantur Marcionitæ *demutari* idem esse ac *perire*, ideoque

nis. Quia et angeli aliquando tanquam homines, edendo et bibendo, et pedes lavacro potu: humanam enim induerant superficiem, substantia propria. Igitur, si angeli, facti tantum homines, in eadem substantia spiritus (a) characteractionem susceperunt, cur non et homines, quam angeli, in eadem substantia carnis subsuscant dispositionem, non magis solennibus buoxii sub angelico indumento, quam angeli enibus spiritus (1) sub humano? Nec ideo mansuri in carne, quia non et in solennibus cum nec angeli ideo non et in (2) spiritu perant, quia non et in solennibus spiritus (3). s, non dixit, *Erunt angeli*, ne homines negat, *tanquam angeli*, ut homines conservaret. stulit substantiam, cui similitudinem attri-

CAPUT LXIII.

resurget (4) igitur caro, et quidem omnis, et ipsa, et quidem integra. In deposito est ubi apud Deum, per fidelissimum (c) sequestrem hominum Jesum Christum, qui et homini et hominem Deo reddet, carni spiritum, et carnem. Utrumque jam in semetipso fæderansam sponso, et sponsum sponsæ comparatum et si animam quis contenderit sponsam, s nomine sequetur animam caro. Non erit prostituta, ut nuda suscipiatur a sponso: ha trumentum, habet cultum, habet mancipium carnem; ut collectanea (5) comitabitur. Sed sponsa, quæ et in Christo Jesu spiritum (6) n per sanguinem pacta (7) est. Hujus interim putas, secessum scias esse. Non sola animatur; habet et caro secessus suos (8) in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis. Cum dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur. ipsa vasa defecerint, cum de illis quoque it, in suam matricem terram quasi per amba-

ges resorbetur, ut rursus ex illa representetur Adam (9), auditurus a Domino: *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est: vere tunc compos mali quod evasit, et boni quod invasit.* (d) Quid, anima, invides carni? nemo tam proximus tibi, quem post Dominum diligas: nemo magis frater tuus, quæ tecum etiam in Deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem; per te, si forte, deliquit. Sed nihil mirum si odisti, (e) cujus auctorem quoque respuisti; quam et in Christo, aut negare, aut mutare consuevisti. Proinde et ipsum Sermonem Dei, qui caro factus est, vel stylo vel interpretatione corrupens, arcana etiam apocryphorum superducens, blasphemiarum fabulas. At enim Deus omnipotens, adversus hæc incredulitatis et perversitatis ingenia providentissima gratia sua *effundens in novissimis diebus de suo Spiritu in omnem carnem, in servos suos et ancillas* (Joel. II, 28, 29), et fidem laborantem resurrectionis carnalis animavit, et pristina instrumenta manifestis verborum et sensuum luminibus, ab omni ambiguitatis obscuritate purgavit. Nam quia *hæreses esse oportuerat, ut probabiles quique manifestarentur* (I Cor., XI, 19); hæc antem sine aliquibus occasionibus Scripturarum audere non poterant; ideoque pristina instrumenta quasdam materias illis (10) videntur subministrasse, et ipsas quidem iisdem literis revincibiles. Sed, quoniam nec (11) dissimulare Spiritum Sanctum oportebat, quominus et ejusmodi eloquiis superinundaret, quæ nullis hæreticorum versutiis semina subspargerent, imo et veteres eorum cespites vellerent; ideoque jam omnes retro ambiguitates, et quas volunt parabolas, aperta atque perspicua totius sacramenti prædicatione discussit, per novam prophetiam de Paraclito inundantem; cujus si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret questionum; resurrectionem quoque carnis usquequaque potando, refrigerabis.

LECTIONES VARIANTES.

iritibus Pam. Paris. Fran.

abest. a Ihen. Seml.

rnis Paris. Fran.

surgit Seml.

collectanea Ihen Seml. collectaneam Pan. Fran.

(6) Spiritum abest Pam. a Paris. Fran.

(7) Passa Ihen. Seml.

(8) Suos sinus Pam. Paris. Fran.

(9) Presentetur Ihen. Seml.

(10) Illis abest Seml. Oberth.

(11) Necdum, Paris. Fran.

COMMENTARIUS.

arnalem tractationem susceperunt. Imo et post actionem carnalem aliquando tractationem suscipiunt angelos, assumpta humana figura et officio solennibus humanorum membrorum comites, quibus futuros affirmant nonnulli, ut ore ad laudem Dei, uti superiori capite notavi, et pedibus nectendas choreas, et castissimas gravissimas saltationes in exultationis signum affirmant. om. 1, in 1, 2, q. 5, art. 5, disp. 4, et Ægibi. IV, q. 22, art. 4 et 6. LAC.

UT LXIII. — (b) *Resurget igitur caro* Per analogiam disputationem concludit, ἀναστρέψουσαν carnem aliquando resurrecturam, tamquam carnem reprobatorum, carnicumque eandem, cum resurrecturam. LE PR.

(c) *Sequestrem Dei et hominum Mediatorem et mediatorum*, nam sequester medius constitutus est inter actorem et adversarium, ut litem componat ac transigat. L. ab execut. quorum appell. LE PR.

(d) *Quid, anima, invides carni?* Marcionistas præcipue et Valentianos alloquitur istinc, qui tam male cogitabant, et pronuntiabant de carne, ac si eorum anima livore et invidia alius afficeretur. Inde etiam addit: *Sed nihil mirum si odisti, cujus auctorem quoque respuisti.* Quia Deum creatorem respuebat Marcion, et odio habebat. LAC.

(e) *Cujus auctorem quoque respuisti.* Deum creatorem rejiciebant Marcionitæ et alii tam gravi odio, ut a cibis interdum abstinerent in detestationem rerum Creatoris. LAC.

reficere quod fecit. Hanc suam et potestatem et liberalitati satis jam in Christo spondit, imo et ostendit non tantum resuscitatore carnis, verum etiam redintegratorem. Atque adeo et Apostolus: *Et mortui*, inquit (I Cor., XV), *resurgent incorrupti*. Quomodo, nisi integri, qui retro corrupti, (a) tam vitio valetudinis, quam et senio sepultura? Nam et supra, utrumque proponens, oportere et corruptivum istud induere incorruptelam, et mortale istud immortalitatem, non iteravit sententiam, sed differentiam demandavit. Immortalitatem enim ad rescissionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelae dividendo, alteram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperavit. Puto autem, et Thessalonicensibus omnis substantiæ integritatem repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labe. Nihil poterit amittere (1) integritas, vel conservata, vel restituta, ex quo illi etiam, si quid amiserat, redditur. Præscribens enim adhuc (2) easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam adversus Dominum suum temere defendis, legem adversus gratiam impie asseris: quasi Domino Deo (3) non liceat et mutare naturam, et sine lege servare. Quomodo (4) ergo legimus (Matt., XIX): *Quæ impossibilia apud homines, possibilia apud Deum sunt* (5), et (I Cor., I), *Stulta mundi elegit Deus, ut sapientiam mundi confundat?* Oro te, si famulum tuum libertate mutaveris, quia eadem caro atque anima permancbunt, quæ flagellis et compedibus, et stigmatibus, obnoxia retro fuerant, idcirco illa (6) eadem pati oportebit? Non opinor. Atquin et vestis albæ nitore, et (b) aurei annuli honore, et (c) patroni nomine, ac tribu mensaque honoratur. Permite hanc et Deo potestatem, per vim demutationis illius (7) conditionem, non naturam reformandi, dum et passiones auferuntur, et munitiones conferuntur. Ita

A manebit quidem caro etiam post resurrectionem, eatenus passibilis qua ipsa, qua eadem; ea (8) tamen impassibilis, qua in hoc ipsum manumissa a Domino, ne ultra pati possit

CAPUT LVIII.

Jocunditas (9), inquit Esaias (Is., XXXV), *æterna super caput eorum*. Nihil æternum, nisi post resurrectionem. *Aufugit*, inquit, *dolor et mæror, et gemitus, ab illis*. Proinde et Joanni Angelus (Apoc., XVII): *Et delebit Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*. Utique ex iisdem oculis qui retro fleverant, quique adhuc flere potuissent, si non omnem lacrymæ imbrem indulgentia divina siccaret. Et rursus (Apoc., XI): *Deus enim delebit omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors hætenus*. Igitur et corruptela hætenus; proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum mors (10) per immortalitatem. Si dolor, et mæror, et gemitus, ipsaque mors ex læsuris et animæ et carnis obvenit, quomodo auferentur, nisi cessaverint causa, scilicet læsuræ carnis atque animæ? ubi casus adversi apud Deum (11), aut ubi incursus infesti apud Christum? ubi dæmonici (12) impetus apud Spiritum Sanctum. Jam et ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? Ubi necessitas, aut quod dicitur fortuna, vel fatum? quæ resuscitatis plaga post veniam? quæ reconciliatis ira post gratiam? quæ infirmitas post virtutem? quæ imbecillitas post salutem? (d) Quod vestimenta et calciamenta filiorum Israelis quadraginta illis annis indetrata et inobsoleta manserunt; quod et in ipsis corporibus unguium et capillorum facilia crementa habilitatis et dignitatis justitia defixit, ne etiam enormitas corruptelæ (13) deputaretur: quod Babylonii ignes, trium fratrum (e) nec tiaras, nec sarabaras (14), quamquam Judæis alienas (15), læserunt; quod Jonas devoratus a bellæ maris, in cujus alvo naufragia digerantur, triduo post incolumis expulitur; quod hodie

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Admittere *Rhen. Seml.*
 (2) Ad hoc *Rhen. Seml.*
 (3) Deo *omitt. Rhen. Seml.*
 (4) Quo *Rhen. Seml.*
 (5) Sicut *omitt. Rhen. Seml.*
 (6) Illos *Fran. illas Pam.*
 (7) Illius demutationis *Rig. Venet.*
 (8) Et *Fran.*

- (9) *Jocunditas Venet.*
 (10) *Mors abest. a Rhen.*
 (11) *Dominum Rhen. Seml.*
 (12) *Dæmoniaci Rig. Venet.*
 (13) *Corruptela Rhen. Seml.*
 (14) *Sarabara Rig. Venet sarabaras alii. Sarabaras Rhen. Saraballa alii.*
 (15) *Aliena Rig. Venet.*

COMMENTARIUS.

(a) *Tam vitio valetudinis, etc.* Consentiens est Theologorum opinio, resurrecturos homines totos et integros; licet enim mutili mortui fuerint, mutilatio illa restaurabitur: ita Augustinus lib. XXII de Civ. cap. 19 et 20: *Nec si aliqua martyribus amputata, et ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum, quibus dictum est: capillus capitis vestri non peribit*. Porro Basilius Seleuciensis a restauratione n embri hominis, totius resurrectionem colligit orat. 14, quæ est in claudum sedentem ad portam speciosam, ubi adversus Judæos: *ἀναστάντως ἀνδριαντά τὸν χαλδὸν ἐχάλαυσεν, γλώττις ἐψευδομένης ἀληθεύοντος ἀντιστάττις πῶδος. Resurrectionem in claudo seu in imagine adumbravit, linguisque mendacibus veraces pedes opposuit.* LE PR.

(b) *Aurei annuli honore.* Dignitatis equestris erat prærogativa, quæ tamen adeo viluit, ut non modo liberti qui ad equestrem illum gradum exhebantur, illos annulos assumerent, verum ad infimam plebem

D id sensim prolapsus est. LE PR.

(c) *Patroni nomine ac tribu mensaque, etc.* Servi heros et dominos, liberti patronos vocabant, cumque manumittebantur, binis nominibus tertium patroni præhebant: solebant etiam in tribus urbanas referri qui libertate donabantur, et mensæ assidebant patronorum, quod non nisi manumissi audebant. LE PR.

CAP. LVIII. — (d) *Quod vestimenta et calciamenta filiorum Israelis, etc.* Cur, inquit, Israelitici populi vestes per an. 40 in deserto non attritæ sunt, nisi ut incorrupta viderentur, crederenturque a corruptione immunia, ita disponente Deo? De hoc miraculo egi in animadv. in Præadamitas, sub Eusebii Romani nomine, contra Peyrerii perversam sententiam, qui Scripturæ miracula non sine scelere et amentia deridet. LE PR.

(e) *Nec Tiaras nec Sarabara.* Vox est persica Tiaras, ut Sarabara forsau Chaldaica. De hac lib. de Pallio, cap. 4. LE PR.

Enoch et Elias nondum resurrectione disuncti, quia nec morte functi, qua tamen de orbe translati, et hoc ipso jam æternitatis candidati, ab omni vitio, et ab omni damno, et ab omni injuria et contumelia immunitatem (1) carnis ediscunt, cuius fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta? Figuræ enim nostræ fuerunt, Aristoteli auctore, quæ scripta sunt, ut et Dominum potentior credamus omni corporum lege, et carnis magis utique (2) conservatorem, cuius etiam vestimenta, etiam calciamenta (3) protexit.

CAPUT LIX.

Sed futurum, inquis, ævum alterius est dispositionis et æternæ; igitur hujus ævi substantiam non æternam diversa possidere non posse. Plane, si homo propter dispositionem futuram, et non dispositio propter hominem. Sedenim Apostolus scribens (I Cor., III, 22): *Sive mundus, sive vita, sive mors, sive futura, sive præsentia, omnia vestra sunt*, eosdem constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias dicens (Is., XL, 5, 6): *Omnis caro fœnum*; et alibi: *Et videbit omnis caro salutare Domini* (4). Exitus, non substantias distinxit. Quis enim iudicium Dei non in sententia duplici statuit, salutis et pœnæ? Omnis igitur caro fœnum, quæ igni destinatur; et omnis caro videbit salutare Domini (5), quæ saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse (a), neque nunc alia carne ad continentiam eam. Si quis est bina potenda circumferens, potest jam et demere fœnum carnis immundæ, et solam sibi reservare, quæ visura sit Domini (6) salutare. Sed cum idem prophetes etiam nationes ostendat, nunc deputatas velut pulverem et salivam, nunc speraturas et credituras in nomen et in brachium Domini, numquid et de nationibus fallimur? et aliæ quidem sunt credituræ, aliæ in pulverem deputatæ, ex diversitate substantiæ? (b) Sed et Christus intra oceanum, et de isto cœlo quod nobis incubat (7), verum lumen nationibus offulsit (8); et ipsi Valenti-

niani hic errare didicerunt; nec alia erit forma nationum credentium, nisi quæ et non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem nationes non genere, sed sorte distinxit; ita et carnes, quæ in ipsis nationibus una substantia est, non materia, sed mercede disjunct.

CAPUT LX.

Ecce autem, ut adhuc controversiam exaggeret (9), carni maxime eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut et ipsa dicentes permanere debere in suis operibus et fructibus, ut eidem corpulentæ adscripta; aut, quia constet discessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque eradant: cuius scilicet perseverantia credenda non sit utique sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis. Quo enim jam, inquit, spelunca hæc oris, et dentium statio, et gula lapsus, et (c) compitum stomachi, et alvi gurges, et intestinorum perplexa proceritas, cum esui et potui locus non erit? Quo hujusmodi membra admittunt, subigunt, devolvunt, dividunt, digerunt, egerunt? quo manus ipsæ et pedes et operarii quique artus, cum victus etiam cura cessabit? quo renes conscii seminum, et reliqua genitalium utriusque sexus, et conceptuum stabula, et uberum fontes, decessuro (10) concubitu, et lætu, et educatu? postremo, quo totum corpus, totum scilicet vacaturum? Ad hæc ergo præstruximus, non oportere committi futurorum atque præsentium dispositiones, intercessura tunc demutatione: et nunc superstruimus officia ista membrorum necessitatibus vitæ hujus eo usque consistere, donec et ipsa vitæ transferatur a temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud induit immortalitatem, et corruptivum istud incorruptelam (I Cor. XV); et ipsa autem liberata tunc vita a necessitatibus, liberabuntur et membra ab officiis; nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, (d) sed iudiciis retinentur; ut quis referat per corpus, prout gessit (II Cor. V). Salvum enim ho-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Emunitatem cod. Pithæ. Rig. Venet.
 (2) Et add. Rhen.
 (3) Calciamenta Seml.
 (4, 5, 6) Dei Pam. Fran. Rig. Venet.

- (7) Incumbat Rhen. Seml.
 (8) Effulsit Pam. Fran. Paris.
 (9) Exaggerat Rhen. Seml.
 (10) Desessuro Rig. Venet. discessuro Rhen. Seml.

COMMENTARIUS.

CAP. LIX. — (a) *Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse*, etc. Si de se loquatur Auctor, videtur in juventute sua ante matrimonium continentiam non servasse: sed cum in ipso matrimonio continentem fuisse subindicaverimus supra, lib. I ad Uxorem, et usque adeo continentia amator fuerit, ut ea occasione Montano postea adhæserit, videtur potius in genere loqui de quovis homine sub persona sua.

PAM.

(b) *Sed et Christus intra oceanum, et de isto cœlo quod nobis incubat*. Hoc etiam delirabant Valentitiani, quod extra hunc ambitum terræ alios homines esse dicent, ac diversæ substantiæ, eosque veros, teletos et abascantos et acinetos. Nostrates enim veros homines non esse, quos Demiurgus stillicidium situla, et pulverem areæ, et locustas deputavit. Qua de re Septimius noster apertius disputat lib. de Scorpiace. Ad hæc vero deliramenta non pertinere arbitror quod legitur in prima Clementis ad Corinthios Epistola de

mundis extra oceanum positis, quos ἀπεργουε esse ait. Nam hoc viro Apostolico geographiæ potius imperitia exciderit, quam ullius dogmatis adserendi studio. Rtc. — Eiusdem nobiscum natura fuit Christus; neque enim, quod hæreticorum commentum, carnem e cœlo, aut mundo præter Oceani terminos, traxit.

LE PR.

CAP. LX. — (c) *Compitum stomachi*. Compitum stomachi vocat conventiculum et receptaculum; quod in hoc videlicet conveniat quiddam eduliorum per os immititur. Sumpta est metaphora ab iis viis competentibus ac convenientibus; nam hinc compitum deducunt Grammatici. RHEN.

(d) *Sed iudiciis retinentur*. Sæpissime nititur Auctor hæc ratione ad fulciendam resurrectionem, præcipue cap. 14; cui licet plurimum fidant Patres, et merito, Athenagoras, qui plenius eam persequitur, minus dedit, assert tres rationes ad probationem resurrectionis, sed huic de necessitate iudicii divini derogavit

minem tribunal Dei exigit; salvum vero sine membris non licet (1) eum, ex quorum non officiis, sed substantiis constat. Nisi forte, et navem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate salvam adseverabis. (a) Et tamen navem procella dissipatam, vel carie dissolutam, redactis et recuratis omnibus membris, eandem saepe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem. De Dei artificio, et arbitrio, et jure, torquemur? Porro, si dives Dominus et liberalis, adfectui aut gloriae suae praestans solam navis restitutionem, hactenus eam voluerit operari, idcirco tu (2) negabis necessariam illi compaginem pristinam, ut exinde jam vacaturam, cum soli saluti navis sine operatione conveniat? Igitur hoc tantummodo discere sufficit, an Dominus, hominem saluti destinando, carnem destinavit, an eandem velit denuo esse, quam non debetis ex (3) futura membrorum vacatione praescribere denuo esse non posse. Licet enim esse quid denuo, et nihilominus vacare; nec potest autem dici vacare, si non sit. At enim si sit, poterit et non vacare: nihil enim apud Deum vacabit.

CAPUT LXI.

Sed accepisti, homo, os ad vorandum atque potandum: cur non potius ad eloquendum, ut a ceteris animalibus distes? cur non potius ad praedicandum Deum, ut etiam hominibus antistes? Denique, Adam ante nomina animalibus enuntiavit, quam de arbore decerpit; ante etiam prophetavit, quam voravit. (b) Sed accepisti dentes ad macellum corrodendum (4): cur non potius ad omnem hiantum et rictum tuum coronandum? cur non potius ad pulsus linguarum temperandos (5), ad vocis articulos offensione signandos? Denique et edentulos (6) audi et vide, ut ho-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Liqueat *cod. Wou. Rig. Venet.*
 (2) Tunc *Rhen.*
 (3) Et *Rhen. Sent.*
 (4) Coronandum *Ms. angl. Pam.*
 (5) Temperandos *Frat. Pam.*
 (6) Et edentulos *omitt. Sent.*
 (7) Honorem *Rig. Venet. Sent.*

norii (7) oris, et organum dentium quaeras. Forata sunt inferna in viro et in foemina, nimirum qua libidines fluitent: cur non magis qua potuum defruta (8) colentur (c)? Est adhuc (9) foemina intus, quo semina coegerantur: an quo sanguinis opera secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? (d) Dicenda enim et haec, quatenus, quae volunt et quorum volunt, et qualiter volunt (10), officia membrorum ludibriose, de industria suffundendae resurrectionis, oblatrant; non recogitantes, ipsas prius causas necessitatis tunc vacaturas, cibi famem, et potus sitim, et concubitus genituram, et operationis victum. Sublata enim morte, neque victus fulcimenta ad praesidia vitae, neque generis supparatura gravis erit membris. Ceterum, et hodie vacare intestinis et pudendis licebit. Quadraginta diebus Moses et Helias jejunio functi, solo Deo alebantur. Jam tunc enim dedicabatur, *Non in pane vivet homo, sed in Dei verbo* Ecce virtutis futurae linamenta. Nos quoque, ut possumus, os cibo excusamus; etiam sexum a congressione subducimus. Quot spadones voluntarii? quot virgines Christo maritatae? quot steriles utriusque naturae, infructuosius genitalibus structi? Nam si et hic (11) jam vacare est et officia et emolumenta membrorum temporali vacatione, ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus salvus est; proinde homine salvo, et quidem magis tunc, ut in aeterna dispositione, magis non desiderabimus, quae jam hic non desiderare consuevimus.

CAPUT LXII.

Sed huic disceptationi finem Dominica pronuntiatione imponit. (e) *Erunt, inquit (Matth. XXII), tanquam angeli.* Si non nubendo, quia nec moriendo, utique nec ulli (f) simili necessitati succidendo, corporalis

COMMENTARIUS.

nonnulli. Verum secunda ejus ratio ex natura ipsa hominis, multo minus virium habet, neque prima ex fine, cui Deus creavit hominem, majoris ponderis est, D

etsi minime inefficacem censeam. *PAM.*
 (a) *Et tamen navem procella dissipatam.* Alferi quoque sententia fuit, navem, si adeo saepe resecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non nova fuisset, nihilominus eandem navem esse existimari. L. Proponitur De jud. Itaque Athenienses, quo tempore Socrati civitas miscere, navem quotannis in Delon transmitti solitam eam ipsam esse dicebant, qua majores suos Theseus in Cretam vexerat. *τιῦτο ἐστὶ τὸ πλοῖον, ὡς οὖσαν Ἀθηναῖοι,* etc., inquit Platonicus *Phaedon.* *Ric.*

CAP. LXI. — (b) Sed accepisti dentes ad macellum corrodendum. Quemadmodum Menius ille Horatiantus.

Perviciis et tempestas barathrumque macelli. *Ric.*

(c) *Qua potuum defruta colentur.* Prima editio, *qua defluxura colentur*, magnopere placet Junio, qui miratur admissam alteram lectionem, cum tamen significatius sit *defruta*; nam potus decoctus colatur per

infernos meatus. Defrutum enim est vinum decoctum a defervendo dictum, ut Palladius inquit, usque ad medietatem juxta Plinium: vel, juxta Nonium, dicebant defrutum, *si ex duabus partibus ad tertiam redegerant defervesciendo.* *LAC*

(d) *Dicenda enim et haec officia membrorum.* Circa hujusmodi officia membrorum mira libertate lusit Hieronymus libro adversus Jovinianum primo. *Ric.*

CAP. LXII. — (e) Erunt, inquit, tanquam Angeli. Attigit hunc locum cap. 36. Hic tamen argumentum istud annecti potest anteredentibus, quasi argens vim. Dixerat in hac vita excusari homines a congressu carnali, ac propterea velut angelos caelestem vitam vivere, ut Bernardus inquit serm. 2 *ad fratres.* Et Cyprianus lib. *de singul. cler.* Quare et in alia vita poterunt homines angelico ritu conversari, ut confirmat et definit Christus: *Erunt tanquam angeli.* *LAC.*

(f) *Simili necessitati succidendo.* Usus est supra eodem verbo, pro *succumbendo.* Quoad sententiae rationem attinet, venuste Aeneas Gazæus in Theophrasto. *LAC.*

nus, quæ (a) dicatum Deo habitum detrahere potuerunt! Quid pejus (1) aliquis persecutor fecisset, et si hoc a virgine electum cognovisset? (b) Denudasti puellam a capite, (c) et tota jam virgo sibi non est: alia est facta. Exsurge igitur, veritas, exsurge, et quasi de patientia erumpe: nullam volo consuetudinem defendas; nam jam et illa (2), sub qua te fruebaris, expungitur (3). Te esse demonstrâ quæ virgines tegis (4) Ipsa Scripturas tuas interpretare, quas consuetudo non novit. Si enim nosset, nunquam esset.

CAPUT IV.

Quatenus autem et de Scripturis adversus veritatem argumentari consuetudo est, statim opponitur nobis, nullam mentionem virginum ab Apostolo factam ubi de velamine præfinit, sed tantum mulieres nominatas: cum, si voluisset et virgines tegi, de virginibus quoque cum mulieribus nominatis (5) pronuntiasset: quomodo illic, inquit, ubi de nuptiis tractat, quid observandum sit etiam de virginibus, declarat. Itaque non contineri eas lege velandi capitis, ut non nominatas in hac lege; imo ex hoc revelari (6), quia non jubentur, quæ nec nominantur. Sed et nos eandem argumentationem retorquemus. Qui enim sciebat alias utriusque generis (7) facere mentionem, virginis dico, et mulieris, id est non virginis, ex causa distinctionis, in his in quibus non nominat virginem, non faciens distinctionem, ostendit conditionis communionem. Cæterum potuit hic quoque constituere differentiam inter virginem et mulierem, sicut alibi dicit: *Divisa est mulier et virgo*. Igitur quas non divisit, tacendo (d) inalteravit (8). Nec tamen, quia illic

A divisa est et mulier et virgo. hic quoque patrociniabitur illa divisio, ut quidam volunt (9). Quanta enim alibi dicta non valent, ubi dicta scilicet non sunt, nisi eadem sit causa, quæ alibi, ut sufficiat semel dictum? Illa autem causa virginis et mulieris longe divisa est ab hac specie. *Divisa est*, inquit, *mulier et virgo* (1 Cor. VII, 32). Quare? Quoniam *innupta*, id est virgo, *cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta, et corpore et spiritu*. *Nupta autem*, id est, non virgo, *cogitat quomodo placeat viro*. Hæc erit interpretatio divisionis illius, nullum habens locum in isto capitulo, in quo neque de nuptiis, neque de animo et cogitatu (e) mulieris (10) et virginis pronuntiatum, sed de capite velando. Cujus nullam volens esse discretionem, Spiritus Sanctus, uno nomine mulieris, B etiam virginem intelligi voluit, quam (f) proprie non nominando, a muliere non separavit, et non separando conjunxit ei a qua non separavit. Novum est nunc ergo principali vocabulo uti et cætera nihilominus in eo vocabulo intelligi, ubi nulla est necessitas singularem distinguendæ universitatis? Naturaliter compendium sermonis et gratum et necessarium est: quoniam (g) sermo laciniosus, et onerosus et vanus est. Sic et generalibus vocabulis contenti sumus, comprehendentibus in se specialium intellectum. Ergo jam de vocabulo ipso. Naturale vocabulum est fœmina, (h) naturalis vocabuli generale mulier. Generalis etiam speciale, virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomina accedunt. Subjectum igitur est generali speciale, quia generale prius est: et C subsessivum antecessivo (11), et portionale universali: et in ipso intelligitur (12) cui subicitur, et in ip-

LECTIONES VARIANTES.

- (1) Prius *Fran. Rig. Seml.*
 (2) Consuetudine *add. Seml.*
 (3) Expugnatur *Seml. Leop.*
 (4) Ita *Wouwer Rigalt. et melius, judic. Seml. qui legit* legit.
 (5) Nominatim *Jun.*
 (6) Additur non *Fran. sed efficit negationem Jun. ex*

- hoc velari *Seml.*
 (7) Sciebat alios *cod. Novaver. et Rig.*
 (8) In altera *ivit Fran. Inuit alii.*
 (9) Quidem *Fran.*
 (10) Muliebri *Seml.*
 (11) Ut *cod. Wouw. subsessivum Paris. Venet.*
 (12) Intelligitur *Seml.*

COMMENTARIUS.

(a) *Dicatum deo habitum*. Virginum, aliæ quidem capiti suo velamen induxerant, aliæ libero capite inlectoque permanserant. Ilas Tertullianus hominum, illas Dei virgines appellat. Sed virgines intacti capitis, offensa discrimine illo velate virginitatis, agebant querela scandali, postulabantque ut virginibus velamento interdiceretur, ne quid velate gestarent quod invidiam faceret non velatis. Et forte annuerat episcopus postulationi. Succensuit Tertullianus tanquam sacrilego. *Quid pejus, inquit, aliquis persecutor fecisset? Denudasti puellam a capite, et tota jam virgo sibi non est.* *RIG.*

(b) *Denudasti puellam a capite*. Indignatur, quasi adjecturus talos ad imos. *RIG.*

(c) *Et tota jam virgo sibi non est*. Etenim toto corpore suffunditur, quasi devirginata spectantium oculis procacibus. *RIG.*

CAP. IV. — (d) *Inalteravit*. Rectum esse potest; etsi manuscripti habeant, in altera *inuit*. Inalteravit, indidit alteri, conjunxit, confudit, ut jam ambo una sint, ac sese mutuo contineant. Ipse paulo post: *A muliere non separavit, et non separando conjunxit ei a qua non separavit.* *RIG.* — *Inalteravit*. Usurpat hoc Auctor, pro non alteravit. Sicut alibi, *incriminari, pro non criminari.* *PAM.*

(e) *Mulieris et virginis*. Discriminant vulgo ita, ut mulier proprie sit quæ nupsit, et quæ habet liberos; virgo quæ integra est, et vere incorrupta. Ex qua distinctione locutus est Hieronymus, enarrans illud Osee, *Sponsabo te mihi*, etc. Hoc tamen discrimen tantum abest ut sit perpetuum, ut potius sub mulieris nomine virgo quoque intelligatur, ut hic Tertullianus ait, et probabit infra, etc. *LAC.*

(f) *Proprie nominando*. Nota mihi hanc vocem, evertentem Grammaticorum distinctionem inter nomina propria et appellativa. Hic enim *proprie nominare* dicit Tertullianus de nomine quod ipsi vocant appellativum. *RIG.*

(g) *Sermo laciniosus*. Hoc est, diffusus. In libris adversus Marcionem hoc vocabulum etiam reperias: ita in *De cultu sœminarum: Cætera vero corporis, laciniosus pomparum, et deliciarum ineptiis occupare.*

RHEN.

(h) *Naturalis vocabuli*, etc. Etiam apud Jureconsultos, mulierem generale vocabulum esse, patet ex Ulpiano l. quaritur: D. de *Ædilit. edicto*. ubi mulier etiam dicitur ea, quæ virum non agnovit.

PAM.